

JOGHISTÓRIA

AZ ELTE ÁJK MAGYAR ÁLLAM- ÉS JOGTÖRTÉNETI TANSZÉK TUDOMÁNYOS DIÁKKÖRÉNEK HIVATALOS FOLYÓIRATA

www.facebook.com/joghistoria

Justitia, az igazságosság istennője

Az istennő alakja és ábrázolása a mitológiában
és a jogtörténetben

A TARTALOMBÓL:

**Karunk
nagyjai**
ECKHART
FERENC

Interjú
BESZÉLGETÉS RÉVÉSZ
T. MIHÁLYAL

Jogtörténet
A HONT MEGYEI
EMBEREVŐK PERE

Alkotmánytörténet
GÖRGEY, EGY ÁRULÓ-
NAK BÉLYEGZETT HAZAFI

ISSN 2062-9699

TARTALOMJEGYZÉK

FŐSZERKESZTŐI KÖSZÖNTŐ	3
-------------------------------------	---

INTERJÚ

Barkóczi Dávid: Beszélgetés Révész T. Mihállyal	4
--	---

JOGTÖRTÉNET

Barkóczi Dávid: Justitia, az igazságosság istennője – Az istennő alakja és ábrázolása a mitológiában és a jogtörténetben	7
Boros Árpád: „Az úri banditák pere” – Az újvidéki razziát irányítóinak felelősségre vonása a II. világháború alatt és után	11
Kiss Balázs: Mégis adózott a magyar nemes?!	17
Nagy Virág Eszter: A valóság a gyakorlat mögött - A Hont megyei emberevők pere	25
Romsics Richárd: A kulákok elleni koncepciós perek jogtörténeti jelentősége	30
Szabó Zsanett: Közoktatási reform, mint politikai szükséglet a XIX. században	34
Vastag Alexandra: A viktimológia története	40

ALKOTMÁNYTÖRTÉNET

Vigh Márta: Görgey, egy árulónak bélyegzett hazafi	43
---	----

KARUNK NAGYJAI

Varga Yvett: Eckhart Ferenc	47
--	----

TDK HÍREK

Barkóczi Dávid, Nagy Virág Eszter: Bemutakozik a MÁJT TDK	49
Barkóczi Dávid, Nagy Virág Eszter: A TDK programja a tavaszi szemeszterben	50

JÁTSSZ ÉS NYERJ! – JOGTÖRTÉNETI REJTVÉNY	51
---	----

A címlapon a Frankfurt am Main főterén álló Justitia-szobor látható.

SZERKESZTŐSÉG

Felelős szerkesztő:

dr. Képeßy Imre

Főszerkesztő:

Barkóczy Dávid**Nagy Virág Eszter**

ROVATVEZETŐK:

Barkóczy Dávid(Interjú, TDK hírek,
Jogtörténeti rejtvény)**Nagy Virág Eszter**

(TDK hírek)

Varga Yvett

(Karunk nagyjai)

KORREKTÚRA:

Barkóczy Dávid
dr. Képeßy Imre
Nagy Virág EszterBORÍTÓTERV ÉS
BELSŐ TERVEZÉS:

Barkóczy Dávid

TÖRDELÉS:

Barkóczy Dávid

KIADJA:

Eötvös Loránd Tudományegye-
tem Állam- és Jogtudományi
Kar Magyar Állam- és Jogtörté-
neti Tanszék(Cím: 1053 Budapest, Egyetem
tér 1-3., II. em. 211.; Tel./Fax.:
06 1 411 6518)

ISSN 2062-9699

KAPCSOLAT:

joghistoria@gmail.com

LAPZÁRTA:

2015. márc. 16.

Tisztelt Olvasóink!

A Joghistoria szerkesztőségének nevében sok szeretettel köszöntjük Önöket. Mit is tartanak jelenleg a kezükben? A Joghistoria című folyóirat az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Állam- és Jogtörténeti Tudományos Diákkörének hivatalos lapja, mely több évtizedes múltra tekint vissza. Kiadványunk immár harmincöt éve biztosít lehetőséget Tanszékünk demonstrátorainak és a Tudományos Diákkörben részt vevő hallgatóknak arra, hogy alkotmány-, illetve jogtörténeti témájú tanulmányaikat, kutatásaik eredményeit publikálják. A korábbi TDK Híradó 2011 óta ISSN számmal is rendelkezik, tehát nemzetközileg elismert időszaki kiadványnak minősül.

A tavaszi félév elején nem csupán külsejében, hanem tartalmában is megújult a folyóirat. Legfőbb célunk a hagyományok megőrzése mellett egy olyan átalakítás megvalósítása, mely lehetővé teszi a tudományos ismeretek szélesebb körű terjesztését, a folyóirat népszerűsítését, illetve a hallgatók és a Tanszék közötti kapcsolat elmélyítését. Ettől a számtól kezdődően a Joghistoria új, állandó rovatokkal jelentkezik, melyek a tudományos igényű írások mellett a közösségi híreknek is teret biztosítanak. Az újság személyesebb hangvétele, a beszámolók és a képek mind azt a célt szolgálják, hogy az olvasók jobban betekintést nyerjenek a TDK mindennapjaiba. Folyóiratunkba továbbra is szeretettel várjuk minden publikálni vágyó hallgató tudományos igényű munkáját, legyen annak témája akár a magyar, akár az egyetemes állam- és jogtörténet.

Ezúton szeretnénk megköszönni Losonczy Eszter és dr. Gosztonyi Gergely korábbi szerkesztők kitartó és áldozatos munkáját, akik négy éven keresztül munkálkodtak a folyóirat sikeres működtetésén. Eszternek az államvizsgákhoz sok sikert és kitartást kívánunk az egész Tudományos Diákkör nevében!

Aktuális számunkban a Révész T. Mihállyal, Tanszékünk oktatójával készített interjúnkat olvashatják, a Jogtörténet rovatban pedig többek között Justitiával, az igazságosság istennőjével, az újvidéki razzia irányítójának felelősségre vonásával, a magyar nemesség adózásának szabályaival, a Hont megyei emberevők perével, valamint a kulákok elleni koncepciók perek jogtörténeti jelentőségével foglalkozunk. Az alkotmánytörténet témakörében Görgey és Kossuth kapcsolata kerül elemzésre, emellett szintén újdonságként jelentkezik a Karunk nagyjai című rovat, melynek első tanulmányában Eckhart Ferenc életművét ismerhetik meg. Zárásként a folyóirat végén jogtörténeti rejtvényt kínálunk az első évfolyamos hallgatók számára.

Kellemes olvasást kívánunk!

Barkóczy Dávid

Barkóczy Dávid

Nagy Virág Eszter

Nagy Virág Eszter

főszerkesztők

Beszélgetés Révész T. Mihállyal

Készítette: Barkóczy Dávid

Új rovatunk keretében elsőként Tanszékünk korábbi vezetőjével, dr. Révész T. Mihály címzetes egyetemi tanárral beszélgettem. Demonstrátori feladataim ellátása során a Tanszéken gyakran találkoztam Tanár Úrral, akit nagyon kedves és közvetlen embernek ismertem meg. Karunk kiváló oktatója élete során kiemelkedő tudományos és közéleti karriert futott be. Beszélgetésünkben pályafutásának legfontosabb állomásairól és Egyetemünkkel való kapcsolatáról kérdeztem.

Születési hely: Budapest

Tanulmányok: Szinyei Merse Pál Gimnázium, Eötvös Loránd Tudományegyetem Jogtudományi Kar

Családi állapot: nős, két gyermek édesapja

Lakóhely: Gödöllő

Kedvenc író, költő: Thomas Mann, Móricz Zsigmond, József Attila, Radnóti Miklós, Juhász Ferenc

Kedvenc könyv: Thomas Mann: A varázshegy, Kosáry Domonkos: Kossuth a reformkorban

Kedvenc film, színházi darab: Hamlet, A vád tanúja

Kedvenc ország: Magyarország

Kedvenc város: Győr

Kedvenc étel: paprikás csirke

Hogyan került a jogi pályára? Milyen tényezők motiválták abban, hogy e hivatást választotta?

Nem én vagyok az első jogász a családban, édesapám és nagyapám is jogot végzett - igaz, nem a szakmában helyezkedtek el. A szüleim a gimnázium után arra biztattak, hogy a jogi karra jelentkezsek, hiszen – ahogy mondták – egy jogász mindenhez ért, és egy jogot végzett emberből bármi lehet. Emellett ez irányú elhatározásomban nagy szerepe volt A vád tanúja című filmnek. Amikor a felvételin megkérdezték, hogy miért erre a szakra jelentkezem, azt válaszoltam, hogy azért, mert én a szegények ügyvédje akarok lenni.

Hogyan gondol vissza az egyetemi évekre? Ön miben látja a legnagyobb változást az akkori és a mai egyetemi élet között?

Itteni éveimre rendkívül pozitívan gondolok vissza, nagyon szerettem ide járni. Az egyetemi élet az én időmben teljesen más volt, ami elsősorban a

joghallgatók jóval alacsonyabb létszámának köszönhető. Emlékszem rá, hogy minden hallgatótársamat név szerint ismertem. Akkoriban egy évfolyamon kb. 130-an voltunk, így csak a legjobbak kerülhettek be a karra.

Kik voltak Tanár Úr számára a legmeghatározóbb egyéniségek jogi tanulmányai során? Mely tárgyak keltették fel az érdeklődését leginkább?

Először említeném a jogtörténeti tanszék akkori vezetőjét, Kovács Kálmánt, aki egy igazán művelt, olvasott ember volt, emellett rendkívül őszinte személyiség. Ezenkívül nagy hatással volt rám többek között Eörsi Gyula polgári jogász, akadémikus, Nagy Tibor pénzügyi jogász professzor, valamint Kádár Miklós, aki büntetőjogot tanított. A tantárgyak terén nem voltam „mindenevő”, könnyen tanultam mindent, ami történeti, azonban az elméleti tárgyak – így például a filozófia, valamint a jog-és állambölcselet – nem voltak a

kedvenceim. Különösen szerettem az alkotmány-jogot, illetve a nemzetközi jogon belül a diplomáciatörténetet.

Hallgatóként részt vett az egyetemi diákélet szervezésében? Volt-e valamilyen kapcsolata a Tanszékkal és a Tudományos Diákkörrel?

Igen, viszonylag hamar aktívan bekapcsolódtam az egyetemi diákéletbe. A Tanszékkal a kapcsolatom úgy kezdődött, hogy Máthé Gábor akkori TDK titkár felajánlott nekem egy demonstrátori pozíciót, amit el is fogadtam. Emellett az egyetemen KISZ titkárként is tevékenykedtem, feladatom a szociális támogatások elosztása volt.

Meglátása szerint az évek során mennyiben változott a diákkör? Ugyanazt jelenti ma demonstrátornak lenni, mint Tanár Úr hallgatói éve alatt?

A tudományos diákkörök alapvetően nem változtak, akkor is - ahogyan ma is - a legkiválóbb hallgatókat tömörítették, s a demonstrátorok egy-egy évfolyamon belül társaik által elismert és megbecsült hallgatóknak számítottak. A TDK-k tevékenysége sem módosult, a demonstrátorok fő feladatát az én egyetemi éveim alatt is a heti ülések, konferenciák és intézetlátogatások szervezése, valamint a kutatás és a versenyeken való részvétel jelentették. Az egyedüli változás a demonstrátorok létszámában következett be, az én időmben a mai helyzettel ellentétben – amit egyébként sokkal előnyösebbnek tartok - egy tanszéken általában egy, legfeljebb kettő hallgató működött.

Az egyetem elvégzése után friss diplomásként hogyan alakult az élete? Hogyan kezdődött Tanár Úr karrierje?

Az diploma megszerzése után a Tanszéken maradtam kutatni és tanítani. Akkoriban egy új státuszt hoztak létre, Bihari Mihállyal mi voltunk a Kar első tudományos ösztöndíjas gyakornokai. Emellett az egyetemen alakult egy akadémiai kutatócsoport, ott lettem tudományos segéd munkatárs Máthé Gáborral együtt. A következő évek-

ben egyre magasabb pozíciókba kerültem. 1980-ban nyertem el az egyetemi docensi kinevezést.

Volt-e lehetősége külföldön tanulni, kutatni vagy dolgozni?

A szocializmus világában rendkívül nehéz volt nyugatra utazni, főleg hosszabb időre. Ennek következtében a rendszerváltás előtt csak egy-egy hetes tanulmányutakon és néhány konferencián volt lehetőségem részt venni.

Melyek Tanár Úr legfontosabb kutatási területei?

A jogtörténeten belül főként két témakör érdekelt: a szabadságjogok, azon belül a sajtószabadság története, illetve a költségvetési jog története. Emellett szívesen foglalkozom még tudománytörténettel is.

Tanár Úr egyetemi oktatói pályafutása során Karunkon több tanszék vezetését is hosszú ideig ellátta. Emellett Győrben több évig volt a Széchenyi István Egyetem Jog- és Gazdaságtudományi Kar Jogtörténeti Tanszékének vezetője. Hogyan gondol vissza ezekre az évekre?

Az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán a Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék vezetésére 1983-ban kaptam megbízást, amelyet még további két ciklusban is elláttam. 1992-től 1996-ig az Egyetemes Állam- és Jogtörténeti Tanszék (ma Római Jogi és Összehasonlító Jogtörténeti Tanszék) vezetője voltam, majd 2001-ben kerültem Győrbe. Ezeket az időket mindig örömmel idézem fel, szerettem az akkori kollégáimmal együtt dolgozni, s mindig örömmel vettem az elérem kerülő kihívásokat is.

Egyetemi oktatási pályafutása során mit tartott a legfontosabb céljának? Milyen a kapcsolata a hallgatókkal?

A célom, amelyet szerintem sikerült megvalósítanom oktatói pályafutásom alatt, megegyezik az Eckhart Ferenc által 1954-ben mondottakkal: „itteni működésem alatt két szempont vezetett: az egyik a fiatalság szeretetének megszerzése ...,

másik pedig, hogy a kartársakkal lehetőleg egyetértésben élhessek”. Meglátásom szerint a legfontosabb, hogy a tudást szeretettel akard átadni, s látszódjék, hogy törődsz a hallgatókkal.

Egyetemi munkássága mellett Tanár Úr jelentős tudományos és közéleti tevékenységet is felmutathat. Melyek voltak az Ön számára legfontosabbak?

Úgy gondolom, hogy az életben mindig szükség van a változásra, nem szabad egy helyen ragadni, s szűk látókörűnek lenni. Pályafutásom során is ezt az elképzelést igyekeztem megvalósítani, így tanári hivatásom mellett több mindent kipróbáltam. 1986 és 1990 között az MTA titkáráként dolgoztam. A rendszerváltás után én lettem az első elnöke az 1996-ban megalakult Országos Rádió és Televízió Testületnek (ORTT), s részt vettem az ebben az időszakban készült új média-törvény megalkotásában. 1994 és 1996 között Horn Gyula akkori miniszterelnök személyes tanácsadójaként működtem, 2005 és 2010 között pedig a gödöllői Grassalkovich-kastély ügyvezető igazgatója voltam.

Szabadidejében mivel foglalkozik szívesen?

Korábban sokat teniszeztam. Mostanában szívesen kertészkedem, olvasok, nézek televíziót vagy böngészek az interneten.

Az interjú végéhez érve, milyen tanácsot adna vagy mit üzenne Karunk jelenlegi hallgatóinak?

Ha a hallgatók sikeresek akarnak lenni a jogi pályán, akkor a következő tanácsolom nekik: találjanak egy szerethető témát és egy szerethető tanárt. Ez a tanár nekem Kovács Kálmán volt, aki rendkívül sokat segített abban, hogy elinduljon a karrierem. Ha a hallgatók igazán szorgalmasak, hasznos tevékenységet végeznek és az egyetemi évek alatt sikerül elegendő kapcsolatot kiépíteniük, olyan gazdag és színes lehet az életük, mint az enyém. Ezt kívánom mindannyiuknak!

Köszönöm Tanár Úrnak az interjúra szánt időt és ezt a kötetlen hangvétellű beszélgetést. Kívánok Önnek jó egészséget és további sok sikert pályafutásához.

Justitia, az igazságosság istennője

Az istennő alakja és ábrázolása a mitológiában és a jogtörténetben

Írta: Barkóczi Dávid

Amikor meglátunk egy szobrot, amelyen egy női alak az egyik kezében kardot, a másikban kétkarú mérleget tart, a legtöbben tudjuk, hogy az igazságosság jelképes ábrázolásával találkoztunk össze. Azonban biztosan sokunkban felmerült már a kérdés, hogy honnan is ered az igazság allegorikus megjelenítése, mi az oka annak, hogy ez az ókori szimbólum a modern jog világában is fontos jelentéstartalommal bír, s végül mit jelképeznek a nőalak különböző ismertetőjegyei: a kard, a mérleg, a szemkötő, a kígyó és a strucc tollazat. Jelen cikkemben e kérdésekre keresem a választ.

Az igazságosság nőalakja az ókori mitológiákban

Az igazságosság szimbolikus ábrázolása évezredekkel ezelőttre, az egyiptomi hieroglifákig vezethető vissza. Az ókori egyiptomi hitvilágban az igazság, a jog és törvények istennője, valamint a rend és a tökéletes egyensúly megtestesítője Maat, akinek sajátos ismertetőjegye a strucc tollazat, amely fejdíszében vagy szárnyak formájában jelenik meg a korabeli ábrázolásokon.¹ Az istenséget rendszerint teljesen antropomorf módon, nőalakban jelenítették meg, azonban a toll önmagában is jelképezhette őt.²

Az törvényesség női alakban történő jelképes szemléltetése az ókori Hellaszban is felbukkan, azonban az antik görög hitvilág sokszínűsége miatt korántsem egyértelmű, hogy melyik istenség tekinthető a későbbi latin Justitia görög megfelelőjének. A legtöbb forrás szerint a rómaiak istennőjüket Themiszről, a jog, a törvényesség és az igazságos rend őrzőjéről formázták,³ azonban gyakori

Justitia Dikével (Asztraia), az igazságosság és a jog istennőjével, valamint Eunomiával, a törvényesség és a jó törvény megtestesítőjével való azonosítása is.⁴ Fontos még megemlíteni Nemesziszt, az igazságos harag (megtorlás) istennőjét, akit a görögök Themiszhez hason-

lóan szintén kétkarú mérleggel ábrázoltak.⁵ Az igazság isteneinek sokaságában való eligazodást és az egyértelmű azonosítást nagyban segíti a görög legfőbb ítélkező fórum, az Areioszpagosz épületén álló szöveg: „Themisz Palotája”, amelyből arra követ-

Themisz szobra Nemeszisz istennő attikai

Maat, az igazságosság egyiptomi istennője

keztethetünk, hogy e tekintetben a görögöknél mégis Themisz volt a főisten. Az ókori rómaiak – etruszk közvetítéssel – szinte teljes egészében adoptálták a görög vallás isteneit, így született meg Justitia⁶, az igazságosság, a törvényesség és a méltányosság istennője.

Justitia ábrázolási módjai és attribútumai

A görögök esetenként Themiszt és Nemesziszt műalkotásaikon kezükben mérleget tartva jelenítették meg, azonban ezt az ábrázolási módot a rómaiak valószínűleg nem ismerték. A négy sarkalatos erény⁷ egyikét jelentő Igazságosság allegorikus szemléltetésével a birodalomban Tiberius császár korától, elsősorban pénzérméken találkozunk, mégpedig diadémot viselő fiatal nő alakjában, aki egyik kezében csészét, a másikban jogart tart. Ismeretes még az istennő bőségszaruval való illusztrálása is.⁸

Képzőművészeti alkotásokon Európaszerte a 13. századtól jelenik meg Justitia, ekkor azonban leggyakrabban már pallossal és kétkarú mérleggel a kezében.⁹ A középkor későbbi századaiban néhány művész alkotásán az igazságszolgáltatás istennőjét különös jelvényekkel felruházva, szemkötővel, eltaposott kígyóval, illetve strucctollazattal láthatjuk.¹⁰

A következő néhány sorban Justitia egyes attribútumainak eredetét és jogi jelentéstartalmát mutatom be.

■ **Mérleg:** A mérleg, mint az igazságtevés szimbólum egyiptomi eredetű. Az egyiptomiak túlvilághítében a halottak sorsát isteni mérlegelés döntötte el, mégpedig az alapján, hogy földi életükben a jó vagy a rossz tettek voltak-e túlsúlyban. A „Két Igazság” alvilági csarnokában állott a mérleg, melynek egyik serpenyőjébe a halott szíve, a másikba az igazságot jelképező toll került, s Ozirisz, a holtak bírása akkor hozott kedvező ítéletet, ha az elhunytak könnyű volt a szíve, vagyis a két serpenyő egyensúlyban maradt. A Justitia attribútumaként is megjelenő kétkarú mérleg jogi szimbólumként több jelentéssel is bír, elsősorban az elfogulatlanságot és a törvény előtti egyenlőséget fejezi ki, valamint arra utal, hogy az istennő mindenkinek érdeme alapján osztja az igazságot. Az ábrá-

zolásokon a Justitia bal kezében lévő, az ártatlanság megítélésére szolgáló mérleg két serpenyője rendszerint egyenlő magasságban helyezkedik el, amely egyrészt arra utalhat, hogy az ítélezés révén az egymással szemben álló érdekek kiegyen-

lítésre kerülnek, másrészt arra, hogy a megsértett jogrend helyreállítása is megtörténik.¹¹

■ **Kard:** A kard számos egyéb jelentése (hatalom, erő, bátorság, harc stb.) mellett az isteni igazság és törvény szimbóluma. Az igazságszolgáltatásban a bíró fontos jelképe, amely az állam büntető hatalmát testesíti meg. A középkori ábrázolásokon a Justitia jobb kezében pallost tart, elválasztva azzal a jót a rossztól.¹²

■ **Bekötött szem:** Az uralkodó megközelítés szerint az igazság nőalakjának bekötött szemmel való megjelenítése – amely elsősorban az angolszász ábrázolásokban szerepel – az elfogulatlanságot, a pártatlanságot, illetve a részrehajlás- és előítéletmentességet jelképezi.¹³ Justitiát nem lehet befolyásolni a bűn mérlegelésénél, döntéseit befolyástól mentesen hozza meg úgy, hogy a törvény előtti egyenlőséget megvalósítva csak a cselekedeteket mérlegeli, nem pedig azt, hogy ki követte el azokat. Ezzel ellenétben létezik egy kevésbé elismert, de mindenképp említésre méltó vélekedés, mely szerint „az igazság vak”, tehát ítélezése során fondorlattal a bírókhoz hasonlóan Justitia is megteveszthető.

■ **Kígyó:** A kígyó egyetemes szimbólum, amely rendkívül ellentétes jelentésekkel bír. A keresztény kultúrában gonosz, csúszómászó állatként, a kísértés és a csábítás jelképeként jelenik meg. A jogban és államtudományok világában a kormány-

Themisz szobra Brisbane-ben

zásra jutott emberektől elvárható okosság, óvatosság és bölcsesség fontosságára hívja fel a figyelmet.¹⁴ Egyes középkori ábrázolásokon Justitia lábbal tapossa el a kígyót, amely arra utal, hogy az istennő mint legfőbb bíró elhatárolódik a bűntől és távol tartja magától a kísértést.

■ **Strucctollazat:** A struccatollazatról az egyiptomi Maat istennő tárgyalásánál már szoltam. E jelvény azonban nem csak az ókori Egyiptomban tűnik fel, ugyanis néhány középkori allegorikus ábrázoláson a fehér ruhás nőalak mellett is időnként felbukkan a strucc, ami arra utal, hogy legyenek bármennyire bonyolultak is az igazságszolgáltatás elé kerülő ügyek, megoldásukra elegendő időt és fáradságot kell fordítani – mint ahogy a strucc is megemészti a vasat.¹⁵

A leghíresebb Justitia-ábrázolások és a „mi Justitiánk”

Az igazságszolgáltatás istennője a ma ismert formában, karddal és mérleggel ábrázolva feltehetően II. Clemens pápa 1247-ben készült szarkofágján tűnik fel először.¹⁶ Az e két jelvényre ékesített Justitia ezt követően számos középkori európai műalkotáson felbukkan, az erőteljes római jogi recepciónak köszönhetően elsősorban Itáliában és német területeken. Így például felfedezhetjük alakját Raffaello vatikáni freskóján, az amszterdami királyi palota szoborcsoportjában, a vareli Szent Péter-vártemplom oltár részletén, Luca Giordano nápolyi művész festményén, valamint Dürer több rézmetszetén. Az istennőt formáló egyik híres szobor a németországi Frankfurt am Main főterén álló alkotás, melynek különlegessége, hogy egy szökőkút közepén álló kompozíció részeként magasodik a járókelők fölé. Az istennő ábrázolásával azonban nem csak a nyugati kultúrkörben találkozunk, hiszen alakja feltűnik például több iráni és japán műalkotáson is. Érdekes, hogy az angolszász területeken (elsősorban az Egyesült Királyság és Ausztrália), valamint Írországon az

igazságosság megtestesítőjeként nem Justitia, hanem Themisz alakja vált ismertté, így lehetséges, hogy ezekben az államokban az egyes műalkotásokról Justitia jelvényeivel ékesítve a görög istennő köszön vissza.

Justitiát, mint az ítékezés szimbólumát a középkortól kezdve szobrokon és domborműveken előszeretettel jelenítették meg számos európai bíróság és igazságszolgáltatás számára emelt épület előcsarnokában vagy külső homlokzatán. Hazánkban kétségtelenül a leghíresebb Justitiát ábrázoló műalkotás a Stróbl Alajos által tervezett, kékesfehér márványból készült monumentális szobor, amely eredetileg az 1896-ban átadott

Igazságügyi Palota (ma Néprajzi Múzeum) épületének előcsarnokában került elhelyezésre. Hauszmann Alajos leírása szerint a tervező a megformálásnál „nem a konvencionális Justitiát választotta mintául, inkább költői felfogásból indult ki”, s egy fiatal, szép, a szűziesség benyomását keltő, szokat-

Justitia Raffaello Santi vatikáni freskóján (Stanza della Segnatura)

A magyar Justitia ma a Kúria Markó utcai épületében várja sorsát

lan módon, trónszéken ülő, diadémot viselő női alakot mintázott. A Rákosi-korszakban azt istennőt megfosztották trónjától, kardjától és koronájától, s méltatlan körülmények között száműzték helyéről. Ebben a formájában évtizedekig szabad téren, többek közt a Károlyi-palota kertjében állt, majd átszállították a Pest Megyei Bíróság Thököly úti épülete elé. 1983-ban állították fel a Legfelsőbb Bíróság (ma Kúria) Markó utcai épületében, ahol ma is látható. Az utóbbi néhány évben a Kúria Kossuth térre való visszaköltöztetésének kormányzati elképzelése kapcsán felmerült a műalkotás eredeti helyén való felállítása. Örvendetes, hogy 2013. április 5-én jelképesen a helyére került Iustitia szobra a Kúria leendő épületében, amikor Darák Péter, a Kúria elnöke a Néprajzi Múzeumban felavatta a szobrot ábrázoló életnagyságú molinót. E szimbolikus esemény talán biztos alapja lehet annak, hogy egyszer újra elfoglalja méltó helyét a „mi Iustitiánk”.

Jegyzetek és hivatkozások

¹ Bódiné Beliznai Kinga: A bíbor méltóság, a sárga árulás. Budapest, 2014, Balassi Kiadó. 133.o.; Spineto, Natale: Szimbólumok az emberiség történetében. Budapest, 2002, Officina '96 Kiadó. 49. o.

² Wilkinson, Richard: The Complete Gods and Goddesses of Ancient Egypt. London, 2003, Thames and Hudson. p. 150

³ Révai Nagy Lexikona – 11. kötet. Budapest, 1914, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság. 89.o.

⁴ Buxton, Richard: A görög mitológia világa. Budapest, 2004, Alexandra Kiadó. 48. o., 69. o.; Belfiore, Jean-Claude: A görög és a római mitológia lexikona. Budapest, 2008, Saxum Kiadó. 107. o., 271. o.

⁵ Bódiné Beliznai Kinga: Ítékezés és szimbólumok. In: Mezey Barna (szerk.): Jogi kultúrák, processzusok, rituálék és szimbólumok. Budapest, 2006, Gondolat Kiadó. 39. o.

⁶ A *iustitia* szó jelentése a latin nyelvben: igazság, igazságosság, méltányosság, törvényesség, törvényszerűség, jogszerűség. Ld. Finály Gergely (szerk.): A latin nyelv szótára. Budapest, 1884. Franklin Társulat.

⁷ Igazságosság, lelki erő, megfontoltság, mértékletesség.

⁸ Glatz Ferenc (szerk.): Magyar nagylexikon – 10- kötet. Budapest, 2000, Magyar Nagylexikon Kiadó. 337. o.

⁹ Bódiné 2014, i.m. 133-134. o.

¹⁰ Jankovics Marcell: Jelkép-kalendárium. Budapest, 1997, Csokonai Kiadó. 251. o.

¹¹ Bódiné 2014, i.m. 136. o.; Biedermann, Hans: Szimbólumlexikon. Budapest, 1989, Corvina. 269-270. o.; Szilágyi Imre: Mitológiai kislexikon. A görög-római mitológia. Budapest, 1999, Fiesta-Saxum. 99. o.

¹² Bódiné 2002, i.m. 38. o.

¹³ Gibson, Clare: Jelek és jelképek. Budapest, 1998, Kinizsi Kiadó. 77. o.

¹⁴ Gibson 1998, i.m. 106. o.

¹⁵ Bódiné 2014, i.m. 133. o.; Ripa, Cesare: Iconologia. Budapest, 1997, Balassi Kiadó. 238. o.

¹⁶ Bódiné 2014, i.m.133-134. o.

„Az úri banditák pere”

Az újvidéki razzia irányítóinak felelősségre vonása a II. világháború alatt és után

Írta: Boros Árpád

Marosán György politikai ügyész egy népbírószági vádbeszédében így nyilatkozott: „...a vádlottak padján csak név szerint ül Grassy és Zöldy. Ott egy rendszer ül, amely kitermelte ezt a két figurát. Mögöttük sokkal többet kell elképzelni, mert sokkal többen vannak. Ha erről a perről detektívregényt kellene írni, a címe az lenne: Az úri banditák pere.”¹ A szóban forgó 1946-os per Grassy József és Zöldy Márton ellen folyt, akik Feketehalmy-Czeydner Ferencsel és Deák Lászlóval egyetemben irányítói voltak az 1942 januárjában Újvidéken és környékén történeteknek. E közismert eseménysor magyar katonai és csendőri alakulatok razziája, mely háborús bűnök elkövetésébe torkollott. Az alábbiakban történelmi eseményeket, azok alakítóit, perüket és Marosán kijelentését veszem górcső alá.

Előzmények, tények és a „hideg napok”

Jugoszlávia 1941. márciusi angolbarát politikai fordulatára és Olaszország kudarcos görögországi hadjáratára válaszul Adolf Hitler a Balkán lerohanása és megszállása mellett döntött. A hadjárat első állomása Jugoszlávia német katonai inváziója volt, melyből – részben német nyomásra, részben az újabb revíziós lehetőségre tekintettel – Magyarország is kivette a részét.² A magyar csapatok Horvátországnak Jugoszláviából történő kiválása után lépték át a trianoni határt 1941. április 11-én, és sikerrel foglalták vissza Bácskát, Dél-Baranyát, illetve a Muraközt. A délvidéki magyarság „felszabadulás” érzetét azonban a szerb nacionalisták nem osztották, fegyverhez nyúltak, s emiatt a magyar területi revízió utolsó szakasza az ún. „csetnik lövöldözések”-kel volt terhes.³

1941 áprilisának végezetével is fennmaradt a háborús feszültség Délvidéken: „...nap mint nap búzaasztagok, majd kenderkazlak gyulladtak ki. Telefonvezetékek elvágása, vasútvonalak elleni merényletek mind sűrűbben ismétlődtek. Honvédtisztek, tiszthelyettesek, csendőrök, rendőrök, de-

tektívek elleni sikeres merényletek következtek be.”⁴ A magyar hatóságok ezen események központi irányítására gyanakodtak – nem alaptalanul, hi-

A zsákmány egy csetnik zászló

szen az új magyar határ

közvetlen szomszédságában két fegyveres ellenállási mozgalom is kibontakozott. (Az egyik a Josip Broz Tito vezette kommunista, a másik a Draža Mihailović vezetése alatt álló royalista csetnik mozgalom, melyek komoly fenyegetést jelentettek Magyarországra nézve).⁵ A magyar fegyveres erők e szabotázsakcióknak már 1941 áprilisában megpróbálták elejét venni őrzáratokkal, vagy például a dobrovoljácok – 1918. október 31-e után a Bácskába telepített délszlávok, elsősorban szerbek – internálásával.⁶ Ennek ellenére a fent említett partizánakciók száma nőtt – különösen azután, hogy 1941. június 27-én Magyarország csatlakozott Németország Szovjetunió ellen vívott háborújához.

„A nyomozó csoportok a Duna-Tisza között 1942. január 1-ig a főbb kommunista szervektől nagyjából megtisztították.”⁷ A szabotázsakciók elfogott tetteseit a magyar katonai bíróságok statáriális eljárás lefolytatásával kivétel nélkül halálra ítélték, továbbá – Szombathelyi Ferenc vezérkari főnök feljegyzett adatai szerint – 2367 főt tartóztattak le 1941 őszén a kommunistaellenes nyomozások során.⁸ Azonban az év végére arra lehetett következtetni – például a letartóztatottak vallomásaiból –, hogy a bácskai kommunisták igyekeznek újjászervezni szétvert szervezeteiket a határon

túlról, elsősorban a Bánátból. (Ehhez hasonló hírek már október elején felütötték a fejüket: „*nagyobb szabású gyűjtogatás, robbantás és kommunista megmozdulás várható*”).⁹ Ezt látszott alátámasztani, hogy az Újvidéktől kb. 20 km-re északkeletre található Zsablya községen valóban letartóztattak partizángyanús egyéneket, sőt, 1942. január 4-én, egy tanyán a magyar határvadász és csendőr járőrök tűzharcba keveredtek a partizánokkal. Több magyar katona megsebesült, elesett.¹⁰ Hasonló összecsapásokra került sor például Csurog községben is. A magyar hadvezetés – a belügyminiszter kérése alapján¹¹ – az események hatására jelentős honvéd csapatokat vezényelt a térségbe, annak átfésülésére és megtisztítására. A karhatalmi erők irányításával Feketehalmy-Czeydner Ferenc altábornagyot bízta meg. A razzia és a tisztogatások már ekkor elkezdődtek. Erről egy január 17-i, a belügyminiszterhez eljuttatott detektívjelentés is árulkodik: „... *felelőtlen visszaélések következtek [...] Zsablya, Csurog, Sajkásgyörgye, Boldogasszonyfalva szerb ajkú intelligenciáját [...] és minden értelmesebb elemet [...] kiirtottak és a [...] Tisza jege alá süllyesztettek. Így Zsablya községben kb. 1000 lakost.*”¹² Feketehalmy-Czeydner – a január 6-i, Zsablyán tartott szemléje során – az összevert politikai foglyokat látva kijelentette, hogy „*jó munkát végeztek, csak így tovább...*”¹³ Január 12-én Keresztes-Fischer Ferenc belügy-, Bartha Károly honvédelmi minisztereket és Szombathelyi Ferenc vezérkari főnököt arról tájékoztatta, hogy a partizánok Újvidékre húzódtak be, ezért oda is ki kell terjeszteni a razziát. Erre engedélyt kapott, s az altábornagy személyesen dolgozta ki január 18-án a végrehajtási tervet, melynek lefolytatásával Grassy József ezredest bízta meg.¹⁴

A később „*hideg napok*”-ként elhíresült események 1942. január 21-e és 23-a között történtek. A magyar csapatok által teljesen körülfűrt Újvidéken január 21-én hirdetményeket ragasztottak ki, melyek lényegében ultimátumot tartalmaz-

tak a lakosság számára. Ez megtiltotta például az utcán való mozgást, a rádióhallgatást, valamint az

Mészárlás Újvidéken, 1942. január

idegenek magánlakáson való fogadását.¹⁵ A lakosok igazoltatására több mint 200, a város külső területeiről befelé haladó járőrt rendelt ki, akik a gyanús személyeket gyűjtőhelyre, igazoló bizottság elé vitték. Akiket e bizottság nem igazolt, azo-

kat a rögtönítélő „vérszűrőszobák” halálra ítélte.¹⁶ Az áldozatok száma már az első nap majdnem elérte az ötvenet, azonban 1942. január 22-én kelt leveléből kiderült, hogy „*Grassy [...] nincs megelégedve az eredménnyel.*” Ugyanezen a napon jelentette ki Feketehalmy-Czeydner, hogy több hullát akar látni; Zöldy Márton – aki készségesen eleget tett Feketehalmy-Czeydner kívánságának – pedig csendőröket köztetett be, hogy sebesültnak látszódnak, ezzel is csata látszatát keltve, a honvédek,

csendőrök, folyamörök feszültségét szítva. (A magyar csapatok részéről valójában szükségszerűen jogos fegyverhasználatra alig került sor a három nap alatt). A komoly fosztogatásokba torkolló razziát – körülbelül 8 millió pengő volt az okozott anyagi kár – a polgári hatóságok és egyéb közegek tudta nélkül hajtották végre. Mi sem bizonyítja ezt jobban, hogy még dr. Nagy Miklós polgármestert és dr. Fernbach Péter főispánt is feltartóztatták és igazoltatták.¹⁷ A bírói ítélet nélküli, teljesen törvénytelen kivégzéseket pedig főleg a Duna-parti strandon hajtották végre, a holttesteket a folyam vízébe lőve. A „*hideg napok*” alatt – a későbbi

Feketehalmy-Czeydner Ferenc

hadbírói nyomozás adatai alapján – Újvidéken 879, az egész hónap során pedig körülbelül 3300 személynek oltotta ki az életét a magyar karhatalom. E személyek túlnyomó többsége szerb és zsidó származású volt, s közöttük is több százra tehető az idős, a női és a gyermek áldozatok száma.¹⁸

A Horthy-rendszer szembe néz magával

Az 1942 januárjában Újvidéken és környékén történt atrocitásokról már az események idején kiszivárogtak hírek – a hírzárlat ellenére. A megrendült közvélemény elítélő hangján szólalt meg Bajcsy-Zsilinszky Endre már január 19-én: „... föl kell emelnem tiltakozó szavamat az ellen a [...] szadista stílus ellen, amely [...] 1800 szerb lelket, köztük ártatlan gyermekeket, csecsemőket, asszonyokat, lányokat [...] követelt áldozatul.”¹⁹ A kispazda országgyűlési képviselőt maga Bárdossy László miniszterelnök próbálta nyugtatni január 22-én azzal, hogy állítólag előző nap Újvidékre telefonált, mondván „ne legyen semmi kegyetlenkedés.”²⁰ Bárdossy hátralévő miniszterelnöksége idején viszont – amennyire még lehetett – az újvidéki eseményekről hallgattak, mégis egyre többen követelték a vizsgálat lefolytatását, s tiltakoztak a megtörtént szörnyűségek ellen – köztük gróf Bethlen István, vagy Milan Popović,²¹ aki a szerbek országgyűlési képviselője az események idején. Az új kormányfő, Kállay Miklós már kénytelen volt beismerni, hogy ártatlan áldozatok is voltak.

Vizsgálatot először maga Feketealmy-Czeydner folytatott le, de ennek „következménye az lett, hogy Grassyból tábornokot [...] Zöldyből pedig csendőr századosot csináltak.”²² Így az első valódi hiteles, tényfeltáró és részletekbe menő nyomozást dr. Babós József hadbíró ezredes folytatta le. 1942. július 10-én ügyészi eljárás is indult, Horthy azonban a legfőbb vezetőknek – így Feketealmy-Czeydnernek is – kegyelmet adott. Feketealmy-Czeydnert és Deák László ezredest nyugdíjazták, Grassy Józsefet pedig a keleti frontra vezényelték. A háború tovább folyt, miközben a vérengzések híre elterjedt a világban. Marosán György – 1984-es, helytálló – visszaemlékezése szerint „eggyel nem számoltak [...] hogy ott fény-

képeztek. Fényképek voltak már a birtokában a nagy nyugati antifasiszta koalíciós világnak.”²³ 1943 őszén a nyugati hatalmak felé történő magyar béketapogatózások, az olasz fegyverszünet keltette remény, s a „hintapolitika” azt kívánta, hogy az újvidéki razzia irányítói bíróság elé álljanak. Horthy ezért korábbi elhatározását megváltoztatta, mondván: Feketealmy-Czeydnernek, Grassynak és Deáknak „a Délvidéken lefolyt tisztogatási műveletek alatt tanúsított magatartása [...] újabb adatok szerint súlyosabb megítélés alá esik.”²⁴ A kormányzó a honvédség katonai perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXIII. törvénycikk 402. § 1. pontja alapján rendelte el a bűnvádi eljárás lefolytatását.

A vezérkari főnökség bírósága járt el az ügyben. Három honvédtiszt – vitéz Feketealmy-Czeydner Ferenc altábornagy, I. rendű vádlott; vitéz Grassy József vezérőrnagy, II. rendű vádlott, ill. Deák László ezredes, III. rendű vádlott – és tizenkét csendőrtiszt – köztük dr. Zöldy Márton és dr. Képiró Sándor csendőr századosok – ült a vádlottak padján. A vád: hűtlenség – az 1930. évi III. törvénycikk 59. § 1. pont alapján. Eszerint „a hűtlenség büntetést követi el és tíz évtől tizenöt évig terjedhető fegyházzal büntetendő, aki háború idején: I. a magyar állam vagy szövetségese fegyveres erejének vagy a velük közösen működő fegyveres erőnek szándékosan hátrányt vagy az ellenségnek szándékosan előnyt okoz.”²⁵ A hűtlenséget pedig a vád szerint úgy követték el, hogy a magyar csapatokat államérdekkel ellenkező célra használták fel, a beosztottakat bűncselekmények elkövetésére sarkallták – ezzel csorbítva a honvédség és a csendőrség jó hírét, s elősegítve az akció elfajulását –, továbbá a jogsértéseket nem vizsgálták ki, a felelősségre vonásokat pedig szándékosan elmulasztották.²⁶

A tárgyalás 1943. december 14-e és 1944. január közepe között rendkívüli történés nélkül zajlott le. Azonban utóbb váratlan esemény következett be, amit kiválóan leír a tárgyalásvezető dr. Babós József 1945 novemberében a Budapesti Néppügyészésen tett vallomásában: „a főtárgyalás 25 napig tartott, a legrészletesebb bizonyítást vetjük fel az újvidéki és szabályai eseményekkel kap-

csolatban és az volt a bíróságnak az álláspontja, hogy dr. Zöldi Márton, Feketealmy-Czeydner Ferenc, Grassy József és Deák László ellen halálos ítélet várható.²⁷ Amelyet azért nem lehetett meghozni, mert nevezettek a bizonyítási eljárás befejezése és a vádbeszéd elhangzása után megszöktek [...] A vádlottak mindeddig szabadlábon védekeztek, mert [...] Szombathelyi nem járult hozzá a vizsgálati fogság elrendelését célzó indítványomhoz.”²⁸ A négy vádlott Németországba szökött, Feketealmy-Czeydner, Grassy és Deák Habsburg Albrecht királyi herceg féltoronyi börtönként keresztül hagyta el az országot január 15-én, míg Zöldy már egy nappal korábban átlépte a határt.²⁹ A többi 11 vádlottat csak ezután tartóztatták le a híreken megdöbbszent Szombathelyi hozzájárulásával, ők a német megszállásig vizsgálati fogságban is maradtak. Kimondták rájuk a fegyházbüntetést, de március 19-e után szabadlábra helyezték őket, rangjukat visszakapták csakúgy, ahogy a négy „szökevény” is rehabilitálva lett. Németországi tartózkodása alatt mind Feketealmy-Czeydner, mind Grassy belépett az Waffen SS-be, előbbi SS-Obergruppenführer („altábornagy”), utóbbi SS-Brigadeführer („dandártábornok”) rangot szerzett. Március 19-e után mindannyian visszatértek Magyarországra, majd a nyilas uralom idején pozícióba is kerültek – például Feketealmy-Czeydner a honvédelmi miniszter helyettese lett.³⁰

A magyar és a jugoszláv népbírósi per

Az újvidéki razzia irányítóinak felelősségre vonása nem maradhatott el a II. világháborút követően. Magyarország számos, amerikai hadifogságba esett magyar háborús bűnös kiadatását kérte, s így került 1945-ben haza Feketealmy-Czeydner, Grassy, Zöldy, de az amerikaiak háborús bűnösként adták ki Magyarországnak Szombathelyi Ferencet is.³¹ Míg Feketealmy-Czeydner ügyét külön, addig Grassy és Zöldy bűnügyét egy eljárásban tárgyalta a budapesti Népbírósi. A Grassy-Zöldy perben – „az úri banditák perében” – a vádat Marosán György képviselte, tanúként pedig meghallgatták többek között Szombathelyi Ferencet és dr. Babós Józsefet is. A nevezett vádlottakat a fent ismertetett cselekményeikért a nép-

bírósi halálra ítélte háborús és népellenes bűnök alapján. Feketealmy-Czeydner Ferenc esetén például a halálos ítéletet az 1945. évi VII. törvénycikk által törvényerőre emelt 81/1945. M. E. számú rendelet (a továbbiak-

A terhelte: Grassy József

ban: Nbr.) 11. § 4. pont alapján a nyilas kormányzatban vezető tisztség viseléséért, az 5. pont alapján a visszacsatolt területek lakosságával szembeni kegyetlenkedésekért, és az Nbr. 13. § 4. pont alapján a német hadsereg kötelékébe való belépésért mondták ki.³² Szombathelyi Ferencet szintén háborús bűnökkel vádolva állították a népbírósi elé, a vezérkari főnököt azonban nem ítélték halálra – 10 évi fegyházbüntetést kapott –, sőt, a magyar népbírósi az Nbr. 11. § 5. pont szerinti bűncselekmény vádjától fel is mentette.³³ (1994-ben a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósi a többi vád alól is felmentette Szombathelyit, s így bűncselekmény hiányában hatályon kívül helyezte a Népbírósi 1946-os, marasztaló ítéletét).³⁴

Az ítéleteket azonban nem hajtották végre, mert Jugoszlávia 1946-ban kikérte az Újvidéken és környékén elkövetett bűncselekményekért felelős személyeket. A jugoszláv népbírósi eljárás összesen 9 napig – 1946. október 22-e és 31-e között – tartott.³⁵ Ebben a perben – a magyarországgal ellentétben – az elsőrendű vádlott az a Szombathelyi volt, aki maga az újvidéki atrocitásokról már későn szerzett tudomást – ezt még a magyar népbírósi is elismerte ítéletének indoklásában³⁶ –, így azokért felelőssé nem is tehető. (A vezérkari főnök jugoszláv bírósi elé állítása továbbá szembement még a teheráni konferencia döntésével is, miszerint a háborús bűnösöket ott állítsák bírósi elé, ahol bűneiket elkövették.³⁷ Szombathelyi pedig a „hideg napok” alatt nem járt Újvidéken, nemhogy ott

követett volna el bűncselekményt!) A titói hadsereg egyenruháját viselő bírák dr. Gyetvai Károly vádjai alapján a vádlottakat mind halálra ítélték, s ezeket kivétel nélkül végre is hajtották november 5-én – pedig a magyar hatóságok azzal a feltétellel adták ki a Magyarországon elítélteket, hogy a jugoszláv ítéletek nem rónak ki súlyosabb büntetéseket az itthoniaknál.³⁸ A jugoszlávok nem tartották ehhez magukat. A visszaemlékezésekkel ellentétben a tények a következők: a halálos ítéleteket kizárólag kötél által, illetve – így Szombathelyi esetében – golyó által hajtották végre. Feketehalmy-Czeydner és Grassy akasztófán végezte.³⁹

Összegzés

Tagadhatatlan, hogy 1942 januárjában háborús bűnöket követett el a magyar karhatalom a Délvidéken. Feketehalmy-Czeydner, Grassy és cinkostársaik valóban bűnösök – Marosán Györgyöt újból idézve, „*úri banditák*” – voltak. Azonban az egész Horthy-rendszer felelőssé tétele az 1942 januárjában történtek miatt, a történészek által a mai napig vitatott. Magam mellett foglalkozom állást, hogy Marosánnak – politikai meggyőződésből – az egész Horthy-rendszerre tett kijelentése túlzó. Vegyük figyelembe, hogy a II. világháború 6 éve és 1 napja alatt egy másik hadviselő államban sem történt olyan, mint Magyarországon: saját, méghozzá magas rangú katonaviselt embereit állítja egy állam bíróság elé háborús bűnök elkövetése miatt. Soha nem került azonban sor például azon jugoszláv partizánok felelősségre vonására, akiknek 1944 őszén 20-40 000 bácskai magyar és német lakos esett áldozatául.⁴⁰

Hetven év távlatából remélhetjük, hogy a késői szembenézés és a kölcsönös bocsánatkérés – a két nép között – segítheti a történelem feldolgozását még akkor is, ha az áldozatok életét nem adhatja vissza. Áder János köztársasági elnök 2013-ban a szerb parlamentben bocsánatot kért a magyarok által elkövetett bűnökért. „*A szabad és demokratikus Magyarország elítéli azokat, akik a második világháború szenvedéseit fokozva magyarként vétekkel ártatlan szerb emberek ellen. Magyarország köztársasági elnökeként bocsánatot kérek azokért*

a bűnökért, amiket a II. világháború során magyarok követtek el ártatlan szerbek ellen.”⁴¹ A magyar köztársasági elnök elismeréssel szólt a szerb parlament azon nyilatkozatáról, amely elítélte az 1944-45-ös vajdasági vérengzéseket és a kollektív bűnösség szellemében hozott háborús határozatokat.

Jegyzetek és hivatkozások

- ¹ Zinner Tibor - Róna Péter: Szálasiék bilincsbén - I. kötet: A Hűség Házától az Andrássy út 60-ig. Budapest, 1986, Lapkiadó Vállalat. 283.o.
- ² Szakály Sándor: A Délvidék visszafoglalása és a magyar katonai vezetés. In: História, 2011/9. 20-21.o.
- ³ A. Sajti Enikő: Az újvidéki razzia elő- és utótörténete. In: História, 2011/9. 29.o.
- ⁴ Cseres Tibor: Vérbosszú Bácskában. Budapest, 1991, Magvető Könyvkiadó. 80.o.
- ⁵ A. Sajti Enikő 2011, i.m. 32. o.
- ⁶ Cseres 1991, i.m. 62.o.
- ⁷ Zinner - Róna 1986, i.m. 236.o.
- ⁸ A. Sajti 2011, i.m. 33.o.
- ⁹ A. Sajti 2011, i.m. 33.o.
- ¹⁰ Cseres 1991, i.m. 71.o.
- ¹¹ Zinner - Róna 1986, i.m. 244.o.
- ¹² Cseres 1991, i.m. 73.o.
- ¹³ Györkei Jenő: Idegen bírák előtt - Szombathelyi Ferenc újvidéki pere és kivégzése. Budapest, 2002, Zrínyi Kiadó, 42.o.
- ¹⁴ Györkei 2002, i.m. 44.o.
- ¹⁵ Cseres 1991, i.m. 75.o.
- ¹⁶ Györkei 2002, i.m. 44-45.o.
- ¹⁷ Zinner - Róna 1986, i.m. 275-278.o.
- ¹⁸ Zinner - Róna 1986, i.m. 237.o.
- ¹⁹ Vigh Károly: Bajcsy-Zsilinszky Endre és a „Hideg napok”. In: Történelmi Szemle, 1968/1-2. 88.o.
- ²⁰ Györkei 2002, i.m. 45.o.
- ²¹ Györkei 2002, i.m. 45. o.
- ²² Zinner - Róna 1986, i.m. 233-234.o.
- ²³ Zinner - Róna 1986, i.m. 234. o., 282. o.
- ²⁴ Zinner - Róna 1986, i.m. 234.o.; 1912. évi XXXIII. törvénycikk a honvédség katonai bünvádi perrendtartásáról
- ²⁵ Cseres 199, i.m.. 82-85. o.; 1930. évi III. törvénycikk a katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntetőtörvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos módosításáról és kiegészítéséről
- ²⁶ Zinner - Róna 1986, i.m. 237.o.
- ²⁷ Zinner - Róna 18986, i.m. 259.o.
- ²⁸ Dr. Zinner Tibor kirendelt történészszakértő feljegyzései a Fővárosi Bíróság dr. Képiró Sándor ellen folytatott büntetőeljárásához a rendelkezésre bocsátott dokumentumok alapján. Budapest, 2011.
- ²⁹ Györkei 2002, i.m. 48.o.

³⁰ Szakály Sándor: A magyar katonai felső vezetés 1938-1945. Budapest, 2001, Ister Kiadó, 97-115.o.

³¹ Cseres 1990, i.m. 255.o.

³² Zinner - Róna 1986, i.m. 29-298.o.; 1945. évi VII. törvény cikk a népbíráskodás tárgyában kibocsátott kormányrendeletek törvényerőre emeléséről

³³ Györkei 2002, i.m. 32. o.

³⁴ Györkei 2002, i.m. 28. o.

³⁵ Zinner - Róna 1986, i.m. 298.o.

³⁶ Cseres 1991, i.m. 258.o.

³⁷ Györkei 2002, i.m. 58.o.

³⁸ Cseres 1991, i.m. 269-271.o.

³⁹ Zinner - Róna 1986, i.m. 298.o.

⁴⁰ Cseres 1991, i.m. 248.o.

⁴¹ Áder János bocsánatot kért a szerbektől - <http://www.origo.hu/itthon/20130626-ader-janos-belgradban-bocsanatot-kert-a-ii-vilaghaboruban-elkovetett-bunokert.html> (utolsó letöltés ideje: 2015. 02. 28.)

Mégis adózott a magyar nemes?!

Írta: Kiss Balázs

Ha visszagondolunk jogtörténeti tanulmányainkra vagy akár csak a középiskolai történelemkönyvekre, és meghalljuk, hogy magyar nemesség és adózás, valami összeegyeztethetetlen és kibékíthetetlen ellentétéről fog tanúskodni emlékezetünk, hiszen jól megtanultuk, hogy a nemesség adómentességet élvez, és ahogyan azt sokan mondják: „vérrel adózik”. De ez valójában így van? Mindenki, aki nemesi címmel rendelkezett hazánkban soha egy garas adót nem fizetett?

A nemesség adó és adószerű terhek alóli mentessége. A nemeseknek járó adók és szolgáltatások. A nemesség adójellegű terhei

A nemesi adómentesség gyökereit történelmi alkotmányunk egyik alappilléreben kell keresnünk, mégpedig az 1222-ben kiadott Aranybullában, amelyben „II. András a rendkívüli hadiadó, a *collecta* megfizetése alól mentesítette a királyi servienseket, azonban e jogforrásra hivatkozva a későbbi századokban már ténylegesen mentesek voltak a nemesek mindennemű adó teljesítése alól”.¹ A nemesség ezzel együtt mentesült a szabad dénárokról, valamint valamennyi pénz- és terményadótól és a szállásadó kötelezettségétől (*descensus*).² Ezek a mentességek azonban csak személyükre és birtokaikra vonatkoztak, a földesúri hatalmuk alatt élőkre nem. Ám ez a korábbi századokban nem feltétlenül volt igaz, hiszen az első állami adónak tekinthető egyházi tized megfizetése Szent István dekrétuma szerint eredetileg mindenkit azonos mértékben terhelte, tehát a nemesség a jobbágysággal együtt fizette a dézmát, az csak I. (Nagy) Lajos (1342-1382) 1351. évi VI. törvénycíkje után vált kizárólag a jobbágyságot terhelő adóvá. De ilyen volt még az első tisztán állami adó, a szabad dénárokról (*denarii liberi*) is, amely „bizánci mintán alapuló, háztartásonként kirótt „füstpénz” nyolc dénárt tett ki”.³ Ezt az adót a rabszolgák (*servi*) kivételével

„Életünket és vérünket...”

fizették a szabadok (*liberi*), a szabadosok (*libertini*), „rajtuk kívül fizették ezt a vendégek (*hospites*) a várnépek, hasonlóképpen a királyi szerviensek, sőt az alsópapsághoz tartozók is, legalábbis a 13. század elején, amire II. András 1222-ben kiadott dekrétumaiból következtethetünk”.⁴ A 13. század második felére a királyi serviensek szabad dénárokról adó fizetésének kötelezettsége teljesen megszűnt, mentesültek ezen felül a beszállásolás alól.⁵ Ilyen kivett adó volt még a *collecta*, egyfajta rendkívüli adó, amelyet a királyok hadjáratok, a koronázás és egyéb jeles események idején szedtek. „Az 1222. évi Aranybulla 3. cikkében a szabad dénárokról mellett említett adó szintén *collecta* volt”, amellyel „a szabad dénárokról adóját is fizető alávetettek, valamint a 13. század elejéig várjobbágyságok, de még királyi szerviensek is tartoztak”.⁶ Emellett sok más adó és

Az Aranybulla pecsétje

egyéb járadék, szolgáltatás terhelte, a 13. századtól immáron kizárólagosan a magyar jobbágyságot, melyek olykor elviselhetetlen terhet jelentettek és nem feltétlenül a *fiscus* gyarapították, hanem éppen az adómentes nemesség tarisznyáit. Az ilyen adók, különösképpen a hadi adók vagy egyéb adó jellegű terhek kirovásban kiemelkedő szerepet játszott a magyar nemesség, az adómegajánlás joga ugyanis a 15. századtól

kezde kizárólagos jogköre volt a rendi gyűlésnek, egyik alappillére, garanciája a rendi monarchiában jelenlévő egyensúlynak. Ezt a jogkörét a magyar nemesség ügyesen használta, sőt gyakran kihasználta saját kiváltságainak védelmében is, de erre a későbbiekben még láthatunk példát. Ilyen volt és talán a jobbágyi terhek közül a legfontosabb a földbér (*terragium*), melyet csak a későbbiekben azonosítottak a földesúri kilenceddel. A kilencedet I. (Nagy) Lajos 1351. évi VI. törvénycikke vezette be, ami a tized mintájára a kilencedik tized beszolgáltatását jelentette. A kilencedik tizedrésznyi termékjáradék beszedése nem pusztán lehetőség volt, hanem kifejezett kötelezettség, mert „*a kik a mondottak beszedése tekintetében másként járnak el, az olyan ellenszegülőeknek és a jelen rendeletünket megszegőknek birtokain a terményeknek és bornak ama kilenced részét minden lejjebb szállítás és leengedés nélkül minmagunk fogjuk saját használatunkra behajtani*”. Ez a törvénycikk indította meg a magyar nemességet a renddé válás útján, szilárdította meg rendi különállását, teremtette meg gazdasági függetlenségét. A földesúrnak járó, egyéb adójellegű szolgáltatások voltak: a „robot, hosszú fuvar, forspont, porcio, valamint a földesúri ajándékok megszámlálhatatlan sokasága”⁷, de ilyen volt a korcsmáltatás (*ius educilli*), a mézsárszék (*macellum*) és a malomtartás joga, a hegyvám (*ius montanum*), a földesúr pap fiának első miséje alkalmából fizetett szolgáltatás (*subsidium*) vagy az országgyűlések alkalmával fizetett, *subsidium dietalet*. A robot, „*a jobbágyok rendes szolgálata*”, ahogyan az 1514. évi XVI.

Werbőczy István

törvénycikk rendelkezik: a jobbágyok „*kötelesek uraiknak minden héten egy-egy egész napon át szolgálni*”, Werbőczy István (1458-1541) ezt jobban kifejtve azt mondja, „*hogy a job-*

bágnak heti egy nap ígás- vagy két nap kézi robotot kell teljesítenie”.⁸ A jobbágyi terhek azonban

egyes helyeken túllépték a jobbágyok tűrőképességét. Így Mária Terézia (1740-1780) uralkodása idején sor került az úrbérrendezésre, amelyet az 1767-ben kiadott *Urbárium* tartalmazott. Ez pontosan rögzítette a terheket, Werbőczyhez hasonlóan, azaz évi 52 napi ígás vagy 104 napi kézi robotban, „*azonban hozzátette, hogy ha nagy munkák idején a földesúr az előírt mennyiségnél több robotra kényszerítette a jobbágyot, akkor azt a következő héten vissza kellett adnia jobbágyának*”.⁹ A robot kiegészülése volt az úgy nevezett hosszú fuvar (*longa vectura*), „*a jobbágyok földesúrnak járó fuvarozási, szállítási kötelezettsége*”.¹⁰ „*Ennek alapján évente egyszer – nem a nagy mezei munkák idején – minden négy egésztelkes jobbágy köteles volt egy négyökrös szekeret kiállítani. A hosszúfuvar időtartamát két napban maximálta az urbárium*”¹¹, amely ha meghaladta a két napot, beleszámolták a jobbágy robotterhébe. A katonatartás (*porció*) és az előfogat (*forspont*) a hadsereg ellátását szolgálta. „*A porció alapján a jobbágyoknak kellett a vármegyébe beszállásolt katonákat eltartani, a szállást, az ellátást nekik biztosítani. A forspont a katonák továbbszállítását biztosította*”.¹² A porcióhoz hasonló megszállások, beszállások alól a nemesek mentesek voltak, amelyet már az 1222-es Aranybulla III. törvénycikke is kimondott, ha nem is annyira konkrétan. A későbbiekben ezt a mentességet többször megújították az uralkodók, például az 1267. évi I. törvénycikkben és sorolhatnánk. A beszállások alóli mentesség véleményem szerint mélyen élhetett a nemesi öntudatban, hiszen a pálfai nemesek egy 1809-es panaszban azt állítják, hogy „*it Pálfán is qvartélyozott, ambár más Paraszt Házaknál nem volt is, de Nemes Emberek Házaikhoz mégis mind Legényeket, mind Lovakat be szállított Bertalan István Bíró*”¹³, így „*mivel személyes szabadságunk ez által meg sértetett*”¹⁴ – panaszolják, valamilyen megoldást kérnek orvoslásul. Ezen kívül sérelmezik, hogy „*Minden féle Helység munkáira, úgy mint Kaszálásra Gyűjtésre, és Fahordása a Parasztokkal egyarányossan hajtattunk*”¹⁵, amely az egyéb jobbágyi terhek alóli mentesség emlékére vezethető vissza. „*A korcsmáltatás jogába beletartozott, hogy ott elsősorban a földesúr borát lehetett kimérni. Ha a jobbágyoknak is volt szőlőjük, akkor Szent Mihály-naptól Szent György-*

napig eladhatták a földesúr kocsmájában saját borukat is. Ezt követően kizárólag a földesúr borát lehetett árulni.”¹⁶ Hasonlóképpen a mészárszéken is csak és kizárólag a földesúr leölt állatait lehetett árusítani, a jobbágyoknak meghatározták, évente hány állatukat és mikor lehetett a helyi mészárszéken kimérni. Nem volt ez másképp a malomtartással sem, a malom a földesúr tulajdonában volt, azt a jobbágyok csak meghatározott adó fizetése ellenében használhatták saját terményeik őrlésére. A szőlőtermelés egyértelműen tizedfizetési kötelezettség alatt álló termelőtevékenység volt a középkori és az újkori Magyarországon, ennek a tizednek egy sajátos változata volt a hegyvám, a földesúrnak járó szolgáltatás. A hegyvámot a majorsági földek használata után vetették ki, függetlenül az évi termelés mennyiségétől, ellentétben a tizeddel, amely mindig csak a megtermelt szőlő vagy az abból készült bor egytizedét jelentette. Érdekes még, hogy *„ez volt az az adófajta, amelyet a nemesi adómentesség ellenére még a nemesek is megfizettek, ha földesúri földet béreltek szőlőművelés céljából*”.¹⁷ A földesúrnak járó egyéb ajándékokat az 1514-ben kelt törvénycikkek rendezi először, ahogy erre munkájában maga Eckhart Ferenc (1885-1957) is hivatkozik.¹⁸ Ilyenek voltak a havonta szolgáltatott egy-egy csibe¹⁹, évente két liba, amelyből egyet pünkösdi ünnepére, egyet pedig Szent Márton-napján kellett beszolgáltatni²⁰, *„továbbá minden falu után, a mely tizig menő vagy annál kevesebb jobbágytelket is foglal magában, karácsony ünnepére egy hizott disznót, a hol pedig azok száma tiznél nagyobb, minden tiz telek után hasonlóképpen egy-egy hizott disznót kell adniok*”.²¹ Ezekon kívül kiemeli az 1514. évi XX. törvénycikk, hogy *„épségben maradván az uraknak és nemeseknek egyéb jövedelmei is, a melyeket eddigelé ezeken kívül kapni és szedni szoktak*”. Az úrbérrendezés ezen terheket is rendezte, egyeseket eltörölt, másokat meghonosított. Ezek voltak részben azok az adók, adószerű bevételek, amelyeket a nemesség szedett be, fordított a maga javára. A magyar nemesség nemcsak az egyenes kivetett állami adók alól mentesült, hanem egyéb terhek alól is, mint például a kamara haszna adó alól is, amelyet az ország összes alattvalójának meg kellett fizetnie az uralkodó által meghatározott köte-

lező pénzváltáskor.²² Ezen adómentesség mondhatni igen következetlen, hiszen sokkal ésszerűbb volna a legtöbb pénzt váltó nemeseket adóztatni, mint a szegény jobbágyokat vagy a kisszámú kereskedőket, így a kamara is több bevételhez juthatna. Az Anjou-korban kialakuló nemesfém-monopóliumok azonban már a nemességet sem kerülhették el. Ebben a korban a kitermelt arany tizedét, az ezüst nyolcadát volt kötelező beszolgáltatni a kamarába *urbura* címén, amely csak és kizárólagosan a nemességet érintette, hiszen földbirtokkal csak nemesek rendelkezhetek, vagy éppenséggel még királyi kézben voltak.²³ Az *urburát* elkerülve gyakran fordulhatott elő, hogy a nemesek inkább titokban tartották a fellelt nemesércet. Adójellegű szolgáltatás volt még a különböző vámok fizetése, melyek nagy része az Anjou-korban már a magánföldesurak kezében volt, ők szedték be a vámokat és ezzel is gazdagodtak, de ennek fejében megfelelő hidakat, réveket kellett építeniük, a vásárvám szedése esetén pedig kötelezettségük volt a vásár rendjének fenntartása. *„Ez utóbbiban érvényesült leginkább az a régi elv, hogy a vám védelmi pénzt jelent az utazók számára*”.²⁴ Ezzel szemben viszont a nemesség nem tartozott vámot fizetni, ennek egyik első példája I. (Nagy) Lajos 1351. évi XV. törvénycikke, amely kimondja, hogy *„A nemeseket nem kell arra kényszeríteni, hogy a vámhelyek felé menjenek. Hanem a réveken mindenfelé, a merre csak akarják, minden akadály nélkül, szabad átkelésük legyen*”., amelyet a későbbiekben többször megújítottak. Az 1500. évi XLII. törvénycikk például arról rendelkezik, *„hogy mindazok a nemesek, a kiknek nemessége a vámszedők előtt nem nyilvánvaló, azoknak a vármegyéknek az alispánjaitól és szolgabiráitól, a melyekben laknak, igazi nemességükre vonatkozó leveleket kérjenek*”, biztosítva ezzel is a nemesek vámmentesességét. Hasonlóan a vámmentesesség megszilárdítását szolgálja az 1618. évi LIX. törvénycikk, amely azt mondja ki, hogy *„a nemesek és az urak dolgában küldött szolgák és jobbágyok, a réveken mindenütt a vám fizetés alól menteseknek tartandók*”. Az adók és más adójellegű szolgáltatások fentiekben leírt átengedése nem volt egyedülálló, mondhatni szokáság vált, ez okozta a kincstári források jelentős elapadását a

Jagelló uralkodók idején.²⁵ Ám a félreértés elkerülése végett voltak olyan terhek, amelyek a nemességet terhelték! Ilyen, ha nem is adó, de valamiféle illeték jellegű terhe volt a nemességnek a honfiusítási díj, vagyis a külföldről érkező és magyar honfiuságot, ezzel együtt magyar nemességet szerző személyek a honfiusítási eljárás végeztével díj megfizetésére voltak kötelezve. A honfiusítási díj egyfajta taxa, amelyet először az 1687. évi XXVI. törvénycikk rótt a világi honfiusítottokra, méghozzá „az ország közszükségeire” hivatkozva, amelynek összege 1000 vert aranyban volt meghatározva. Ez a díj az 1741. évi XLI. törvénycikk szerint már „az ország közönséges szükségeire fordítandó két ezer” vert arany. Az 1790/91. évi LXIX. törvénycikk mintegy felszólítja a honfiusítottakat, kimondva, hogy azok csak az eskü letétele, a díj megfizetése és az országgyűlés által történt becikkelyezés után élvezhetik a kiváltságokat és jószágok birtoklását, akik pedig eddig ezt elmulasztották számoljanak azzal, hogy elveszítik státuszukat. A honfiusítási díjra valót azonban nem lehetett olyan egyszerű előteremteni, hiszen az 1827. évi XXXVII. törvénycikk tisztázza, hogy a díjat mindenkor aranyban kell fizetni és a honfiuságot adó és becikkelyező országgyűlés végleges berekesztése után legkésőbb két évig, különben a személy törlésre kerül a honfiusított idegenek névjegyzékéből (*syllabus indigenarum*). A fizetendő taxa alól azonban természetesen részben vagy egészben mentesítést szerezhetett a honfú, amelyről több honfiusítási törvénycikk is megemlékezik. A 2000 vert arany elengedésére olyan személyeknél láthatunk példát, akik igazán kiváló szolgálatot teljesítettek az uralkodóháznak, származási országukban a főnemések között is vagyosnak számítottak, így nyilván nem lett volna megterhelés számukra a honfiusítási díj megfizetése, de az uralkodó és az ország karai és rendjei

ezzel is érzékeltetni kívánták a személy kimagasló érdemeit. Hasonló díj terhelte a nemesi társadalomba újonnan bekerülő vagy magasabb rangot szerző személyeket is. Ilyen úgynevezett levéldíjról rendelkezett I. (Nagy) Lajos 1351. évi VII. törvénycikke.²⁶ A jobbágyság állandó vágya volt bekerülni a nemesi társadalomba, részesévé válni a nemesi közösségnek, ennek érdekében bizonyára sok jobbágy állapotú személy, ha nem is kifejezetten nemességet, de földesuraik ajánlását megvásárolta, bízva a feljebb lépésben. A földesúri ajánlásra pedig az 1622. évi XVII. törvénycikk értelmében volt szükség: „Czimeres nemesleveleket pedig jövőre a jobbágyházakban lakó parasztoknak, az ő földesuraik ajánlata és beleegyezése nélkül, ne adjanak”, amelyet a későbbiekben az 1630. évi XXX. törvénycikk újított meg. A nemesi társadalomba való belépés és a „rangemelések után illeték – „kincstári díj” – volt fizetendő” a dualizmus korában is: „egyszerű nemesi cím esetén 1575 forint, báróságért 3150, grófi címért 6300, míg hercegi rang után 12600 forint. Ha valaki egy alacsonyabb fokú nemesi rang átugrásával lépett előre, annak a közbenső fokozat díját is ki kellett fizetni. Az uralkodó azonban – a minisztertanács javaslatára, de akár annak ellenére is – mentességet adhatott a díjfizetés kötelezettsége alól”.²⁷ Azonban itt még nem ért véget a fizetési kötelezettség, hiszen a címereslevél kiállításáért is fizetni kellett, ami a tényleges előállítás költségeit fedezte s erre még a mentesség sem terjedt ki. A fizetendő összegek az adományozott rang alapján differenciálódtak. A rossznyelvek szerint ebben a korban akár pénzért is lehetett nemességet venni, a képviselőház folyosóin nyíltan beszéltek a költségekről. Láthatjuk, hogy a nemesi adómentesség kialakulása egy hosszasan éppen nem mondható, de lépcsőzetes folyamat volt, melynek során a nemesség először még maga

ezzel is érzékeltetni kívánták a személy kimagasló érdemeit. Hasonló díj terhelte a nemesi társadalomba újonnan bekerülő vagy magasabb rangot szerző személyeket is. Ilyen úgynevezett levéldíjról rendelkezett I. (Nagy) Lajos 1351. évi VII. törvénycikke.²⁶ A jobbágyság állandó vágya volt bekerülni a nemesi társadalomba, részesévé válni a nemesi közösségnek, ennek érdekében bizonyára sok jobbágy állapotú személy, ha nem is kifejezetten nemességet, de földesuraik ajánlását megvásárolta, bízva a feljebb lépésben. A földesúri ajánlásra pedig az 1622. évi XVII. törvénycikk értelmében volt szükség: „Czimeres nemesleveleket pedig jövőre a jobbágyházakban lakó parasztoknak, az ő

földesuraik ajánlata és beleegyezése nélkül, ne adjanak”, amelyet a későbbiekben az 1630. évi XXX. törvénycikk újított meg. A nemesi társadalomba való belépés és a „rangemelések után illeték – „kincstári díj” – volt fizetendő” a dualizmus korában is: „egyszerű nemesi cím esetén 1575 forint, báróságért 3150, grófi címért 6300, míg hercegi rang után 12600 forint. Ha valaki egy alacsonyabb fokú nemesi rang átugrásával lépett előre, annak a közbenső fokozat

díját is ki kellett fizetni. Az uralkodó azonban – a minisztertanács javaslatára, de akár annak ellenére is – mentességet adhatott a díjfizetés kötelezettsége alól”.²⁷ Azonban itt még nem ért véget a fizetési kötelezettség, hiszen a címereslevél kiállításáért is fizetni kellett, ami a tényleges előállítás költségeit fedezte s erre még a mentesség sem terjedt ki. A fizetendő összegek az adományozott rang alapján differenciálódtak. A rossznyelvek szerint ebben a korban akár pénzért is lehetett nemességet venni, a képviselőház folyosóin nyíltan beszéltek a költségekről. Láthatjuk, hogy a nemesi adómentesség kialakulása egy hosszasan éppen nem mondható, de lépcsőzetes folyamat volt, melynek során a nemesség először még maga

is adóalanyként, majd fokozatosan adószedőként szerepelt, később pedig már kizárólagos „adóztatóvá” vált a rendi adómegajánlás joga révén. Ez a folyamat visszafelé is végbe megy a rendi társadalom fokozatos felbomlásával, mely végén a nemesség féltve őrzött kincsét, az adómentességét, ha nem is személyesen, de legfőbb képviselői útját maga adja fel.

Mivel fizetett a nemesség az adómentességért?

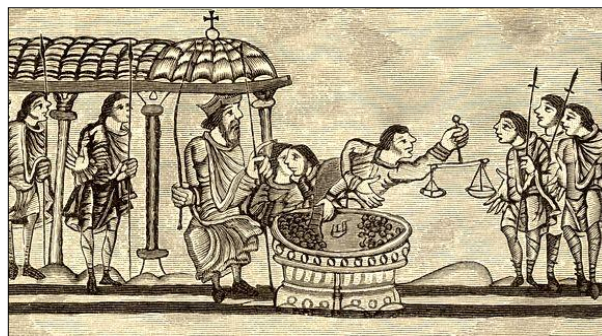
A nemesség adómentessége „a Hármaskönyvben megfogalmazott alapvető nemesi szabadság (primae nonus) egyik eleme (...) a személyes szabadság mellett az örökletes privilégiumok legfontosabbika”²⁸, ám sokkal régebbre vezethető vissza, mint azt már említettem egészen az Aranybulláig. Már az egészen korai törvények is említik, hogy a nemesség adómentességének ára volt, méghozzá nem is akármilyen. Az *insurrectio*, vagy magyarul nemesi felkelés: „a magyar nemesség hadkötelezettsége a haza védelmére, általános, személyenkénti hadbavonulás”.²⁹ Ezt a jogintézményt az adómentesség megteremtésével egy időben, szintén az Aranybulla hívta életre, melynek VII. törvénycikke kimondja, hogy „Ha pedig ellenség támadna haddal az országra, általánfogva mindnyájan tartozzanak elmenni”. Talán innen datálható az a szállóige is, hogy „a nemes vérrel adózik”. A nemesi felkelés azonban nem csak a belföldi hadviselésre vonatkozott, a hadköteles nemességnek a határon túl is üldöznie kellett az ellenséget, majd 40 nap után a határon túl már csak zsold ellenében kötelezték őket hadakozni.³⁰ III. András (1290-1301) uralkodása idején szűkölt a kötelező hadba vonulás, az 1291. évi X. törvénycikk értelmében a nemesség csak a király személyes vezetése alatt volt köteles hadakozni. I. (Hunyadi) Mátyás (1458-1490) lehetőséget adott az *insurrectio* pénzzel való megváltására³¹, majd a Habsburg uralkodók a nemesség megadóztatásával próbálkoztak, ez mellett pedig fontosnak és szükségesnek tartották egy állandó hadsereg felállítását, amit a magyar rendek az 1715. évi pozsonyi országgyűlésen is elismertek, de ragaszkodtak a „vérrel adózás” privilégiumához, pontosabban egészen egyszerűen nem kívánták feladni több

száz éves kiváltságukat.³² A nemesség vitézségéről tanúskodik az 1741. évi pozsonyi országgyűlésen elhangzott közfelkiáltás, „*Vitam et sanguinem pro regno nostra Maria Theresia!*”, azaz „Életünket és vérünket királyunkért, Mária Teréziáért!”, amellyel a királynő kérésére a rendek biztosították segítségüket az osztrák örökösödési háborúban (1740-1748), nem utolsósorban továbbra is garantálták adómentességüket. Szántay Antal megjegyzi, „*Rossz nyelvek szerint azonban csendben hozták tette: „De a zabot nem!”*”.³³ Majd hozzáteszi: „*A rossz nyelveknek azonban nem volt igazuk, hiszen a jól ismert jelenet valójában a katonaság ellátását biztosító adó megszavazása volt.*”³⁴, persze ezt nem a nemesség fizette. Ennek a lelkesedésnek talán oka lehetett a II. Rákóczi Ferenc (1676-1735) ideáljától való „*félelem*”, akinek szándékában állt bevezetni a nemesi adófizetést, amely sok nemest hátrálásra késztetett a szabadságharc ügyétől, vagy pusztán a tény, hogy az uralkodó család örökös tartományaiban a nemesség a jobbágysághoz és a polgársághoz hasonlóan viseli a közterheket, ugyanis a Lajtán túl a nemesség már adózott, így egyszerűbbnek látszott az időközönkénti hadakozást választani, a konstans adózás helyett. A nemesség hadba vonulási kötelezettségét számtalan törvénycikk rendezte, elsődlegesen a török elleni harcok és a hódoltság korából. A törvénycikkek beszélnek személyenkénti megjelenésről, bizonyos számú jobbágy, jobbágysághoz utáni katona kiállításáról, hogy hogyan és miként, de legfőképpen meddig köteles a nemesség hadi készségben lenni. Az utolsó valódinak mondott, az uralkodó nádor által „*körbehordozott véres kardjának*” láttára összegyűlt nemesi felkelés 1809-ben volt, a napóleoni háborúk idején, amikor „*A magyar nemesség (...) már régen falusi gazda, aki kardot nem fegyvernek, hanem díszként köt az oldalára*”.³⁵ A felkelés azonban csúfos véget ért, hiszen a nádor felhívására megalakult magyar nemesi felkelő sereg, 1809. június 14-én a győri csatában megsemmisítő vereséget szenvedett a francia hadaktól. Erre a „*győri vitézségre*” emlékezik Petőfi Sándor (1823-1849) A nép nevében című versében.³⁶ Valahol ott a győri harcmezőn ment feledésbe a nemesi felkelés, ve-

szította értemét és látszata már nem sokáig szolgált az adómentesség kiváltására.

Taxa, a nemesek adója. Armalista nemesség

A nemesség a látszat ellenére nem egységes, hanem nagyon is tagolt, szerteágazó társadalmi réteg, amelyen belül megkülönböztetjük a főnemesiséget, a középnemesiséget és a kisenemesiséget. A nemesi társadalom ezen alsó, de legnépesebb rétegének tanulmányozása szolgálhat számunkra olyan információkkal, amelyekkel megdönthetjük a teljes adómentesség véleményem szerint téves fikcióját. Ha a nemesség ezen alsó rétegével kívánunk foglalkozni megkerülhetetlen Kósa László munkássága, aki a réteg szociológiai vizsgálatakor úgy fogalmaz, hogy „Az uralkodó és maga a nemesség mindig tudott a nemesi társadalom vagyoni, földrajzi, vallási, sőt nemzetiségi tagoltságáról, mégis a jogi helyzetet tekintve mindvégig érvényben maradt a viszonylagos egyenlőség is.”³⁷ Mikor Werbőczy István a 16. század elején megfogalmazta az *una eademque libertas* elvét a nemesi társadalom még valóban közel állt, közel állhatott az egységességhez, hiszen a *libertas* legfontosabb pontjai még nem mutattak nagy különbséget.³⁸ A szakadékot az egyre több donáció nélküli címereslevél adományozás növelte, amelynek következtében egyre több egyenlőtlenség jelent meg a nemesi társadalmon belül. A címereslevéllel történő nemesítésnek az volt az oka, hogy a 16. századra elfogyott az eladományozható földterület, de még sokak kívánták a társadalmi felemelkedés egyetlen módjaként a nemességszerzést választani, amelynek a király, az erdélyi fejedelem és a nádor által adományozott címereslevél (*litterae armales*) szerzés volt a módja. A nemesség szerzés ezen módját maga Werbőczy is legitimnek ismeri el, Hármaskönyvében úgy fogalmaz: „valaki valóságos nemessé lehet vagy azzá tehető más módon is” (HK I. rész 6. cím). A Hármaskönyv így folytatódik: „fejedelmünk bármely közrendű embert (...) az ország valóságos nemeseinek gyülekezetébe, társaságába és rendébe soroz és iktat. Az ilyenek birtokadományozása nélkül is a valóságos nemesek számába jönnek”. Az armális nemesek, mivel földbirtokkal nem rendelkeztek, kénytelenek voltak egy földesúr egyik jobbágytelkén meghúzni

magukat. Nemesi mivoltuk miatt ugyan mentesültek a jobbágyi terhek viselése alól, de az úrbéres föld után kötelesek voltak adót fizetni a vármegegyének és a földesúri szolgáltatásokkal is tartoztak. „A XVII. században a hódoltság peremén és végvári övezetben nagyon sokan hadi szolgálataikkal szereztek nemességet”³⁹, innen az armális, azaz fegyverleves nemes elnevezés. Adófizetési kötelezettségük miatt „nevezték őket takszás vagy taxás nemeseknek, sőt colonusoknak is”.⁴⁰ A kisenemesség megjelölésére több népies, néha bántó, lekicsinylő megjelölést találunk, mint például a kurta és hétszilvafás nemes, amely a birtok és a mód rövidségére utalt, a bocskoros nemes, amely szintén a szegénységre és az ebből fakadóan lábbeli „fogyatékosásra” mutatott rá, de ilyen volt még a kutyabőrös nemes, nemes paraszt vagy a parasztnemes megjelölés is. A nemesi adómentességen először tehát, leszámítva a korábbiakban bemutatott és nem tisztán adó jellegű terheket, a taxa 1595-ös bevezetése⁴¹, pontosabban mondva a nemesítés ezen, Werbőczy által is ismert és elismert mondja ütött rést, „amely adózásra kötelezte a jobbágytelken gazdálkodó nemeseket”⁴². A birtoktalan kisenemességnek, a többi nemeshez hasonlóan katonáskodási kötelezettsége volt, rá is vonatkozott az *insurrectio* kötelezése. Azt mondhatjuk, mivel népes rétege volt ez a nemességnek és a társadalom egészében is tekintélyes helyet foglalt el, az ossztársadalom, mintegy 5%-át, lényegében „Egészen 1715-ig, az állandó hadsereg fölállításaig, az ország legfontosabb katonáskodó elemét alkották a kisenemesek.”⁴³ A hadba vonulásra a taxás nemesek is kötelezve voltak, ezt és a hadba vonulás mikéntjét külön rögzítette az 1435. évi III. törvénycikk: „Aztán a többi nemesek, a kiknek jobbágyaik nincsenek, egyedül saját személyükben, még pedig azok, kiknek uraik vannak és ezek-

nek neve alatt és ezek költségén szoktak hadakozni, saját uraikkal, azok hadnépével vagy banderiumaival, a többiek pedig, kiknek ilyen uraik nincsenek, saját birtokukból, házukból és a maguk költségén megyei ispánjukkal (kivéve azokat, kiket elaggott koruk, özvegyységük vagy árvaságuk és más ehhez hasonló tehetetlenség miatt szükségesnek látszik fölmenteni), hasonlóképpen tehetségükhöz képest illően felfegyverkezve és felszerelve kötelesek hadba indulni”. Ez a két kötelezettség, az állandó adófizetési és hadi kötelezettség terhelte a kismanesség alsó rétegét és kísérte végig életpályáját, így véleményem szerint nem mondható el, hogy a nemesi társadalom egészét megillette az adómentesség, hiszen mégiscsak jelentősebb része a jobbágyokhoz hasonlóan adózott, életkörülményeit tekintve azzal azonos színvonalon élt. Eseti jelleggel ugyan, a törökök elleni harcok során, még a telkes nemesek is kötelesek voltak adót fizetni, ahogy arról az 1542. évi XV. és az 1595. évi V. törvénycikkek is tanúskodnak. A kismanesség alsó rétegének adómentességének megszüntetéséről a közteherhivatal bevezetésétől sem beszélhetünk, csupán talán a terhek, szomszóságukból való kiegyenlítéséről.

Kísérletek az évszázados adómentesség megtörésére és az áprilisi törvények

A nemesi adómentesség megszüntetésére a Habsburg uralkodók tettek kísérletet a felvilágosult abszolutizmus korában. Az uralkodócsalád több alkalommal is próbálkozott ezen privilégium felszámolásával, azonban mindvégig sikertelenül. Az első ilyen kísérlet a már említett 1715. évi pozsonyi országgyűlésen történt, amikor az uralkodó sürgette az állandó hadsereg felállítását, s próbálta meggyőzni a nemességet nem csak a szóbeli, de a pénzbeli hozzájárulásról is. Atyja után Mária Terézia a modernizálás jegyében tett kísérletet a nemesség megadóztatására az 1751. évi pozsonyi országgyűlésen, ám heves ellenállásba ütközött, amikor a magyar nemesség az adómentesség legitimitását a katonáskodásra vezette vissza. A királynő persze nem is várhatott sokat, hiszen a tíz évvel korábbi országgyűlésen a nemesség segítségét kérve ő sem volt szűk markú, az 1741. évi

VIII. törvénycikkben ugyanis garantálta a nemességnek azon előjogait, „melyek őket mindenféle adózás alól fölmentik, sőt a kiváltságaiknál fogva ősi szokás alapján abban is megerősítik, hogy a telekkel semmiképpen ne járjon együtt a közteher”. Ez biztosította a karokat és rendeket arról, hogy a „vitam et sanguinem” felajánlás értelmében a megajánlott hadiadó nem földadó, nem kötődik sem a termőföldre, sem pedig a termés hozamhoz.⁴⁴ Ezek után a II. József (1780-1790), a kalapos király próbálta megtörni a nemességet. Az uralkodó „1784-ben az örökös tartományokban, 1786-tól pedig Magyarországon is jelentős adóreform bevezetésébe kezdett. (...) az adó alapjául a termőföld átlagos hozama szolgált volna. Ennek megállapítására volt szükség a kataszteri felmérésre, (...). Az adórendszer ilyen alapvető átalakítását és különösen a nemesi adómentesség veszélyeztetését azonban a hazai rendi-nemesi társadalom nem tűrhette (...)”.⁴⁵ Az uralkodó család ezen próbálkozása is kudarcba fulladt, nem is csoda, hiszen már a kataszteri felmérést is csak erős katonai segítséggel tudták végrehajtani,⁴⁶ a király halála után a felmérés dokumentumainak nagy része megsemmisült. „A reformkorban a leghevesebb politikai csaták a nemesség adómentességének felszámolása körül zajlottak. Bár történtek apró lépések (...) a közterhek viselésében való részvételt a nemesség 1848-ig sikeresen elhárította.”⁴⁷ A korban azonban mégis megtörtént az első komoly lépés az általános közteherhivatal felé: „a nemesek adómentessége elvének a megtörése volt a Széchenyi láncid építéséről szóló szerződést jóváhagyó törvényben: A szerződés kimondta, hogy a hídon az átkelőknak vámot kell majd fizetniük; mindenkinek, a nemeseknek is. Ez a nemesi előjogok csorbítását, a közteherhivatal elvének a részleges bevezetését is jelentette.”⁴⁸ A szerződés elveit az 1836. évi XXVI. törvénycikk is magába foglalta, amely szintén kimondta, hogy „hidvámot kivétel nélkül mindenki fizetni tartozik”. A következő lépés egyben a végét jelentette egy 1222 óta elevenen élő privilégiumnak, mikor közvetve maga a nemesség, képviselői útján látta be a közös teherhivatal fontosságát, tudva, hogy ez vezethet a modernizáció felé. „Az 1848. évi VIII. törvénycikk kimondta, hogy az ország lakosai „minden közter-

heket különbség nélkül egyenlően és arányosan viselik”. A közteherviselést november 1-jétől, az új pénzügyi év kezdetétől rendelte el.”⁴⁹ Az említett törvénycikk nem csak a nemesi adómentességet szüntette meg, hanem a nemesi felkelést is, amely a közös teherviseléssel okafogyottá vált. Több száz éves küzdelem végén, így valósult meg a nemesség megadóztatása, így „hajtottá igába” a fejét a nemesség, saját belátása alapján.

Jegyzetek és hivatkozások

- ¹ Homoki-Nagy Mária: Adók és adófizetők. In: Rubicon, 2012/6., 28. o.
- ² 1222. évi III. törvénycikk
- ³ Béli Gábor: Adók és adószerű bevételek az Árpád-korban. In: Rubicon, 2012/6., 32. o.
- ⁴ Béli 2012, i.m. 32. o.
- ⁵ 1267. évi I. törvénycikk
- ⁶ Béli 2012, i. m.33. o
- ⁷ Homoki-Nagy 2012, i.m.28. o.
- ⁸ Homoki-Nagy 2012, i.m. 30. o
- ⁹ Homoki-Nagy, 2012, i.m. 31. o.
- ¹⁰ Magyar Néprajzi Lexikon , hosszúfuvar címszó - <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/2-1406.html> (letöltés ideje: 2015. március 1.)
- ¹¹ Magyar Néprajzi Lexikon , hosszúfuvar címszó - <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/2-1406.html> (letöltés ideje: 2015. március 1.)
- ¹² Homoki-Nagy 2012, i.m. 29. o.
- ¹³ MNL TML XIII./1. Apponyi család iratai 1324-1929 22.98 fm 63. d. 1474. cs. 1809.
- ¹⁴ MNL TML XIII./1. Apponyi család iratai 1324-1929 22.98 fm 63. d. 1474. cs. 1809.
- ¹⁵ MNL TML XIII./1. Apponyi család iratai 1324-1929 22.98 fm 63. d. 1474. cs. 1809.
- ¹⁶ Homoki-Nagy 2012, i.m. 29. o.
- ¹⁷ Homoki-Nagy 2012, i.m. 31. o.
- ¹⁸ Eckhart Ferenc egyet. tanár előadásai II. félév 1934: Magyar alkotmány és jogtörténet. Budapest, Vörösvári László Sokszorosító Irodája. 114. o.
- ¹⁹ 1514. évi XVII. törvénycikk
- ²⁰ 1514. évi XIX. törvénycikk
- ²¹ 1514. évi XX. törvénycikk
- ²² 1351. évi IV. törvénycikk – a törvénycikk kiemeli, hogy a kamaranyeresége minden egész jobbágytelek után jár
- ²³ 1351. évi XIII. törvénycikk
- ²⁴ Weisz Boglárka: Királyi jövedelmek az Anjou-korban. In: Rubicon, 2012/6., 36. o.
- ²⁵ Kenyeres István: A Magyar Királyság jövedelmei és kiadásai Hunyadi Mátyás és a Jagellók korában. In: Rubicon, 2012/6., 44. o.

²⁶ „Azoktól a birtokoktól, (...) alkanczellárunk és íródeákja azok mennyiségéhez képest kapjanak és vegyenek levéldíjat, tudniillik tíz márkajövedelmet hajtó birtoktól: amaz egy márkát, emez egy fertót; és a nagyobb birtokoktól, melyek jövedelme húsz márkát tesz ki, az alkanczellár két márkát, az irtok hasonlóképpen egy fertót és így tovább az ujabban adományozandó birtokok nagysága szerint.”

²⁷ Ballabás Dániel: Főnemesi rangemelések Magyarországon a dualizmus korában, In: Századok, 2011., 1215-1244. o.

²⁸ Magyar Katolikus Lexikon , adómentesség címszó - <http://lexikon.katolikus.hu/A/ad%C3%B3mentesség%C3%A9g.html> (letöltés ideje: 2015. március 1.)

²⁹ Magyar Katolikus Lexikon, nemesi fölkelés címszó <http://lexikon.katolikus.hu/N/nemesi%20%C3%B6lkel%C3%A9s.html> (letöltés ideje: 2015. március 1.)

³⁰ 1231. évi XVI. törvénycikk

³¹ Magyar Katolikus Lexikon, nemesi fölkelés címszó - <http://lexikon.katolikus.hu/N/nemesi%20%C3%B6lkel%C3%A9s.html> (letöltés ideje: 2015. március 1.)

³² Magyar Katolikus Lexikon, nemesi fölkelés címszó <http://lexikon.katolikus.hu/N/nemesi%20%C3%B6lkel%C3%A9s.html> (letöltés ideje: 2015. március 1.)

³³ Szántay Antal: Adók a 18. századi Magyarországon. In: Rubicon, 2012/6., 58. o.

³⁴ Szántay 2012, i.m. 58. o.

³⁵ Kósa László: „Hét szilvafa árnyékában” A nemesség alsó rétegének élete és mentalitása a rendi társadalom utolsó évtizedeiben Magyarországon. Budapest, 2001, Osiris Kiadó. 64. o.

³⁶ Petőfi Sándor: A nép nevében

³⁷ Kósa 2001, i.m. 15. o.

³⁸ Werbőczy István: Hármaskönyv - I. rész 9. cím

³⁹ Kósa 2001, i.m. 31. o.

⁴⁰ Kósa 2011, i.m. 30. o.

⁴¹ 1595. évi VI. törvénycikk

⁴² Magyar Katolikus Lexikon, adómentesség címszó - <http://lexikon.katolikus.hu/A/ad%C3%B3mentesség%C3%A9g.html> (letöltés ideje: 2015. március 1.)

⁴³ Magyar Néprajzi Lexikon, kisnemes címszó - <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/3-539.html> (letöltés ideje : 2015. március 1.)

⁴⁴ Szántay 2012, i.m. 59. o.

⁴⁵ Szántay 2012, i.m. 61. o.

⁴⁶ Szántay Antal: A köznemesség és II. József - http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_koznemesség_es_2_józsef/ (letöltés ideje: 2015. március 1.)

⁴⁷ Fónagy Zoltán: Adózás 1848 előtt és után. In: Rubicon, 2012/6., 62. o.

⁴⁸ Klics László: Adalékok a közös teherviselés eredetéhez és alapjaihoz - http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/adalekok_a_kozos_teherviseles_eredetehez_es_alapjaihoz/ (letöltés ideje: 2015. március 1.)

⁴⁹ Fónagy 2012, i.m. 62. o.

A valóság a gyakorlat mögött – a Hont megyei emberevők pere

Írta: Nagy Virág Eszter

A XIX. századot megelőzően a feudális Magyarországon a jogrendszer egységesítése és az azt célzó kodifikáció a jogélet minden területén gye-
rekcipőben járt. Nem jelentett ez alól kivételt a büntetőjog sem, amely alatt ekkor még egyszerre értették az anyagi, eljárási és végrehajtási jogot¹. A joggyakorlat esetlegessége mellett megismerését nehezíti az is, hogy írásban legfeljebb a magánjogi vonatkozású ítéle-

teket rögzítették a korabeli bírói fórumokon. A büntetőbírói gyakorlat partikuláris jellege markáns jellemvonása a korabeli jogalkalmazásnak; adott bűncselekményt egy-egy vármegye területén keményen büntetnek, míg máshol ugyanezen tett elkövetője majdhogynem büntetlenül távozhat. Az évszázadok folyamán több alkalommal végeztek kísérletet egységes jogi szabályrendszer összeállítására, a gyakorlatban alkalmazott jogi tételek összefésülésére – több-kevesebb sikerrel.

Az érdemi jogrendezés sikertelenségéhez számos körülmény hozzájárult a politikai berendezkedéstől a történelmi tragédiákon át egészen a földesurak önkényes bíraskodási gyakorlatáig. Ez utóbbihoz II. József trónra kerüléséig jóformán szabad kezét kapott a nemesség, ám a többi bírói fórum esetében is megfigyelhetők ún. „személyi hibák”: ekkoriban ugyanis a tisztség betöltéséhez nem volt szükség sem a jogtudományban való jártasságra, sem annak bármiféle tanúsítására, így sokszor, főleg az alsóbb fórumokon, a korrupcióhoz súlyos tudatlanság is járult². II. József azonban, aki a felvilágosodás szellemében reformjaival az ország modernizációját és felzárkó-

zását igyekezett elősegíteni, gyökeresen átalakította a gyakorlat formálta/torzította rendszert. 1787. november 20-án kiadott pátensével elren-

delte a kerületi bíróságok felállítását, megvonva egyúttal az úriszékektől az ítélezés jogát, amikről ő maga így fogalmazott: „nem érdemelték meg a kormányzat és a nép bizalmát”³. Rövid uralkodása idején hozott reformjai a büntető anyagi jog területén, így a halálbün-

Hont vármegye elhelyezkedése

tes és a tortúra eltörlése, oly mértékben eltértek a korábban bevett gyakorlattól, hogy szükségessé vált az osztrák büntetőjog újrakodifikálása; így született meg a *Sanctio Criminalis Josephina*. A már fogalmilag is modern büntetőkódex olyan elveket vezetett be a gyakorlatba, mint a nulla poena sine lege, illetve a bűnösnek nyilvánított nemes nemességtől való megfosztása. Többek között ezen utóbbi rendelkezés sértette leginkább a nemesség tagjait, s a panaszok uralkodásának utolsó évére általános váddá erősödtek; melynek hatására a törvénykönyvet Ausztriában 1804-ben teljesen hatályon kívül helyezik, Magyarországon azonban már 1790-ben – II. József halálának évében – megtörténik teljes abrogálása⁴.

Szembetűnő mindebben a társadalom elitjének ignoranciája a modernizáció felé; a felső réteg hatalomhoz való kicsinyes ragaszkodása, amellyel az igazságszolgáltatást azonosítják. Nem foghatjuk azonban csupán erre a kodifikáció sikertelenségét – a birodalom nagy kiterjedése és a társadalmi feszültségek is megnehezítették a több száz éves gyakorlat formálta szokásjog letörését. Tekintsünk bele a korszak peres eljárásába! A

Habsburg-korszak *sedria* előtt lezajlott büntetőper általában hivatalból indult, vagyis meghatározott időközönként tartott vármegyei közgyűléseken lehetett feljelentést tenni; ezután, a gyanúsított társadalmi státuszának függvényében a közgyűlés vagy a törvényszék elé terjesztette az ügyet a járási szolgabíró. A bűncselekmény körülményeinek és a gyanúsított szerepének tisztázása után a szolgabíró kihallgatta az egyes tanúkat, esettől függően házkutatást, orvosi vizsgálat végrehajtását rendelte el – mindezekből pedig elkészítette a *species facti*-t, melyet a törvényszék elé terjesztett. Maga a törvényszék előtti büntetőper a perfelvétellel vette kezdetét, az érdemi rész azonban a perbe bocsátkozással, vagyis a vádlott ügyvédjének vádbeli állításra tett érdemi nyilatkozatával indult, ugyanis ekkor már megengedett – sőt, bizonyos esetekben kötelező – volt az ügyvédi védelem. A végítélet meghozatala után lehetőség nyílt perorvoslatra, bár ez Werbőczy nyomán, néhány később beiktatott kivétellel, gonosztevők esetén nem volt lehetséges. Az anyag ekkor a királyi kúriára került, ahol másod-, esetleg szükség esetén harmadfokon újratárgyalták; amennyiben pedig halálos ítélet született, azt kegyelmi úton az uralkodó elé terjesztették. A kegyelem megadása az 1715:40. tc. értelmében csak a királyt illette, perújításról pedig, mint perorvoslati formáról csupán kivételes esetekben beszélhetünk. A jogerős ítéletet végrehajthatónak tekintették, ami vármegyei feladatként az alispán vagy a rangidős szolgabíró feladatkörébe tartozott⁵.

Hozzá kell tennünk azonban, hogy mindez egy általánosított leírása a folyamatnak, garanciát pedig egyáltalán nem vállalhatunk arra, hogy minden egyes per így zajlott le. A hatásköri viszonyok és a jogorvoslati rendszer a korszakban szabályozatlan maradt, a perhúzás lehetőségét az oktavialis jogszolgáltatás tovább fokozta. A fentiek ismeretében megalapozottnak tűnhet Angyal Pál büntetőjogász vélekedése, mely szerint: „a XVI-XVIII. század közötti időszak a büntetőigazságszolgáltatásban is a vadság és a kegyetlenség kora.”⁶ Ezt egy szélsőséges példával támasztja alá egy történet a 18. századból, mely arra mutat rá, milyen veszélyeket rejtett magában az elrettentést célzó, szabályozatlan joggyakorlat.

Az ügy, ami végül nemzetközi méretű botrányná dagadt, nem más, mint a Hont megyei emberevő cigányok pere.

A kannibalizmus már ebben a korszakban is csupán mesébe illő jelenség volt

Az eset egy tulajdonképpen mindennapinak mondható bejelentéssel indult, miszerint betörték a vizokai mészárszékbe. A nyomozás 1782 márciusában néhány cigányhoz vezetett, akik beismerő vallomásukban néhány további lopás elkövetését is bevallották. Ezzel vége is lett volna a történetnek, váratlanul azonban fordulatot vett az eljárás menete, amikor az emberölés is szóba került a vallatás folyamán. A lopásból, útonállásból rablógyilkosságok sorának története kerekedett ki; míg végül a 133 gyanúsítottat 34 rendbeli rablógyilkossággal vádoltak meg⁷.

Már ekkor feltűnő problémával kellett a hatóságoknak szembesülnie: hova lettek a holttestek? A korabeli jogfelfogás általánosan elfogadott tétele, hogy *corpus delicti* nélkül a halálos ítéletet nem szabad kimondani⁸, ami esetünkben több tucat vádlottat érintett volna. A nyomozás tehát a szomszédos vármegyék felkeresésével folytatódott, valószínűsítve, hogy az útonálló cigányok áldozatai főként a megyén átutazók közül kerülhettek ki. A kor fejletlen nyilvántartási viszonyai mellett is megdöbbentő, hogy mindössze egy eltűnt személyt lehetett közvetve kapcsolatba hozni az állítólagos gyilkosságokkal, mégpedig egy pereszlényi mészárost. Megoldást kellett azonban találni a „hiányzó” hullák rejtélyére; és a mai napig nem tudni, honnan bukkant fel a tetteinek elfogyasztásának lehetősége. Az ezután felvett vallomásokban sorra megjelenik az emberhús elfogyasztásának beismerése, mégpedig megköze-

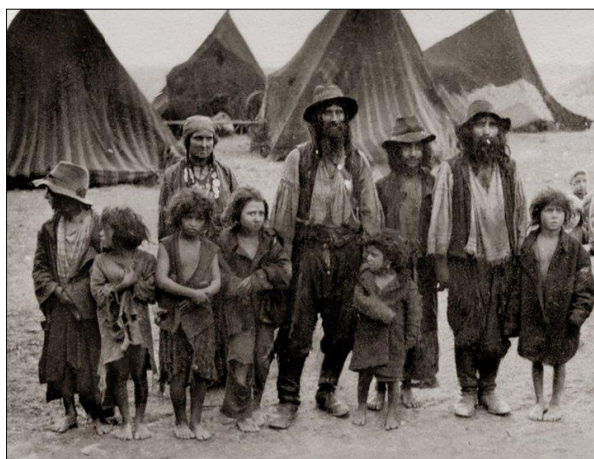
lítően hasonló formában: a halottakat megfőzték, majd megették; nem pedig megsütötték, esetleg későbbi fogyasztásra elrakták – ilyenfajta eltérés nem figyelhető meg a vallomások sorában. Az idő előrehaladtával kibontakozott az emberhús lakomák hátborzongató képe; az egyik gyanúsított így nyilatkozott:

„Az öreg bori György darabokra vagdalta és oda adta, azok megfőzték és megették, és amit nem tudtak megenni, a kutyáknak dobták. A Tököli felesége, Katalin főzte meg. Láttam, amikor azon a véres kövön a nevezett György darabokra vagdalta és az asszonyok megfőzték azt, és mind ettünk belőle, a mint én is.”

Egyesek egyenesen az emberevést nevezték meg a gyilkosságok céljaként, míg mások a különböző szervek elfogyasztását is részletezték. Egy Gézy József nevű vádlott beismerése szerint maga is hangosan hegedült, az asszonyok pedig énekeltek, hogy elnyomják az áldozat üvöltésének zaját⁹. Bár kézzel fogható bizonyítékot a hatóságok nem tudtak felmutatni, a beismerő vallomás mint az inquisitorius eljárásban a „*regina probatorium*” elfedte ezt a hiányosságot – mindezek ellenére is kétségtelen azonban, hogy kételek merültek fel a bírásokban a meghökkentő vád miatt. Az ítélet így a gyanúsítottak vallomásaira alapozva született meg 1782 augusztusában. Ennek értelmében összesen 41 halálos ítéletet hajtottak végre, a végrehajtás módjai között pedig lefejezés, akasztás, kerékbetörés, felnégyelés, egyes források szerint pedig agyonverés is szerepelt. Ekkorra az ügy már nem csupán országos, hanem nemzetközi botrányt kavart, így az uralkodó, II. József is a Bécsi Napló hasábjairól szerzett tudomást a Hont megyében zajló eseményekről, s időközben megérkezett a Helytartótanács jelentése is a magyarországi közhangulatról, amely bővelkedett az etnikai előítéletekben, a cigányok embertelen, vérfertőző és pogány életmódjáról alkotott sztereotípiákban. II. József ekkor leváltotta az adminisztrátori székből Erdődy Jánost, a helyére kinevezett Kelcz József kancelláriai tanácsost pedig megbízta a per lezárásával. Az alternatív ítéletek indoklásában egyre határozottabb jelleget öltött a cigányellenesség, a nemzetközi visszhang szította rasszista szemléletmód. A börtönökben több mint 90 gyanúsított tartózkodott ekkor, közülük néhány „főbűnöst” még kivégeztek, nagy részük büntetését azonban vesszőzésre vagy kényszermunkára csökkentették¹⁰.

A történet ezzel ér véget. Nem kell jogtörténésznek, jogásznak, de még csak joghallgatónak sem lenni ahhoz, hogy lássuk az eset visszasságait. Mégis mi okozhatta a vallomások megváltozását? Hogy „sétálhattak el” ilyen könnyedén a bizonyítékok hiánya mellett? Mi szította a cigányellenes hangulatot? Hogy lehet, hogy a központi hatalom tulajdonképpen szemet hunyt az eljárás szabálytalansága felett?

Nem minden kérdésre tud az utókor vizsgáldása egyértelmű választ adni. Ami a vallomásokot illeti, több elmélet is számításba került a vizsgálatok során. Dr. Gábor Gyula egyik cikkében a tömegpszichózisra hivatkozik, miszerint a cigányokat könnyűszerrel befolyásolhatták közösségi érzetükre apellálva, így történhetett meg, hogy sorra beismertek el sem követett bűncselekményeket. Vajna Károly, a per egyik első kutatója, hipotézisével ezen kissé túllépve a cigányvajda, Sárközi György szerepét hangsúlyozza. Véleménye szerint a vallomások az ő terve alapján alakultak, de akár az is előfordulhat, hogy ő maga hitette el embereivel, hogy emberi eredetű húst fogyasztanak, így ha bárki ki akart volna lépni a bandából, a vajda közösen elkövetett rituális bűncselekmény-

Vándorcigány család

mást a Hont megyében zajló eseményekről, s időközben megérkezett a Helytartótanács jelentése is a magyarországi közhangulatról, amely bővelke-

de az etnikai előítéletekben, a cigányok embertelen, vérfertőző és pogány életmódjáról alkotott sztereotípiákban. II. József ekkor leváltotta az adminisztrátori székből Erdődy Jánost, a helyére kinevezett Kelcz József kancelláriai tanácsost pedig megbízta a per lezárásával. Az alternatív ítéletek indoklásában egyre határozottabb jelleget öltött a cigányellenesség, a nemzetközi visszhang szította rasszista szemléletmód. A börtönökben több mint 90 gyanúsított tartózkodott ekkor, közülük néhány „főbűnöst” még kivégeztek, nagy részük büntetését azonban vesszőzésre vagy kényszermunkára csökkentették¹⁰.

nyel zsarolhatta – mindezzel pedig hatalma megszilárdítását segítette elő. Kevesen támogatják az elképzelést, mely szerint kínzással csikarták volna ki a vallomásokat az elfogott cigányokból; egyfelől azért, mert a tortúra alkalmazása Mária Terézia rendelkezése óta tiltott volt, másfelől pedig a kániblizmus, mint vád, szinte teljességgel ismeretlen és elképzelhetetlen volt a korabeli Magyarországon. Bármilyen úton is születtek meg a vallomások, pontosan ezek idézték elő a következő problémát az ügyben: hol vannak a bizonyítékok? Ahogy fentebb említésre került, mindössze egy ember eltűnése volt összefüggésbe hozható az esettel, ám az ő holtteste sem került elő. A vallás során két gyanúsítottról tudunk, akik felajánlották, hogy megmutatják a helyet, ahol az erdőben a csontokat elásták; ez végül hazugságnak bizonyult; a vádlottak csupán a szökésre kerestek megfelelő alkalmat¹¹. Mikor a maradványok hollétére kérdezték rá, többen állították, hogy a csontokat vagy a kutyáknak adták vagy elégették. Mindkét változat problematikus, de főleg az utóbbi szembevethető. Az emberi holttest a mai hamvasztási eljárás során egy 750-900

Celsius fokra felhevített kemencébe kerül, ahol az égetés során 60 percen keresztül maximum 1100 Celsius fokon semmisítik meg, azonban a csontok ekkor sem porladnak el teljesen – azokat az eljárás befejezéseként leőrlik¹². Ennek ismeretében nehezen hihető el, hogy egy vándor cigánybanda az erdőben rakott tűzön képes lett volna 34 teljes emberi csontvázat nyomtalanul elégetni.

Mindezek mellett sem zárhatjuk ki az eset etnikai, rasszista felhangját. Bár Magyarországon már a 15. században megjelent a vándorló cigányság, helyzetük csupán a 18. században vált „kézfelfoghatóan” rosszra. Míg 1423-ban Luxemburgi Zsigmond menlevelében saját jogot biztosított számukra közösségeiken belül és a törvénykezés-

ben, addig háromszáz évvel később már a Habsburgok uralma alatt I. Lipót tulajdonképpen törvényen kívül helyezte őket (1701), Mária Terézia rendeleteivel teljes asszimilációt szorgalmazott, míg fia, II. József ezt a politikát folytatva már-már erőszakkal kívánta asszimilálni a magyarországi cigányságot – mely folyamat eredményeként a 19. század végén tartott népszámlálás idején rögzített adatok 90 százalékos letelepedettségét mutattak¹³. A toleráns szemléletmódban bekövetkező változás a Nyugat-Európában élő, és fokozatosan hazánkba beáramló nézetek, legendák hozadéka lehet. Emberevéssel, orgiákkal, pogány rítusokkal kapcsolatos rémtörténetek sora eleve-

nen élt a nyugati kultúrkörben a demonizált cigánysággal kapcsolatban, ami immár nálunk is éreztette hatását. A helyzetet azonban felfokozta a leromló közbiztonság, a romákkal kapcsolatos negatív tapasztalatok és az emberi természet ellenséges és bűnbak-kereső hajlama, melynek a társadalmilag elkülönülő etnikai csoport esett áldozatul. Tehát a cigányság sokszor már nem mint emberek közössége, hanem mint a közbiztonságot fenyegető tényező

II. József, uralkodó a Hont megyei események idején

jelent meg a köztudatban. Ennek tudatában szinte természetesnek hat az ítéletek egyikének indoklásában elhangzó magyarázat: „*az elkövetett bűntettek iszonyatosságánál és a közbiztonság követelményénél fogva...*”

Összefoglalva tehát: még ha nem is tudományos pontossággal, de valószínűleg a 18. század végén is felmérhetőek voltak a fent említett hiányosságok; a valóságtól elrugaszkodó sztereotip elképzelések és a példa statuálásának egyértelmű előirányozottsága az ügyben – akkor mégis, milyen rendszerbeli hiba tette ezt lehetővé? Pontosan itt rejlik a magyarázat; a per menetét áttekintve nem egy konkrét problémára derül fény, hanem egy, a háttérben meghúzódó, mégis

központi problémához jutunk el, mely teret enged az ehhez hasonló igazságszolgáltatási aberrációknak: a szokásjogon alapuló büntetőbírói gyakorlat szabályozatlanságához.

Változást azonban a következő évszázad sem hozott a kodifikációs küzdelemben. A II. József után trónra kerülő II. Lipót uralkodása idején azonban beszélhetünk egy pozitív irányba mutató törekvésről, melynek keretében megszületett egy tervezet, amely „nem a múlt hagyományaival akar táplálkozni s nem lefolyt századok intézkedéseinek garmadájból kiszedegetni rendszabályokat, melyek magán- és közéletnek egyaránt zsinórmértékül szolgáljanak”. A *Deputatio Juridica*-t 1791-ben küldték ki, ám maga a tervezet 1795-ben látott napvilágot. Ebben már valóban a nyugat-európai fejlődés tendenciái figyelhetőek meg – még ha a nemesség érdekei miatt torzulásokkal is tarkított¹⁴. Az ennek ellenére is ígéretesnek mondható kódex-tervezet sorsát végül Németh János kancelláriai tanácsos véleményezése pecsételte meg, aki szerint az idegen és veszélyes elvekre épülő elképzelés nem csak az alkotmánnyal, hanem a nép jellemével is ellentétes, és a rövid időre békét találó országban a régi rendszer visszaállítása és fenntartása lehet csak áldásos. Javaslatában emiatt a tervezet félre téételét és egy újabb kodifikáló bizottság felállítását szorgalmazta¹⁵. Száz évnek kellett eltelnie, hogy megszülethessen a Csemegi-kódex, mely végre segítséget nyújthat a szokásjog útvesztőjében eltévedőknek. Hozzá kell tennünk azonban, hogy sem az 1795-ös tervezet, sem az 1878-as kódex nem

ad útmutatást a Hont megyei per állítólagos tényállásához – a delictumok között nem találjuk meg a kannibalizmust; már ha egyáltalán hiszünk a horrorfilmbe illő történetnek. Egy biztos: a Hontban lezajló események a múlt homályába vesznek, és a szokásjog sötét foltjainak áldozatul esett cigányoknak kétszáz év elteltével már senki nem szolgáltathat igazságot.

Jegyzetek és hivatkozások

¹Mezey Barna (szerk.): Magyar jogtörténet. Budapest, 2007, Osiris Kiadó. 267. o.

²Hajdú Lajos: Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet. Budapest, 1971, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 33. o.

³Hajdú 1971, i.m. 35. o.

⁴Hajdú 1971, i.m. 40. o.

⁵Hajdú 1971, i.m. 427-429. o.

⁶Hajdú 1971, i.m. 29. o.

⁷Mezey Barna: Emberevő cigányok. In: Rubicon, 2008/7-8.

⁸Hajdú Lajos: Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet. Budapest, 2007, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 32. o.

⁹<http://www.magyardiplo.hu/mitiokitthon/427-cigany-emberevk-egy-per-tanulsagai> (letöltés ideje: 2015. március 14.)

¹⁰<http://www.magyardiplo.hu/mitiokitthon/427-cigany-emberevk-egy-per-tanulsagai> (letöltés ideje: 2015. március 14.)

¹¹Gábor Gyula: Emberevő cigányok. Budapest, 1927. In: Jogtudományi közlöny 1927/8. szám

¹²<http://www.budapest-temetkezes.hu/hamvasztas-menete/> (letöltés ideje: 2015. március 14.)

¹³<http://cko.hu/aciganysagtortenete.htm> (letöltés ideje: 2015. március 14.)

¹⁴Hajdú 1971, i.m. 60. o.

¹⁵Hajdú 1971, i.m. 371. o.

A kulákok elleni koncepciós perek jogtörténeti jelentősége

Írta: Romsics Richárd

A kulák a Szovjetunióban

A kulák fogalmának megértéséhez nélkülözhetetlen egy rövid visszatekintés a Szovjetunió 20. századi történelmére. 1917. november 7-én (október 25-én) a Szovjetek II. Összoroszországi Kongresszusán megtörtént a bolsevik hatalomátvétel, azonban már másnap, november 8-án harcot hirdettek a parasztság ellen: megszüntették ugyanis a föld magántulajdonát, állami tulajdonba vették azokat.¹ Csak a tényleges irányítás megkaparintásáig volt szükség rájuk, ezután megkezdtek a marxi „tökéletes társadalom” és a kommunizmus eszméinek gyakorlati megvalósítását. Legyőzve a kapitalizmust, a szocialista forradalom következményeként egy olyan társadalmat képzeltek el, „amelyben megszűnik az emberek kizsákmányolása, a magántulajdon, általános és egyenlő mértékű lesz a jólét.”²

Az országot megviselte a világháború, majd a polgárháború kitörése. Kénytelenek voltak felállítani egy új gazdasági rendszert, amit a centralizáció és állami elosztás jellemezett. Az átlagemberek számára az élelmiszerek beszolgáltatása, a jegyrendszer és a kényszerű munkaszolgálat bevezetése a világháborús állapotokat idézte. Habár a politikusok sikeresnek ítélték a hadikommunizmust, a valóság teljesen más képet mutatott: óriási embervesztés a frontokon, a városi lakosság és a proletariátus száma csökkent, a gazdaság gyakorlatilag megbénult, és a pénz is elvesztette értékét. A forradalmi törvényszékek statáriális eljárásai, a CSEKA tevékenysége, az általános terror, a nyomor és a járványok, illetve „a hadsereg élelmezése, eszközökkel való ellátása, eltartása és az adminisztratív nyomás (besorozás, rekvirálás) egyidejűleg tették meg hatásukat. S mindez olyan országban történt, amely gyakorlatilag a teljes összeomlás állapotában leledzett.”³ A tomboló vihar közepette a szovjet vezetés a módosabb parasztság ellen fordult; ezeket – a nyugati viszonylatban még mindig borzasztóan szegény és sokszor nélkülöző – embereket a rend-

szer legfőbb ellenségeivé minősítették, lejáratozó kampányok sora indult meg ellenük, sőt Lenin többször adott konkrét parancsot a kulákok példát statuáló meggyilkolására, felakasztására.⁴

1921-re a hadikommunizmus tarthatatlanná vált. Az éhínség miatt tavasszal parasztlázadások sora tört ki. Az elégedetlenség hatására a párt a NEP bevezetéséről határozott. Az új gazdaságpolitika alapja, hogy részlegesen „visszaállították a kapitalizmust”, azaz eltörölték a kényszerű beszolgáltatásokat, s helyette terményadót vezettek be, kapitalista piacgazdaságot alkalmaztak, a pénz visszanyerte funkcióját, és a magán-személyek újra kereskedhettek. Társadalmi hatásként a falvakban megindult a paraszti közösségek differenciálódása, de ez nem jelentett többet annál, hogy a nélkülöző parasztok már ellátták a saját szükségleteiket és a termelt felesleget pedig eladták. A korszak szegényebb rétege „különleges ellenszenvvel viszonyult a társadalmi-gazdasági és az anyagi-kulturális egyenlőtlenségek ismét megjelenő formáihoz. A városi és falusi „újjgazdagok” („nepman”, „kulák”, „spekuláns”, értsd: magánkereskedő stb.) pusztta létezése is elfogadhatatlan volt a megelőző évek mérhetetlen szenvedései és áldozathozatala után.”⁵

A kulák szó etimológiájára érdemes egy pillantást vetni: eredetileg ’ököl’ jelentéssel bírt, de a szovjet sajtó alkalmazásában egyre inkább a dehonesztáló jelzők szinonimája lett, mint a pók, a pióca, a vérszopó vagy a zsírosparaszt. Az ala-

nyok köre is változott: eleinte „a kapzsi, tisztességtelen viszonteladót” jelentett, majd azokat, „akik bér munkást alkalmaztak”, végül „már minden olyan parasztot, aki szorgalmasan dolgozott [...]”⁶ így nevezték. Sztálin az 1920-as évek végekre szilárdította meg hatalmát a bolsevik pártban. Leszámolt ellenfeleivel, majd nekilátott a NEP felszámolásához, az államszocializmus kiépítéséhez. Szembesült azzal a ténnyel, hogy a parasztok a rendszer ellenségeivé váltak: nem szolgáltaták be állami áron a gabonát, illetve felverték a terményárakat. 1928-ban tett útja során látta, hogy az új tulajdonosi réteg – a kulák – tudatosan szervezkedik a szovjethatalom ellen a korrupcióra hajlandó párt- és állami hivatalnokok segítségével. A gazdák kolhozokba vagy szovhozokba kényszerítése heves ellenkezést váltott ki: a birtokosok ragaszkodtak földjeikhez. Az emiatt kibontakozó parasztlázadásokat Sztálin gyorsan számolta fel, az ellenségnek tartott kulákok tömegeit Szibériába és Közép-Ázsiába telepíttette, vagy kivégeztette.

A szovjet kommunista rezsim ún. „gumi-jogszabályokat” is alkalmazott. A rendszerellenes elemek letörésének módszere lett a morálisan aggályos, nemzetközi jogelvekbe ütköző jogszabályok megalkotása, és az azok alapján való elítélés. Ennek iskolapéldája a szovjet büntető törvénykönyv „hírhedt” 58. §-a. Ez a szakasz számos alpontjának és a tág tényállásoknak köszönhetően lehetővé tette, hogy gyakorlatilag bármilyen cselekményt a Szovjetunió elleni (a fennálló államrend elleni) bűncselekményként minősítsenek és büntessenek. Amennyiben a kulákokat nem ítélték halálra, jó eséllyel a GULAG-okra kerültek, ahol a legkeményebb fizikai munkákat végeztették velük, a Kolima-medencében például, ahol aranyat termeltek ki. A táborokban rossz egészségügyi viszonyok, zord éghajlat és szadista örök vártak a sokszor csak szorgalmasan dolgozó parasztszámra, s nagy részük nem is térhetett haza élve.

A kulák Magyarországon

Magyarországon a kommunista hatalomátvétel után kezdődött a „szovjetizálás”, vagyis a

társadalom és a gazdaság átszervezése a szovjet minta alapján. 1949. augusztus 18-án elfogadták az új alkotmányt, az 1949. évi XX. törvényt, amely kimondta, hogy „Minden hatalom a dolgozó népé, mely a Szovjetunióra támaszkodva [...] a népi demokrácia útján halad előre a szocializmus felé.”⁷

1948 nyarán Sztálin figyelmeztette Rákosit arra, hogy a falvakban is építeni kell a szocializmust, aki ezért az 1948. augusztus 20-i, kecskeméti beszédében meg is hirdette a mezőgazdaság átalakítását. Ennek időtartamát 3-4 évre tervezték. A „téeszek” szervezése a parasztság ellenállása miatt nagyon lassan haladt, mert ragaszkodtak földjeikhez és önállóságukhoz. Több százezren felhagytak ugyan a gazdálkodással és elementek építeni a „vas és acél országát”, de 1953-ban a megművelt földterület 2/3-a még mindig magángazdák kezében volt. Az ország importra kényszerült kenyérgabonából, ugyanis a termelés a háború előtti szintet sem érte el.

A várt és követelt eredmények elmaradtak, a kommunisták ezért a módosabb parasztságát tették felelőssé. „Annak a vagyonos paraszti rétegnek az alsó határát – amelyet a magyar nyelvben „zsírosparasztnak”, az oroszban „kuláknak” neveznek – a kommunista politika önkényesen 25 katasztrális holdban vagy 350 aranykorona jövedelemben határozta meg.”⁸ Elképesztő stílusú, útszéli lejáratás kezdődött ellenük a sajtóban, „basaparaszt, zsíros paraszt, vastagnyakú, hájas tokájú, rosszindulatú, kegyetlen, becstelen, kapzsi, pöffeszkedő” stb. jelzőkkel illették őket.⁹

Az 1949-es népszámlálás kulák kategóriába sorolta még azokat is, akik 25 katasztrális holdnál kisebb területen gazdálkodtak, de gazdaságuk egy része szőlő, kert vagy gyümölcsös volt. Ezeket a területeket ötszörös szorzóval vették számításba. A 25 katasztrális holdnál nagyobb területtel rendelkező, nem mezőgazdasági foglalkozású és földterülete egészét vagy egy részét bérbe adó szintén kuláknak számított.

Ha a falu cipésze, lelkésze vagy tanítója az 1945-ös földosztás során kapott 1-2 holdnyi birtokot, akkor belőle is kulák lett, kettős jöve-

delme miatt. A kategóriák tisztázatlansága ellentéteket hordozott magában. „Származás szerint megkülönböztettek „sváb”, „magyar”, „felvidéki”, „délsláv-titóista”, és „telepesből lett” kulákokat. A besorolást tovább differenciálták a foglalkozás szerinti osztályozások. A „földművelő és földbérlő” mellett megjelent a „kereskedőkupec”, a „malmos”, a „korcsmáros”, a „gép- és kisüzem-tulajdonos kulák”, de még a „pap, csendőr és értelmiségi kulák” is.”¹⁰

Az 1952. évi 2. számú törvényerejű rendelettel határoztak a kuláklistán felállításáról¹¹, de ahogy láthattuk, a határok nem voltak tisztázottak, így a gyorsan végrehajtandó listázás roppant pontatlanul zajlott országszerte, ezt bizonyítja, hogy az került fel rá, akit az előírt terv alapján előállítottak. „Este leszóltak, hogy holnap reggelre 40 kulák, és akkor irkáltak.”¹² Nagyon ritka esetben, ha téves volt a felvétel, kérelmezni lehetett a Tanácsnál a törlést. Voltak, akik özvegyiség, betegség, munkaképtelenség miatt végleg lekerültek a listáról.

„A Magyar Kommunista Párt politikai állásfoglalása szerint a nagybirtok megszűnése után kulák a falu vezetője és kizsákmányolója. Az ide tartozók nem dolgoznak, csak dolgoztatnak, spekulálnak és üzérkednek és vagyoni helyzetük-nél fogva meghatározóan szólnak bele a falvak életének irányításában. Ez a réteg a szocializmus megrögzött ellensége, amely a falvakban gátolja a párt politikájának megvalósítását, a szocialista rendszer és a szövetkezeti mozgalom ellen agitál, ezért vissza kell szorítani politikai befolyását és korlátozni kell gazdasági erejét. Valójában a gazdagparasztságnak 1945 után távolról sem volt olyan befolyása, mint amit kommunista párt feltételezett. A 25-35 holdas parasztnak vagy kuporgatással vagy házasság és más örökség révén hozták össze birtokukat.”¹³

A koncepció per

A koncepció perek régóta ismertek a jogtörténetben. Gondoljunk csak a Dobó-Balassa-féle perre, Báthory Erzsébet perére, vagy akár a magyarországi kommunizmust „fémjelző” Rajk-perre. A jogtörténetével foglalkozó tudósok feltér-

képezték az ilyen perek mechanizmusait, elveit és a legtipikusabb jellemzőit.

Számos szakirodalmi munka megismerése után a következő meghatározást tartom a legjobban leíró definíciónak: „Koncepció pernek nevezzük tehát azokat a büntetőeljárásokat, amelyekben politikai cél elérése érdekében jogsértő módon, megalapozatlanul, bűnösség nélkül hoznak elmarasztaló ítéletet. A tényállás fikatív konstruált, irányított bizonyítás, manipulált bizonyítékokkal. Anyagi jogi és eljárásjogi szabályok megsértésével, vagy amorális jogszabályok segítségével bonyolítják le a pert. A végső cél: a társadalom folyamatos fegyelmzése, megfélemlítése. Igyekeztek a tömegek hangulatát az elítéltek ellen fordítani. A koncepció per tehát végső soron nem igazi per, mert hiányzik a kontradiktórius jelleg, a terheltnek esélye sincs arra, hogy igazságosan járjanak el vele szemben.”¹⁴ A koncepció per tehát „nem külön formát jelentettek a büntetőeljárások általános és különös modelljei között, hanem a büntetőeljárások valamennyi területén felbukkanó speciális kezelési módot.”¹⁵

Ezek alapján a jogtörténet három nagyobb kategóriába osztja a szóban forgó pereket: „a) az erkölcsileg, jogelméletileg kifogásolható jogszabályok alapján lefolytatott ügyek; b) erkölcsileg és jogilag helytelen szakmai-politikai irányítás hatására elbírált ügyek; c) hatályos büntető anyagi vagy eljárásjogi szabályok megsértésével elbírált ügyek. Ez utóbbin belül voltak olyan eljárások, melyekben ca) kitalált tényállásokat koholt bizonyítékokkal támasztottak alá, cb) valós tényekből hamis következtetésekre jutottak; cc) valós tények alapján valóság-hű konklúziókat vontak ugyan le, de kegyetlen, embertelen büntetések kiszabásával fejezték be az ügyet.”¹⁶

Magyarországon is a terror kiváló eszközei lettek ezek a perek, amelyek a technikának köszönhetően a sajtó – és ezáltal a társadalom – óriási érdeklődése mellett zajlottak. A felsőbb vezetés (főleg a párttitkár) kezdeményezte, az előkészítést pedig a politikai rendőrség végezte. Ekkor hozták létre az ún. nyomozati tervet, ami egyfajta forgatókönyv volt a pernek. Itt is megkülönböztethetünk módszereket: volt, hogy elő-

ször a tettes személyében döntöttek, majd ezután kitalálták a tényállást; de tudunk olyanról is, amikor ez éppen fordítva történt.¹⁷

Az általános, szisztematikai ismertetés után célszerű, hogy a kulákpereket megpróbáljuk elhelyezni ebben a modellben. Ez azonban nem könnyű, mert ezek az eljárások tipikusan nem egy kategóriába tartoznak.

Konstruált per minden olyan kulákper, amikor egy előre kitalált tényállást hamis bizonyítékokkal támasztanak alá. Erre jó példa, hogy a kulákokat spekulációval, vagy árufelhalmozással vádolják meg. A kiszálló hatóság természetesen talált „bizonyítékot”, amit sok esetben ők maguk rejtettek el a „tettes” lakóhelyén. A megfélemlített lakosság köréből, illetve kádereik közül pedig könnyen tudtak olyan személyeket találni, akik tanúként funkcionálhattak az eljárásban.

A másik jelentősebb ügycsoport, amikor titkos vagy amorális jogszabályok alapján hoztak halálos ítéleteket. Ilyenkor csekély – akár szabálysértési jellegű – cselekmények minősültek államrend elleni bűncselekményekké. Itt is a szovjet példa nyomában jártak: a korábban már említett, szovjet büntető törvénykönyv hírhedt 58. §-a mintájára megalkották az 1946. évi VII. törvénycikket¹⁸, amely szintén egy „gumijogszabálynak” tekinthető, és renkdkívül tág kereteket szab a jogalkalmazónak.

A cikk záróakkordjaként a helyzet viszásságát legjobban mutató egyik esetet szeretném felvillantani: „Molnár Sándor gazdálkodó 1950. június 30-án, pénteken délből félbeszakította az aratást, hogy krumpliból és tésztából levest főzzön magának és tízéves segítőjének. Ügyetlenül tette, ennek következtében a saját tulajdonában álló legelőrész és a rajta álló kunyhója leégett és a szintén saját tulajdonában álló erdő széle megperzselődött. A tüzet még a tűzoltók kiérkezése előtt eloltották a környéken élők segítségével. Gyűjtogatás miatt rögtönítélő bíróság elé állították. [...] Az ítélet indoklásában –

többek között – az olvasható, hogy »terhelt a népi demokrácia tudatos és mindenre elszánt ellensége, cselekményével a szocializmus építését akarta megghiúsítani. ... Alig öt nappal az imperialisták koreai agressziója után, amikor a béketábor minden erejének összefogására szükség van, mely küzdelemhez mi magyarok a termelés fokozásával, a mezőgazdasági termékek gondos betakarításával tudunk a leghatásosabban hozzájárulni a háborús uszítók megfékezése nagy feladata teljesítésénél, terhelt 170 hold termését kívánta a lán-gok martalékvá tenni.»¹⁹ Molnár Sándort a statárium halálra ítélte, az ítéletet július 15-én pedig végre is hajtották.

Jegyzetek és hivatkozások

- ¹ Horváth Attila: Kulákok elleni koncepciós perek. In: Schlett András (szerk.): Földindulások – sorsfordulók. Kollektívizálás, agrárvilág és vidéki változások a XX. század második felében, Budapest, 2012, Szent István Társulat. 69. o.
- ² Dupcsik Csaba–Repárszky Ildikó: Történelem IV. Budapest, 2011, Műszaki Tankönyvkiadó. 20–21. o.
- ³ Szvák Gyula (szerk.): Oroszország története. Budapest, 2001, Pannonica Kiadó, 483. o.
- ⁴ Horváth 2012, i.m. 70. o.
- ⁵ Szvák 2001, i.m. 485. o.
- ⁶ Horváth 2012, i.m. 70. o.
- ⁷ Dupcsik - Repárszky 2011, i.m. 193. o.
- ⁸ Nagy József: A kulákkérdés és megoldása az 1948–1953-as években. In: Múltunk, 1999. 3. szám, 44. o.
- ⁹ Horváth 2012, i.m. 82. o.
- ¹⁰ Hantó Zsuzsa: Kulákok. In: Rubicon, 2010/9. szám, 49. o.
- ¹¹ http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/kulakok_kitelepitesek/ (letöltés időpontja: 2015. március 1.)
- ¹² Marelyn Kiss József – Valuch Tibor: Rekviem a parasztságért. Hat falu – egy sors. Kalocsa-Budapest, 2011, Jelenkutató Alapítvány. 132. o.
- ¹³ Nagy 1993, i.m. 44. o.
- ¹⁴ Horváth 2012, i.m. 83. o.
- ¹⁵ Mezey Barna (szerk.): Magyar jogtörténet. Budapest, 2007, Osiris Kiadó. 477. o.
- ¹⁶ Mezey 2007, i.m. 278. o.
- ¹⁷ Horváth 2012, i.m. 85. o.
- ¹⁸ 1946. évi VII. törvénycikk a demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről
- ¹⁹ Gyarmati György: A Rákosi-korszak. Rendszerváltó for-dulatok évtizede Magyarországon, 1945–56. In: ÁBT-L-Rubicon, Budapest, 2011. 266. o.

Közoktatási reform, mint politikai szükséglet a XIX. században

Írta: Szabó Zsanett

Bevezetés

A „mai időben teljes meggyőződése szerint mindent áldozat, melyet az anyagi célok előmozdítására teszünk, [...] pénzügyi viszonyainkat szabályozó törvények, mind nem fognak célhoz vezetni, még az anyagi érdekek terén sem, ha nem gondoskodunk mindenekelőtt a népnek értelmi neveléséről. A népnek értelmi nevelésében fekszik legbenső meggyőződése szerint ezen haza egész jövője.”¹ Eötvös József² gondolatát továbbfűzhetjük Schvarcz Gyula³ azon megállapításával miszerint „napjainkban a társadalom nemesisítésébe fektetett tőke kamatait az élet kibontakozásában elég gyorsan fizeti vissza.”⁴

A XIX. század e két jeles gondolkodója, művelődéspolitikusa habár sok tekintetben nem értett egyet egymással, abban mégis közös álláspontot képviseltek, hogy a közoktatás polgári átalakítása, a korszerű közoktatási rendszer kiépítésének megkezdése elodázhatatlan a kialakult közjogi helyzetben.

A paritás létrejöttével került tehát a törvényhozás asztalára az oktatás reformja, s mint olyan a polgári átalakulás katalizátora, a nép új szerepére történő felkészítés letéteményese lett. A kor viszonyhálójában az oktatás (át)alakításának vitára bocsátása egyben a szerteágazó rendi maradványok, szervetlen anyaghalmoz összeforrasztásának lehetőségét, azaz a társadalom szerves egészzé alakítását is magában hordozta. Schvarcz Gyula Szalay László nyomán a következőképpen részletezte a szükséges folyamat lépéseit, mely a közművelődés emelése révén a társadalom modernizációját eredményezi.⁵

1. Konzervatív szocializmusnak definiált körülmények megvalósítása, mely jelen szöveggörnyezetben Magyarország demokratikus társadalommá való felolvasztását, illetve e demokrácia közművelődési alapon történő megszervezését jelenti az elemi oktatásban történő méltányosság megvalósítása által.

2. Az oktatásnak a szabad versenyre kell képesítenie, méghozzá „az egyéniség által követett stylban” – s amennyiben szükséges állami segéllyel.

3. A közművelődést közvetlenül szolgáló

állásokat, s így elsősorban a tanári állás presztízsét jelentősen emelni kell a fizetés növelése mellett (által).

4. Az állami állások betöltésének tekintetében két szempont kell, hogy domináljon, mégpedig: a felkészültség és a részrehajlás-mentesség. Az alacsonyabb felkészültséget semmilyen tekintetben nem válthatja ki a név, illetve az összeköttetés.

5. A szerves átalakítás első lépéseként a törvényhozásnak az elemi tanfolyam feladatának meghatározását követően kell annak reformját kodifikálni.

Az oktatás rendezésének első lépéseként – a fent említett koncepció bármilyen számbavétele nélkül – a népiskolai törvényjavaslat elkészítése került napirendre. Eötvös József által benyújtott törvényjavaslat részletes vitájára, a bizottság által benyújtott módosításokkal, a T. Házban 1868. november 10-én került sor.⁶

A népiskolai törvényjavaslat benyújtását követően, négy nap múlva, november 14-én vette át a képviselői megbízólevelét a T. ház Schvarcz Gyulának.⁷ E mozzanat azért érdemel kiemelés, mert az időpontok predesztinálták azt, hogy a 25-ös bizottság munkássága és Eötvös javaslata ellenében nem állt rendelkezésre alternatíva a T. ház

Schvarcz Gyula

előtt. Miként Schvarcz november 20-ai felszólásában meg is jegyezte „ha előbb választattam volna be a képviselőházba, talán ellentörvényjavaslattal léptem volna fel.”⁸ Minden bizonnyal benyújtott volna törvényjavaslatot, ugyanis „A közoktatásügyi reform, mint politikai szükséglet Magyarországon” címet viselő részletes munkája egybeszerkesztve ugyan csak 1869-ben jelent meg, de azt megelőzőleg 1865-ben két röpiratban (Néhány elsőleges pont Schvarcz Gyulától a hazai közoktatásügy legégetőbb szükségleteiről, Alkotmányosság és közoktatásügy) foglalta össze az oktatás területén legfontosabbnak vélt szabályozási tárgyköröket. Emellett pedig az 1865. július 3. és 1866. június 25. között hetente megjelenő Új korszak nevet viselő, saját alapítású folyóiratában foglalkozott a tanügy kérdésével.

Jelen írás Eötvös József és Schvarcz Gyula alapkonceptiójának összevetését követően, Schvarcz Gyulának az első népiskolai törvénnyel kapcsolatos reflexióit mutatja be, valamint az oktatási reform megvalósításában az állami szerepvállalásról vallott nézeteit ismerteti.

Schvarcz Gyula és Eötvös József alapkonceptiójának összevetése

Mindkettőjük gondolkodásmódja a liberalizmuson nyugszik, azonban annak két ellentétesen építkező koncepcióját vallják. Eötvös József „A XIX. század uralkodó eszméinek hatása az álladalomra címmel” 1851-1854-ben, két részben

Eötvös József

megjelent politikai művében a polgári-liberális állam ideáljának megvalósítását tekinti szükségesnek. Ennek keretében leszögezi, hogy olyan államberendezkedést kell létrehozni, amely mindenkinek képes az

egyéni szabadságot biztosítani. Ehhez összhangot kell teremteni az állam és az egyén, az államhatalom központosítása és korlátozása között, ezért az önkormányzatiság elvét megvalósító intézkedéseket kell szorgalmazni. Eötvös államkonceptiójában a polgárok, s a polgárokból felálló önkormányzatok központi szerepet töltenek be. Az alkotmányosság fogalmából ugyanis az következik szerinte, hogy a polgárok felfogása szabjon irányt a kormány működésének, ne fordítva. Éppen ezért az oktatásügy központosítása ellen foglalt állást.⁹ Az állam monopolisztikus jogának kimondása az oktatás területén véleménye szerint ugyanis az egyéni szabadságot sérti, mert a szülőknek és ezek összességének, a községeknek befolyását, ezáltal az oktatás demokratizmusának a kibontakozását kizárja.¹⁰

Schvarcz ezzel szemben az etatista-liberális állam keretei között való gondolkodást tartja optimális lehetőségnek, amennyiben társadalmunk helyzetét számításba vesszük. Társadalmunk (a kiegyezés megkötése előtt) ugyanis szervetlen, európaiag korszerűtlen, valamint a gazdasági és társadalmi hiányok következtében gyámságra szoruló volt.¹¹ Ebből kifolyólag addig, amíg a társadalmunk fel nem nő a tutor szerepét az államnak, illetve az 1848. évi III. törvénycikk által kilátásba helyezett, felállítandó álladalmi tanácsnak kell ellátnia. A társadalom nagykorúsítása, a modern polgárság kialakítása, a demokrácia közművelődési alapra helyezése csak az oktatás reformjával érhető el. Az oktatás központosítása pedig nélkülözhetetlen feltétele az eredményes végrehajtásnak, a hatékonyságnak. Központosítás, („felülről” végrehajtott reform) nélkül nem számolhatunk egységes, komplex, kikényszeríthetőséget magában foglaló és ez által eredményes átszervezéssel.

Az állami költségvetés tételeinek megítéléséhez fűződő viszonyon túl, ezen elvi alapvetés húzta meg kettejük között a közoktatásról való gondolkodásban a határvonalat. Mindezek tükrében érthető, hogy miért helyezi Eötvös a népiskolai törvényében az önkormányzatokat a közép-pontba, azaz miért a községeket nevezi meg az iskolaállítás és fenntartás letéteményesének, illet-

ve az ehhez szükséges adó beszédjének. Schvarcz azonban helyesen világított rá, hogy ez a szabályozás nem fogja elérni a célját és végrehajthatatlan marad. A törvény elfogadását követő évek sajtóvisszhangjából jól látható, hogy a törvény valóban végrehajthatatlan maradt, a tankötelezettség nem valósult meg és csak kevés fejlődés volt tapasztalható az iskolaállítás körében.¹²

Az első népiskolai törvény főbb pontjainak kritikája

Az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk elfogadását megelőzően 1868. november 19-21. között került sor a törvényjavaslat részletes vitájára. A november 20-ai ülésnapon Schvarcz felszólalásában részletesen kifejtette a törvény végrehajtására vonatkozó aggályait.

Azzal, hogy a törvényjavaslatban a községek kötelezettségeként állapítják meg a népiskolák felállítását és e kötelezettség teljesítésének nem szabnak se határidőt, se a kötelezettség teljesítésének elmulasztása esetére szankciót, ezzel a végrehajtást magát, de legalább is annak óhajtott mértékét veszélybe sodorják. A hazai tapasztalatok azt mutatják, hogy amennyiben a rendelkezés nem kikényszeríthető, sikeres végrehajtás nem várható, ezért az ilyen alaki hibákat ki kell küszöbölni a normaszövegből. Schvarcz módosító indítványt nyújt be a 23. §-hoz, hogy azt határidővel és szankcióval egészítsék ki, mégpedig a közoktatásügyi miniszter (Eötvös József) következő országgyűlésre beterjesztendő javaslata által. Lehetséges megoldásnak ő maga azt ajánlja, hogy függesszék fel azoknak a községeknek a jogait, amelyek három év alatt nem állítanak fel a törvényben foglaltak szerint iskolát. A módosító indítványt az Országgyűlés nem szavazza meg. Az országgyűlési képviselők ellenérvként főként szubjektív véleményüket hozzák fel, Halász Boldizsár képviselő kivételével, aki a 43. §-t¹³ viszonylatában nem tartja fontosnak a szankciótételt.¹⁴ De nem feszül-e ellentmondás Eötvös azon kijelentése, hogy „a lehetőségeinket szem előtt kell tartani” és azon állítás között, hogy amit a 23. § megfogalmaz? Miből fogja az állam előteremteni ezt a segítyt? Semmiből, ugyanis az állam olyan tevékenységre kötelezi magát, melynek a

(jelen) költségvetés szerint nem képes eleget tenni.¹⁵ Logikai problémát ez mindaddig nem jelent, amíg kormánypárti képviselő javaslatán alapul a törvénybe iktatandó szakasz.

A következő ülésnapon gyakorlatilag ugyanez a kontextus áll fel, csupán más tartalommal. Schvarcz a tanárok fizetését megállapító 142. §-ban foglalt összegeket vitatja, a már fentebb részletezett „A tanári pálya” bekezdésben foglaltak értelmében. A módosító indítványát az Országgyűlés ismételten leszavazza, így a tanárok fizetésének jelentős megemelésének elve a jövőre nézve sem kerül bele a törvénybe, hanem marad a törvényben pl. a rendes tanárok fizetését nézve a 300 forintos összeg. S ezt a 300 forintos jövedelmi lehetőséget olvasva ne csodálkozzunk, hogy „a nemzet virága nem fog igen nekibuzdulni a tanítás pályára.”¹⁶

A törvény alapvető hibájaként tartja számon Schvarcz, hogy Eötvös nem a statisztikai adatokból indult ki, hanem csupán abból, hogy az állam kötelességei közé tartozik a nép oktatásáról gondoskodni. Továbbá, hogy az osztrák-magyar költségvetésben előirányzottakhoz szabta a népoktatási törvény javaslatát. Tartalmilag súlyos probléma még, hogy a község (helyi önkormányzat) kötelezettsége nem arányosan viszonyul az állam joggyakorlásához. A törvény kimondja, hogy a község az elemi tanodák felállítására valamint fenntartására is köteles alapesetben, de e kötelességek lerovása mellé jogok nem társulnak. Az állam határozza meg a tanítókat, segédtanítókat, a tantárgyakat, a taneszközöket, a tanrendszert tehát¹⁷ tulajdonképpen mindent, de cserébe semmilyen valós kötelezettséget nem vállal (teljesít).

Az intézményrendszer fenntartásának szempontjából sarkalatos kérdés a fenntartó meghatározása, amelyre a 35. § a népiskolák tekintetében a községet jelöli meg. A község e kötelezettség teljesítésére minden helybeli polgárra és birtokosra különadót vethet ki, azzal a megkötéssel, hogy az állami adó 5 %-át a kivetett adó összege nem haladhatja meg.

A tapasztalás azt mutatja, hogy a községi adónak a határnapig még a felét is alig fizetik meg a köz-

ségek, ugyanis konkrét, állami kikényszerítő erő híján van. E félrendszabály törvénybe iktatását Schvarcz azzal magyarázza, hogy a kiegyezés megkötői nem vehetik magukra azt a felelősséget, hogy az országban uralkodó nyomort további állami adókkal fokozzák.¹⁸ Ezért mondja Schvarcz többek között, hogy ez „a legszabadelvűbbnek látszó corollarium[fejlemény], mely egy felvilágosult reformer ajkáról lelebbenhetett és a legélhetősebb takarószer, mellyel a kormányok félszeg pénzügyi gazdálkodásaikat elpalástolni igyekeznek.”¹⁹

A közoktatásügyi reform, mint politikai szükséglet Magyarországon

Schvarcz Gyulának A közoktatásügyi reform, mint politikai szükséglet Magyarországon című műve azért kiemelkedő fontosságú, mert mind horizontális, mind vertikális szempontból a lehető legszélesebb alapon tekintette át benne a hazai közművelődésünk kérdéseit. A kérdésekre adható válaszok tükrében, valamint az európai oktatási rendszereket és hazánk belpolitikai állapotát figyelembe véve fogalmazta meg komplex, az egész oktatási rendszerünket átható reformjavaslatát.

Először oktatásszabályozásunk történeti mozzanatait vette tekintetbe, s vizsgálta az 1548. évi XII. törvény, az 1550. évi IX. törvény, az 1723. évi LXX. törvény 4. §, az 1791. évi XV. törvény, az 1791. évi XXVI. törvény 5. § és az 1808. évi VII. törvény rendelkezéseit, valamint az 1832-1836 évi országgyűlésen felmerült törvényjavaslatot. Ennek eredményeként megállapítja, hogy fejlődésről tulajdonképpen nem beszélhetünk, és nemcsak az oktatás, de egész nemzeti létünkben a „megörökösödött kórállapot” háttérében a visszaélések szakadatlan sora lappang.²⁰ A politika Magyarországon nem tulajdonít szerepet az iskolának, azaz a művelődés központi intézményének, s ezzel az európai államokkal ellentétes oldalon határozza meg a pozícióját.²¹

A statisztikai adatgyűjtést végző, központi hivatal hiánya miatt Schvarcz saját statisztikai adatgyűjtésének eredményeit használta fel javas-

latának kidolgozásakor.²² Így azon adat például, hogy 5000 községben nincs iskola, valamint, hogy a tanköteles korú gyermekek 51 %-a nem jár iskolába Magyarországon, (de ha jár is akkor sem biztos, hogy megtanul írni, olvasni)²³ nem vethető össze más adatokkal azok hiányában. A megítélésnél azonban mindenképp számításba kell venni, hogy Schvarcz adatait használja fel Eötvös József vallás-és közoktatásügyi miniszter is, amikor jelentéseket készít a t. ház számára.²⁴

Az állam szerepvállalása a reformban

A beavatkozás szükségessége mindezek tekintetében nem lehet kérdéses, azonban az igen, hogy kinek a feladata megtenni a szükséges intézkedéseket. Schvarcz végigveszi a felmerülő lehetőségeket, úgy, mint a különböző vallásfelekezeteket, az egyes magánvállalkozókat, a közöskéket, illetve az e célra alakuló társulásokat. E szervek azonban nem jelenthetnek alternatívát, mert amennyiben a szükséges iskolák felállítását esetlegesen meg tudnák finanszírozni, annak fenntartását és a tanárok fizetését csakis a tanulókra kivetett sarc fejében tudnák fedezni. Az egyedüli megoldás, amely tényleges eredményre vezethet belátható határidőn belül, ha a magyar állam végzi el a rendezést. Pontosan fogalmazva a magyar államnak kell új, vallásfelekezeti különbség nélkül közös (nemzeti), jól felszerelt tanodákat felállítani, annyit, amennyit anyagi képessége lehetővé tesz,²⁵ ugyanis „a modern népiskolát, a modern társadalom számára csak a modern állam szervezheti meg.”²⁶

Az állam ilyen fokú szerepvállalását a közoktatásügy területén azonban a közvélemény jelentős része ellenezte, mert az államot, mint olyat, vagy nem tartották magyarnak, sőt nemzetellenes hatalomnak látták vagy az állam által megvalósítandó központosítást nem tartották üdvösnek.²⁷ Sokan a község municipiuma által vélték a népiskola felállítását és fenntartását a leghatékosabb megoldásnak, de e lehetőség mindaddig nem valóságos, a gyakorlatban nem kivitelezhető, míg Magyarország nem független („osztrák provincia”).²⁸

A megalkotandó törvénynek határozott kiszögeléseket, pontosan meghatározott szankciókkal biztosított számonkérhetőséget kell kodifikálnia. A törvényben a következő témaköröket kell szabályozni Schvarcz szerint: 6-14 éves gyermekek tankötelezettségét, az oktatás ingyenességét, az oktatás funkcióját és tartalmát, a tanárok képzési rendszerét, fizetését, a tanfelügyeleti rendszert, valamint az oktatás intézményrendszerét (és motivációs tényezők beiktatását) az elemi tanfolyam, a másodlagos, önálló középtanodák, illetve a harmadlagos, magas tanfolyam tekintetében.

Összegzés

A dualizmus hajnalán két jelentős koncepció állt rendelkezésre az oktatási reform megvalósítására. Az, hogy csak az Eötvös-féle javaslat került részletes vitára, a körülmények összjátékából adódott.

Schvarcz Gyula kultúrpolitikáját hiba lenne azonban a téma kapcsán említés nélkül hagyni, ugyanis olyan időtálló oktatáspolitikai elveket fogalmazott meg, amelyek napjaink társadalmában is megállják a helyüket. A demokrácia közművelődési alapon történő megszervezését az elemi oktatásban történő méltányosság megvalósítása által történő elv gyakorlati érvényesülésével látta kivitelezhetőnek. Az egyéniséget, a képességet és a piac szükségleteit szem előtt tartó képzés meghatározása, a képességek egy dimenziós modelljének elítélése illetve a tanári pálya, a tanárok szerepének központi megítélése is mind olyan fő kiszögelések, melyeket minden oktatási reform kapcsán szem előtt tarthatunk. A tanároknak a rendszerben betöltött elemi szerepének megértéséhez meg kell keresnünk a választ arra a kérdésre, hogy ha egy központi szerv országos irányelveket fogalmaz meg az oktatás területén, abban az esetben ki lesz a tényleges végrehajtó hatalom, kitől fog a megvalósulás függeni. A központi szervtől vagy a tanári kartól?

A gimnáziumi tanfolyam tárgyalásakor hívja fel a figyelmet arra Schvarcz, hogy a diákok csak azért tanulnak, hogy az érettségit le tudják tenni, s ezt követően mindent elfelejtenek, amit

tanultak. E probléma megoldásaként azt a módszertani alapvetést teszi, hogy tanítsanak kevesebbet az iskolában, de legalább ezt a keveset tanulják meg a diákok jól, hogy azt követően autodidakta módon a tanulást akár maguk is folytathassák,²⁹ mert a kevesebb több.

Schvarcz Gyula az oktatás komprehenzív átszervezésében látja a társadalom új alapokra tételének lehetőségét, tulajdonképpen mondhatjuk azt, hogy az oktatást társadalommenedzselési kérdésként fogja fel, mert „a politikai állapotok és intézmények nem annyira alapjai, mint inkább kifolyásai a nemzet közműveltségének. Ez feltételezi amazokat.”³⁰ Az oktatás reformját követően lehet és kell az állami intézmények átszervezésével foglalkozni, mert az oktatás, az iskola önmagában véve még nem, hanem csak akkor tudja a társadalmunkat valódi szabadság és jólét színvonalára emelni, ha az iskolát követő, gyakorlati, valódi életben a megszerzett ismereteket, készségeket értékesíteni tudják. Ez úgy biztosítható, ha az állami intézményeket a szakképesítések aspektusából szervezzük újjá.³¹ E reformfolyamat nyilvánvalóan hatalmas anyagi áldozatokat követel és csak fokozatosan vezethető be, de Schvarcz egy adóreformmal lehetségesnek tartja a keresztülvitelét.³²

Schvarcz Gyula a XIX. századi Magyarország egyik legmodernebb gondolkodója volt, mert a töredezett stratégiákat és félmegoldásokat elvető szabályozás helyett hálózatban gondolkodott. Hálózatban abban az értelemben, hogy a felmerült problémához közvetve és közvetlenül kapcsolódó pontokat egy egészként szemlélve, globális rendszerben kereste a megoldást a magyar társadalom modernizálására, versenyképessé tételére. Ennek érdekében fogadta el a kiegyezés szabta kereteket³³ és kereste a hatvanhetes reformpolitika lehetőségeit, remélve, hogy a közjogi harcoktól a szükséges reformok elválaszthatóak.³⁴

Schvarcznak, a meglévő iskolarendszer komplex, államilag finanszírozott és irányított rendszerré történő átalakítási terve azonban nem valósult meg, s ezzel nem valósult meg egy olyan elveket magába foglaló oktatási szisztéma csírája

a XIX. századi Magyarországon, amelyet a XX. század Finnországa fokozatosan léptetett életbe.³⁵

Jegyzetek és hivatkozások

¹ Eötvös József: A népiskolai törvényjavaslat indoklásáról. In: Mann Miklós (szerk.): Oktatáspolitikai koncepciók a dualizmus korából. Budapest, 1987, Tankönyvkiadó. 16. o.

² Eötvös József (1813-1871) magyar jogász, író, a Batthyány-kormány, majd az Andrássy-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere, a Magyar Tudományos Akadémia tagja.

³ Schvarcz Gyula (1839-1900) államtudományi író, történész, jogtörténész, művelődéspolitikus, egyetemi tanár, országgyűlési képviselő, a Magyar Tudományos Akadémia tagja.

⁴ Schvarcz Gyula: A közoktatásügyi reform, mint politikai szükséglet Magyarországon. Pest, 1869, Atheneum Nyomda. 554. o.

⁵ Schvarcz 1869, i.m. 209-212. o.

⁶ Képviselőházi napló, 1865 - X. kötet. 1868. szeptember 16–november 23., Ülésnapok, 1865-309

⁷ Schvarcz Székesfehérvár országgyűlési képviselőjeként, mint póttag került be.

⁸ Képviselőházi napló, 1865 - X. kötet. 1868. szeptember 16–november 23., Ülésnapok, 1865-319

⁹ Felkai László: Eötvös József közoktatásügyi tevékenysége. Budapest, 1979, Akadémiai Kiadó. 115. o.

¹⁰ Felkai 1979, i.m. 257. o.

¹¹ Schvarcz 1869, i.m. 171. o. „bevégzett, szerves, európaiak korszerű társadalma nincs; közigazgatásának lappangó kincsei roppantak, de a gyér polgárosodás miatt nagyrészt meddő; politikája kétségbeesett”, továbbá a gazdasági és társadalmi hiányok következtében „megszégyenítő tanulságul” az a következtetés látszik elfogadottnak, hogy a lajtántúliak gazdasági, társadalmi és politikai gyámságára szorulunk.”

¹² Felkai 1979, i.m. 175. o.

¹³ „Ha a község kimutatja, hogy szükséges népoktatási tanintézeteknek e törvény szerint felállítására és fenntartására a kellő anyagi erőt nem képes egészen előállítani, illető ható-

sága útján segélyért az államhoz folyamodhatnak. A közoktatási miniszter a folyamodó községet az állam költségvetésében e célra megszavazott összegből segélyezi.”

¹⁴ CCCXIX. Országos ülés 1868. november 20-dikán. Például Eötvös József: „én jobb véleménnyel vagyok községeinkről” vagy Pulszky Ferenc: „én bízom a magyar népben, tökéletesen bízom a községekben, és ugyanezért nem akarom.” Papp Zsigmond: „a módosítvány elfogadása megsértene egyeseket, megsértené az országot” vagy Tisza Kálmán „nem szeretek mindjárt a legrosszabb feltevésből indulni ki”

¹⁵ CCCXX. Országos ülés 1868. november 21-dikén

¹⁶ CCCXX. Országos ülés 1868. november 21-dikén

¹⁷ Schvarcz, 1869, i.m. 527. o.

¹⁸ Schvarcz 186, i.m. 528. o.

¹⁹ Schvarcz 1869, i.m. 276. o.

²⁰ Schvarcz 1869, i.m. 2. o.

²¹ Schvarcz 1869, i.m. 1. o.

²² Schvarcz Gyula: Magyarország tanítóképezdéinek statistikája, különös tekintettel a r. kath. tanító képezdeinkre. Pest, 1867, Stolp O. K. Bizománya. Előszó

²³ Schvarcz 1869, i.m. 219. o.

²⁴ CCCXIX. Országos ülés. 1868. november 20-dikán

²⁵ Schvarcz 1869, i.m. 3. o.

²⁶ Schvarcz 1869, i.m. 9. o.

²⁷ Schvarcz 1869, i.m. 292. o.

²⁸ Schvarcz 1869, i.m. 41-42. o.

²⁹ Schvarcz 1869, i.m. 379. o.

³⁰ Szent-Katolna: Az új korszak a közművelődésünkben. Budapest, 1865. In: Új Korszak, 1. évf. 1. szám

³¹ Schvarcz Gyula: Schvarcz Gyula programja. Pest, 1872. 9. o.

³² Például felveti a fenyőzési adó alkalmazását. Ld. Schvarcz 1872, i.m. 14. o.

³³ A dualizmus későbbi megváltoztatásáról azonban nem mondott le.

³⁴ Miru György: Schvarcz Gyula. Budapest, 2000, Új Mandátum Könyvkiadó. 25. o.

A viktimológia története

Írta: Vastag Alexandra

Február 22. a bűncselekmények áldozatainak európai emléknapja. Bár nem olyan széles körben ismert dátum, mint például a rák világnapja (február 4.), vagy a Föld napja (április 22.), sajnálatos módon az érintettek száma jelentős. Magyarországon 2011-ben a regisztrált bűncselekmények száma 451.371-re tehető, ami az azt követő évben 472.236-ra emelkedett.¹ Európában a becslések szerint minden negyedik ember válik bűncselekmény áldozatává.² Mondhatnánk, hogy a nagy számok miatt kap fontos szerepet, hogy az áldozatok védelmével, a velük kapcsolatos kérdésekkel foglalkozunk, mégis már egyetlen áldozat is olyan komoly sérüléseket (mind lelki, fizikai, pénzügyi) élhet át, melyek akár az őt körülvevő emberekre is kihathatnak. Akár egyetlen személy esetén is megvalósulhat a viktimizáció (kiszolgáltatottság, reménytelenség).³ Ezért már egyetlen áldozat is hatalmas szám, ami miatt érdemes a témával foglalkoznunk.

sértettek helyzetének jogi, pszichikai, szociális és más vonatkozású kérdéseivel foglalkozik.⁹

A második alapvető fogalom, amelyet ismertetni szükséges, az az áldozat fogalma. Hiszen ki lehet áldozat? Az áldozat „azokat a személyeket jelenti, akik – egyénileg vagy közösen – sérelmet szenvedtek, beleértve a testi vagy szellemi sérülést, érzelmi szenvedést, gazdasági veszteséget vagy alapvető jogaik lényeges csorbítását olyan cselekmények vagy mulasztások által, amelyek sértik a tagállamokban érvényes büntetőtörvényeket, beleértve a hatálommal való bűnös visszaélést tilalmazó törvényeket (amelyek nem a nemzeti büntetőjog, hanem az emberi jogokra vonatkozó, nemzetközileg elismert normák megsértését jelentik).”¹⁰ Ez a fogalom tágabb értel-

mezésben a már befejezett, illetve a kísérleti, előkészületi szakaszban megrekedt bűncselekmények vonatkozásában is az áldozat körébe vonja a sérelmet szenvedett személyt.¹¹

A viktimológia és az áldozat fogalma

Maga az áldozattá válás problematikája, az áldozatvédelem nem volt mindig evidens és érdemleges a bűncselekményekkel foglalkozók számára. A viktimológia, mint a bűncselekmény sértettjeivel foglalkozó tudományág csupán a 20. század közepén bontakozott ki. A viktimológia atyja Hans von Henting az 1930-as években kezdte kutatásait az áldozatokkal kapcsolatban.⁴ Az áldozatokkal foglalkozó tanok az 1940-es években kaptak először jelentőséget⁵, amikor a kriminálpolitikai gondolkodásban is szerepet kaptak.⁶ Az áldozatok iránti társadalmi szolidaritás pedig a 70-es években jutott olyan szintre, mely a viktimológia tanaival együtt képes volt fejlődést elindítani.⁷

A viktimológia a sértett és elkövető közötti pszichológia és dinamikus kapcsolatok tanát jelenti, kitekintéssel a bűnmegelőzésre⁸, illetve a

A sértett helyzetének története¹²

Miképp fejlődött a sértett jogi szerepe az idők folyamán? Vajon mindig ugyanabban a pozícióban jelent meg, azonos jogokat gyakorolt az elkövetővel, esetleg eljárást alakító szerepet kapott, és hogyan is néz ki most a helyzet, a viktimizáció kifejlődésével?

Kezdetekben a büntetések körében kapott nagy jelentőséget az áldozat és a tettes személye. Mindaddig, amíg az állam magához nem vonta a büntetőjog monopóliumát, jellemzően az áldozat személyesen érvényesítette büntetőigényét. Így maga a bűnelkövetés is sokkal személyesebb jelleget öltött. Itt a vérbosszú, talio-elv, kompenzáció fogalmaira kell gondolnunk.

A középkorra a társadalom szerkezete oly mértékben megváltozott, hogy a vétkes ember már nem kereshetett védelmet, támogatást a nemzetségi, nagycsaládi környezetben. Az okozott

sérelemért egyedül őt tették felelőssé. Erősödött a királyi hatalom, ami azzal járt, hogy az ország területe gyakorlatilag a király magánjavadalmaik jelentette. A király a pénzbüntetésekkel befolyt összeget már a saját bevételeként tartotta számon. „Az igazságszolgáltatás is egyértelmű bevételi forrásként működött, a pénzbüntetések, békepénzek állandóan emelkedtek”.¹³

A 11. században megindult egy folyamat, amely az egyház térnyerését eredményezte a büntetőügyekben. Megjelent az „isteni béke” fogalma. Lehetővé vált, hogy az egyház lépjen fel bizonyos ügyekben, ami kizárta a magánbosszú intézményét. Ezekről az időről beszélhetünk az állam büntető monopóliumának megjelenéséről. Ez azért fontos, mert innen kezdve „a tettes-áldozat konfliktus helyébe a tettes-állam konfliktus lépett.”¹⁴

Ebben a rendszerben megengedhetetlen, hogy maguk az érintett felek legyenek az eljárás aktív főszereplői. Megjelentek a hivatalos közvádlok, akik az állami monopólium alapján jártak el az ügyekben, és egyre „több feladatot vettek át a sértett igényétől függetlenül”¹⁵. A sértett az eljárás során mindinkább háttérbe szorult. Az eljárás főszereplője azonban továbbra is az elkövető maradt, aki már egyedül felelt vétkéért. A sértett és jogai feledésbe merültek, így mellék-szereplővé redukálódott. Ez a szereposztás egészen a 20. századig fennmaradt. A büntetések egyedi jellegének uralma pedig az elrettentő, retributív szankciók alkalmazásával nem valósulhatott meg.¹⁶

A gondolkodás csupán az ipari forradalom idején változott, amikor a társadalom ismét olyan szerkezeti változáson ment keresztül, ami elengedhetlenné tette a szankciórendszer, és így az elkövetőhöz való viszonyulás változását. (Láthatjuk, hogy a sértett érdekei még mindig nem jelentek meg.)¹⁷

A dolozházak létesítésével lángolt fel a „rendes munkára” nevelés, vagyis új célként jelent meg a nevelő-javító szándék a szankcióknál, a megtorló-elrettentő gondolatok helyett. Ez a gondolat először Hollandiában vetődött fel, majd innen kezdte meg útját Európába. Ezen gondolat megszületésétől mondhatjuk, hogy a büntetések,

és így az elkövető megítélésében fejlődés indult meg. Ettől kezdve váltakozva bukkannak fel a kegyetlen középkori büntetések elvető, és a prevenciót hirdető elméletek. Az 1789-1848 közötti forradalmakat követően, annak ellenére, hogy a „feudális örökséget elvető polgárság (...) új kívánalmakat támasztott az igazságszolgáltatással szemben”, a prevenció nem nyert teret, újra a szigorú, megtorló tettarányos büntetések érvényesültek.¹⁸

Ezekből az iskolákból fejlődik majd tovább az 1970-es évek végére az az igény, hogy az áldozatnak is több szerepet juttassanak az eljárásban, mely a tisztán tettesorientált elméletek kudarcával jelentkezik. Megjelent az a felismerés, hogy az áldozatot soha nem hanyagolhatjuk el az eljárás során, hiszen egy bűncselekmény elkövetéséhez nem csupán tettesre, hanem egy sértettre is szükség van. A két szereplő szorosan kapcsolódik egymáshoz, „büntetőpárost” alkotnak. Gyakorlatilag újra felfedezték az áldozatok jelenlétét a büntetőügyekben. Illetve felismerték a sértett többszörös viktimizálódásának meglétét, azaz, hogy a sértettnek nem csupán akkor sérül joga, jogos érdeke, amikor ellene elkövetik a bűncselekményt, de az eljárás során is kerülhet olyan kellemetlen helyzetekbe, amelyeket a bírói eljárás lefolytatása nélkül nem kellett volna elszenvednie.¹⁹

A 20. században újra feléledtek a megelőzés és a nevelés eszméi, melyeket különböző büntetőjogi iskolák képviseltek. Alapvetően mindegyik iskola kizárólag az elkövető személyével foglalkozott. Az iskolák jellemzően azt vizsgálták, hogy az elkövetőnek a személye, a fizikai-lelki adottságai mennyiben játszottak szerepet, mennyire befolyásolták a cselekmény elkövetését; az elkövető társadalmi helyzete meghatározó-e; mennyire eredményes a célirányos büntetés, ami az elkövető reszocializációját segíthetné.²⁰

A fejlődés az alternatív vitarendezésekben megjelenő szerepkörökhöz vezetett. Ezt a fejlődést három fontosabb állomásra bonthatjuk, melyben az első szakasz a tettes szempontú megoldásokat jelenti; a második a tettes szempontú, inkább a büntetés-végrehajtás során megjelenő

megoldásokkal jellemezhető, ahol már megjelenik a sértett érdeke is; a harmadik pedig a tettesi és áldozati szempontokat egyaránt képviselő alternatívák, melyek közé sorolható a közvetítő eljárás is.²¹

Áldozatok napjainkban

A viktimológia a kriminológia kutatási részterületévé²² fejlődött az idők során, mely lehetőséget ad arra, hogy a „sértetteket a bűnözés alapvető jellemzői közé sorolják”²³. A kriminológia a bűncselekményekkel foglalkozó tudomány, az individuális bűnelkövetés mellett a bűncselekményekkel, mint tömegjelenséggel (bűnözéssel) foglalkozik. A bűnözés ismérvei: a „jogellenesség mellett társadalmi, politikai, jogi konstrukció”; térben és időben meghatározott; tartalma, a bűncselekmény, elkövető és áldozat; végül maga a tömegjelenség jelleg.²⁴

Napjainkban az áldozatok helyzetével különböző európai és nemzetközi jogi dokumentumok foglalkoznak, többek között az ENSZ Közgyűlésének 20/34. számú határozata²⁵, az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának 1985. június 28-i, 11. számú ajánlása az áldozatok büntetőjogi és büntető-eljárásjogi helyzetéről, az Áldozatok Chartája²⁶, stb. Ezen felül fontos szerepet tölt be az 1980-as években alakult Európai Áldozatvédő Fórum. A szervezetet az áldozatok hatékony segítésére, jogaik érvényesítésére hozták létre, főbb vezérelvei: az „áldozatok jogainak ugyanolyan prioritást kell kapniuk, mint ami a vádlottnak van, illetve az elkövetővel való eljárás folyamatában nem szabad fokozni a bűncselekmény áldozatainak nehéz helyzetét, problémáit”.²⁷ Az áldozatok jogait a következőképpen csoportosítja: tisztelet és elismerés, az információszerzés joga, az információnyújtás joga, jogi tanácsadás, védelem és kárpótlás.²⁸ Magyarországon, az Áldozatvédő Fórum tagjaként a Fehér Gyűrű közhasznú egyesület lát el hasonló szolgálatot.

Az áldozatok védelme láthatóan egyre szélesebb körben nyer elismerést, és jut fontos szerephez. A tendencia tehát jó irányba mutat, de sajnálatosan áldozat, jogaiban sértett ember mindig lesz, így a viktimológia mindig is élő, fejlődő terület marad. Mindig fontos marad, hogy tudjunk

segíteni a rászorulóknak, akár különböző védelmi, tanácsadó programokkal, akár személyesen, a baráti körben. Ne felejtjük, egy-egy bűnös cselekmény következménye bármely személyt érinthet.

Jegyzetek és hivatkozások

- ¹ KSH adatai alapján. http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zjb002.html (letöltés ideje: 2015. február 12.)
- ² Dr. Csányi Klára (szerk): Áldozatvédelem. Szakkönyv a bűncselekmények áldozataival foglalkozók számára. Budapest, 1999, BM Kiadó. 202. o.
- ³ George E. Bush: The Dictionary of Criminal Justice, Californian State University, Long Beach, 2003, Dushkin/McGraw-Hill Kiadó. 357. o.
- ⁴ Barabás A. Tünde: Börtön helyett egyezés? Budapest, 2004, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. 63.o.
- ⁵ Bush 2003, i.m. 358. o.
- ⁶ Barabás 2004, i.m. 63.o.
- ⁷ Csányi 1999, i.m. 5. o.
- ⁸ Bush 2003, i.m. 358. o.
- ⁹ Csányi 1999, i.m. 5. o.
- ¹⁰ Nyilatkozat a bűncselekmény és a hatalommal való visszaélés áldozatainak nyújtandó igazságtétel alapvető elveiről 1. és 18. pont, In: Dr. Csányi Klára (szerk): Áldozatvédelem. Szakkönyv a bűncselekmények áldozataival foglalkozók számára, 7. o., 9.o.
- ¹¹ Bush 2003, i.m. 357. o.
- ¹² Barabás 2004, i.m. 17-93. o.
- ¹³ Barabás 2004, i.m. 22-23.o.
- ¹⁴ Barabás 2004, i.m. 25.o.
- ¹⁵ Barabás 2004, i.m. 26.o.
- ¹⁶ Barabás 2004, i.m. 25-26.o.
- ¹⁷ Barabás 2004, i.m. 28.o.
- ¹⁸ Barabás 2004, i.m. 30.o.
- ¹⁹ Barabás 2004, i.m. 63-64.o.
- ²⁰ Gönczöl Katalin - Kerecsi Klára - Korinek László - Lévay Miklós (szerk.): Kriminológia - Szakkriminológia. Budapest, 2006, CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft. 71. o., 103. o.
- ²¹ Barabás 2004, i.m. 66-77.o.
- ²² Gönczöl – Kerecsi – Korinek – Lévay 2006, i.m. 32-33. o.
- ²³ Vigh József: Kriminológiai alapismeretek. Budapest, 1992, Tankönyv Kiadó. 10. o.
- ²⁴ Vigh 1992, i.m. 9-10. o.
- ²⁵ Az ENSZ közgyűlésének 1985. nov. 29. napján kelt 20/34. számú határozata: Nyilatkozat a bűncselekmények és a hatalommal való visszaélés áldozatainak nyújtandó igazságtétel alapvető elveiről
- ²⁶ Áldozatok Chartája. Kihirdette az Egyesült Királyság Belügyminisztériuma 1990. február 22-én
- ²⁷ Csányi 1999, i.m. 201. o.
- ²⁸ Csányi 1999, i.m. 201-206. o.

Görgey, egy árulónak bélyegzett hazafi

Írta: Vigh Márta

„Görgey Artúr úrnak

A cs. királyi hadsereg főparancsnoksága

Őfelsége, legkegyelmesebb uram és császárom, vele született legfelsőbb kegyességéből bocsánatot ad önnek. Magyarországon tartózkodnia azonban nem szabad, hanem erre a célra más koronaországot, mégpedig – egyelőre Karintiát jelölik ki, és ön Andrássy cs. kir. őrnagy úr kíséretében haladéktalanul oda fog utazni. Családját és poggyászát magával viheti.

Az aradi főhadiszálláson, 1849. augusztus 26-án

Haynau tábornagy¹

A szabadságharc 1849. augusztus 13-án, a világosi fegyverletétellel véget ért. Kossuth Lajos, Henryk Dembiński és Bem József is Törökországba emigrált. Kossuth Lajos 1849. augusztus 11-én lemondó nyilatkozatában Görgey Artúrra ruházta a hatalmat. Komolyabb hatalomátruházó szertartásra nem igazán volt ideje, hiszen 1849. augusztus 9-én vívták a Bem József vezette magyar honvédseregek az 1848-49-es szabadságharc

Görgey Artúr

utolsó ütközetét, amely során Temesvár mellett döntő vereséget szenvedtek Haynau császári tábornagyától.² Feltehetjük a kérdést, hogy milyen hatalmat adott is át Kossuth Lajos 1849. augusztus 11-én.

1849. április 14-én a Függetlenségi Nyilatkozat kimondta a Habsburg-Lotharingiai-ház trónfosztását, ezt később a debreceni országgyűlés megerősítette. Az államforma meghatározására azonban nem került sor. Az Országos Honvédelmi Bizottmány tiltakozása ellenére, Kossuth Lajosnak a nyilvánosságot segítségül hívva sikerült elfogadtatnia a Habsburgok detronizációját. Kossuth Lajost a Függetlenségi Nyilatkozat alapján kormányzó-elnökké választották. A politikai és katonai vezetők egy része ellenérzéssel fogadta a Habsburgok trónfosztását, Görgey Artúr sérelmezte, hogy Kossuth nem tájékoztatta terveiről a katonai vezérkart.³

Kossuth lemondott 1849. augusztus 11-én. „A jelen kormány lelép, s addig, míg a nemzet hatósága szerint máskint netalán intézkedendék, a nemzetgyűlés megbízásából eddig általunk gyakorlott polgári és katonai legfőbb kormányzási hatalmat ezennel tábornok úrra ruházom”. Görgey: „Én lemondtam a menekülésről; és Magyarországnak Új-Ausztria elleni harcosai nagyrészt követték példámat. Nekem ezután megkegyelmeztek, és egyelőre Karintiába száműztek. Társaim sorsának eldöntését ezzel szemben báró Haynau tábornagyra bízták.”⁴

Mi történt a világosi fegyverletétel előtt?

Görgey Artúrt, mint honvéd századost osztották be a Győrött szerveződő ötödik zászlóaljba 1848 júniusában. 1848 decemberében parancsot kapott, hogy Buda előtt sorakoztassa fel csapatait. Görgey kezdeményezésére hadi tanácsot tartottak, ekkor Kossuth már nem tartózkodott Pesten, a tanács felülbírálta Kossuth döntését. Kossuth bizalma megrendült Görgeyben, innentől kezdve kételkedve fogadta katonai dönté-

seit. Ennek több levelében is hangot adott. 1848. december 27-én ezt írta Görgeynek: „Mondtuk, hogy még egy hétig ha tartja magát - itt lesz egy reserve armadánk vagy 12 000 emberből - és Ön elhagyja Győrt, s levonul Komárom alul be a hegyek közé, ahol Önt otthagyják állani -, s leutaznak Budára kardvágás nélkül, Ön serege pedig elvész a hidegtől, étlen - nyomorult falukban. Az Istenért, értekezzék Vetterrel, s vagy általa üzenjen, vagy írjon, mi célja van? - Mert így elvész az ország kardcsapás nélkül.”⁵

1849 tavasza sikereket hozott a magyar erők számára. „Isaszeg közelében német kiáltás állított meg. Ez lehetett ellenség is, de lehetett azok közül a régi huszárok közül is valaki, aki mostanáig sem tudta felfogni, hogy az „Állj! Ki vagy?” ugyanazt jelenti, mint a „Halt! Wer da?” Magyarul feleltünk. Aulich – ennyi volt a válasz. Csakugyan ő maga volt. Isaszegről visszatérve meghozta az örömdolgozó hírt: az ellenség jobb-szárnya Gödöllőre hátrál! Miénk a győzelem!”⁶ - ezekkel a szavakkal fejezi be Görgey Artúr az *Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben* című művének első kötetét. Második kötetének utolsó fejezetében már a fegyverletételről ír, s arra a következtetésre jut, hogy „bajtársaim nagy részének a jövője nyilván vagy a börtön volt, vagy a halál.” Görgey nem tévedett, a szabadságharc bukását Haynau rémuralma, az aradi vértanúk kivégzése és a Bach korszak követte.

Miként vált Görgey árulóvá a köztudatban?

1849. augusztus 13-án a magyar főszereget Világos mellett a fegyvert az orosz erők előtt. Görgey Artúrt Nagyváradra vitték, itt, orosz hadifogságban értesült arról, hogy kegyelmet kapott. A fentebb idézett Haynautól származó levél kimondja, hogy Görgey Artúr nem tartózkodhat Magyarországon, Karintiában kell élnie. Kossuth Lajos a szabadságharc leverésekor kimenekült az országból. Megszerezte maga számára a szabadságharc dicsőségét, miközben minden felelősségét áthárította másokra, így megerősítve a pozícióját a magyar emigráció élén.⁷ Lord Palmerston angol miniszterelnök a szabadságharc

bukását követő osztrák politikáról nyilatkozta: „Az osztrákok valóban a legnagyobb vadállatok azok közt, akik valaha a civilizált ember meg nem érdemelt nevére igényt tartottak, kegyetlenkedéseik csak az afrikai és haitii négerfajok eljárásához hasonlíthatók.”⁸

A Kossuth és Görgey közötti első összetűzések a schwechati visszavonulás után a sereg átszervezésével kezdődtek. Kossuth Lajost a folytonos optimizmus jellemezte, egy-egy szabadságeszme hangoztatásával rögtön fellelkesült, míg Görgey képtelen volt a rosszat egy pillanatra is szem elől téveszteni. Görgey józanságát és felelősségérzetét semmi lelkesedés el nem vehette, azok közé tartozott „akik a hazáért magukat igen, de sem a hazát, sem a népet nem kockáztatták soha”.⁹ Kossuth és Görgey külön-külön jutottak el a fegyverletétel gondolatához. Görgey az egyetlen harcképes magyar hadsereggel letette a fegyvert Rüdiger tábornok előtt.

„Az utolsó Éljen Görgeyre még az ő vas-idegei is összeroppantak, egy pillanatra leborult hű lova nyakára. Miként a varsói herceg urának jelentette: Magyarország az orosz cár lábainál hevert”.¹⁰ Görgey a cár közbenjárására kegyelmet nyert, és Klagenfurtban internálták. Görgey Artúr Kossuthal és Dembinszkyvel is irodalmi vitát folytatott. Az ellene szóló gyanú először a *Republica* 1849 július 6-án kiadott számában, azután Kossuth vidini röpiratában és 1849 okt. 2. levelében merült fel. Kossuth 1849. szeptember 12-én írta meg vidini levelét. A levélben többször elhangzik az áruló megnevezés. Kossuth hangoztatja, hogy Görgey neki köszönheti, hogy rangot nyert, és sikereket ért el. Továbbá kiemeli, hogy Görgey hatalomvágyó, Kossuth pontos megfogalmazásában „ambiciózus, s diktatúrára vágyik.”¹¹

Részlet a vidini levélből:

„Én, ki a nagyravágyást nem ismerem, s nem tudom megfogni, miként lehet mást szeretni, mint a hazát s a szabadságot, hónapok előtt már s azóta ismételve megszólítottam, hogy ha hatalomra vágyik, legyen irántam őszinte, mondja meg, s én magam csinállok pártot számára – pedig a párt, melyet én csinállok, nagy lesz – az egész

*haza, csak ígérje meg, hogy a hazának és szabadságnak híve leszen – átadom neki a hatalom korszorúját, mely nekem (kinek egyedül ambíciója, mihamarább visszatérni a magányélet homályába, szegényül, egyszerűen, mint mindig valék) nem egyéb, mint töviskoszorú, melynek még dicsősége is fullaszt és nyom.*¹²

Akart –e Kossuth Lajos valaha visszatérni a „magányélet homályába”?

Kossuth az emigrációban is tevékenykedett. Ezt az *Irataim az emigrációból* címmel kiadott kötetei támasztják alá. A vidini levélben arisztokratizmussal, nemzetietlenséggel vádolja Görgey-t. Kossuth többször emeli ki, és kihangsúlyozza, hogy Görgey személye, mint örök út-és iránymutató, ragaszkodást váltott ki a katonákból.” Őtöle a sereget megfosztani annyit tett volna, mint a győzelem bizalmát venni el a seregtől” Kossuth kritizálja Görgeyt mint vezért, mikor kijelenti: „Minden győzelme taktikai volt, stratégiai eredményű egy sem. Időt adott Ausztriának magát összeszedni, időt az orosz intervenciónak.” Görgey Artúr a Ráth Mór által 1867-ben Pesten kiadott *Gazdátlan levelek* című írásában igyekezett reagálni az őt ért vádakra. Kossuth Görgey meglátása szerint igyekezett őt távol tartani a hadi fővezénylestől, és arra számított, hogy Bem győzni fog Görgey közreműködése nélkül, ezért eltitkolta Dembinszky visszahátrálását, ameddig csak lehetett.

„Azt kérdi Ön: mit nyert Magyarország a fegyverletétel által?

Én azt felelem rá: százakat (talán ezreket) fiaiközül, kiket a harcz folytatása által elveszített volna.”¹³ Görgey ezen gondolatait osztja Asserman Ferencz. Az Egy nyílt szó- Görgey Artúr honvéd tábornok ügyéhez című írásában¹⁴

kiemeli, hogy Görgey okkal bízott az orosz kegyelemben. Egyrészt, mert Ausztria seregeit az orosz hadak vezették győzelemre, másrészt mert az osztrák erőknél Haynau volt a fővezér. „E zászlók megtörhettek a világosi mezőn, de meg nem hajolhattak az annyszor legyőzöttek előtt!”¹⁵ Görgey parancsnoki tehetsége vitathatatlan, stratégiai a meglepetés erejével volta képesek hatni. Hadműveleteit A magyar katona vitézségének ezer éve címmel megjelent mű is remekül szemlélteti.¹⁶

Görgey és a világosi fegyverletétel, mint irodalmi téma is megjelenik. Vörösmarty Mihály egy cím nélküli művében nyilatkozik Görgey Artúrról. Silány gazembernek nevezi, átkozza, istenek haragját kívánja Görgeynek.¹⁷ Az irodalomban ismeretes, Németh László: Az áruló című

Kossuth Lajos

1954-ben megírt drámája. A dráma *Klagenfurtban* játszódik. Görgeyhez látogatók érkeznek, s minden beszélgetés során felmerül a kérdés: „Hogy áruló volt-e, vagy sem?” A drámában Görgey elismeri Kossuth erőit. „Ha ő nincs, negyvennyolc őszén miniszteraink szétrebbennek, s Jellasich bannal a néhány száz marta-lóccal besétál Budára... Akkor a Kossuth fantazsza lelkéből a nemzet lelke szólt.” Mindemellett megjegyzi, hogy Kossuth „azt hitte, hogy a fölleskített parasztok már katonák is. S a

lelkessedéstől olyan csodákat várt, aminők mint csodák nem, csak mint fegyelem, képzés, biztos elhatározás gyümölcsei szoktak megteremni.” A dráma megfelelően, élethűen ábrázolja az alakokat, a történelmi könyvek, és a fennmaradt levelek, feljegyzések alapján Kossuth optimizmusa, messzemenő tervei, örök igyekezete, tevékenykedése az emigrációban, továbbá Görgey katona-jelleme, határozottsága, előrelátása arra enged következtetni, hogy jellemük különbözősége is nagyban magyarázza a közöttük fennálló ellentétet. Móricz

Zsigmond Görgey Artúr című művében¹⁸ leírja milyen kép él a kor gondolkodásában Görgey Artúrról. Ez a kép leginkább a Vörösmarty által leírtak felel meg. Móricz Mátyás király és Bethlen Gábor közé emeli Görgeyt. Móricz igyekszik megválaszolni a korábban sokszor feltett kérdést. „Áruló?... Soha!... Egyetlen gondolatában sem volt.”

Görgey Artúr és a róla kialakult kép

Görgei Artúr egy volt nemzetünk azon balszerencsés személyei közül, akiknek vészes időkben rossz lehetőségek közül kellett felelősségteljesen választania.¹⁹

Jegyzetek és hivatkozások

¹ Görgey Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben. Budapest, 2004, Neumann Kht. - <http://mek.oszk.hu/04700/04739/html/gorgey2042/gorgey2042.html>

² Tarján M. Tamás: Bem vereséget szenved Temesvárnál - http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1849_augusztus_9_bem_vereseget_szenved_temesvarnal/

³ Tarján M. Tamás: 1849. április 14. - Debrecenben kimondják a Habsburg-Lotharingiai-ház trónfosztását - http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1849_aprilis_14_debrecenben_kimondjak_a_habsburg_lotharingiai_haz_tronfosztasat/

⁴ Görgey Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben. Budapest, 2004, Neumann Kht. - <http://mek.oszk.hu/04700/04739/html/gorgey1002/gorgey1002.html>

⁵ Steier Lajos: Görgey és Kossuth ismeretlen levelei - <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00367/11159.htm>

⁶ Görgey Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben. Budapest, 2004, Neumann Kht. - <http://mek.oszk.hu/04700/04739/html/gorgey1041/gorgey1041.html>

⁷ Glatz Ferenc (szerk.): Magyarok a Kárpát-medencében. Budapest, 1988, Pallas Lap-és Könyvkiadó Vállalat. 151. o.

⁸ Glatz 1988, i.m. 157. o.; Katona Tamás: Nemzeti összeüt-közések 1848-49-ben

⁹ Hóman Bálint – Székfü Gyula: Magyar történet - V. kötet. Budapest, 1936, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 421.o.

¹⁰ Hóman – Székfü 1936, i.m. 438.o.

¹¹ Kossuth levele az angliai és franciaországi magyar kövekhez és diplomáciai ügynökségekhez - <http://mek.niif.hu/04800/04834/html/kossuth0117/kossuth0117.html>

¹²

<http://mek.niif.hu/04800/04834/html/kossuth0117/kossuth0117.html>

¹³ Görgey Artúr: Gazdátlan levelek Pest, 1867. - <http://mek.oszk.hu/06800/06807/06807.htm#6>

¹⁴ Asserman Ferencz: Egy nyílt szó- Görgey Artúr honvéd tábornok ügyéhez. Kiadta: Osterlamm Károly Pest, 1867. 8. o.

¹⁵ Asserman 1867, i.m. 9. oldal

¹⁶ Pilch Jenő (szerk.): A magyar katona vitézségének ezer éve. Budapest, 1933, Franklin-Társulat

¹⁷ Vörösmarty Mihály címnélküli verse Görgey Artúrról: „Kergesse őt a balszerencse mint /Szilaj kutyák a felriad vadat /Éljen nyomorbul s kinbul mind halálíg És ha elhal, verje meg a kárhozat...”

¹⁸ „Nem volt énbennem semmi katonai zseni. Az csak mese, magyar legenda, mint annyi más. Rendet tartottam a katonáim között, ez az egész, és a fickók derekasan viselték magukat néhányszor. A többi lárifári.” (Görgey Artúr nyilatkozata Móricz Zsigmondnak, ld. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00493/15290.htm>)

¹⁹ 1818. január 30. Görgey Artúr születése- Tarján M. Tamás cikke http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1818_januar_30_gorgei_artur_szuletese

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1849_augusztus_13_a_vilagosi_fegyverletetel/

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1849_majus_21_budavar_visszafoglalasa/

Eckhart Ferenc

Írta: Varga Yvett

Jogtörténetünk és egyben egyetemünk története a hallgatók többségének szemében nem több, mint valós tartalmat nem hordozó információtömeg; tendencia, hogy a kar népe az előadásoknak otthont adó tantermeket nem a névadó klasszisok után, hanem inkább számokkal jelezve emlegeti. Ennek vélelmezett oka nem az, hogy Grosschmid Béni vagy Eckhart Ferenc neve nehezen kiejthető, avagy leírható lenne, hanem hogy életük és munkásságuk teljességgel idegen sokak – és sajnos nem csupán a gólyák – számára.

Most induló rovatunk célkitűzése ennek a megváltoztatása lenne: emberarcúvá tenni a múltat, felkeltve az érdeklődést a jogászképzés és hazai jogi kultúra múltja iránt – kezdve Eckhart Ferencel (1885–1957), aki egy személyben volt a Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék vezetője, a Kar dékánja, egyetemi tanár és történész, és aki bátor kiállásával nemcsak tudósként, hanem emberként is példaként állt tanítványai előtt. Harciasan küzdött az áltudományosság ellen éppúgy, mint a Horthy-éra általa nemzetgyilkosnak titulált jogtipró lépései ellen, a magyar–szláv kapcsolatok kutatójaként pedig meghaladta a két világháború közti időszak antagonisztikus logikáját.¹

Az adatok nyelvére fordítva az eddigieket, az 1885. november 18-án Aradon született Eckhart latintanári–történeti stúdiumok után Bécsben és Lipcsében folytatott kutatásokat az oklevéltan tárgykörében. Ez követően dolgozott külügyminiszeri osztálytanácsosként, valamint kutatott a pénzügyminisztérium levéltárában is.² A tanári katedrát csak 1929-ben – Klebelsberg Kunó és Szekfü Gyula támogatásával – foglalta el, s 1931-es programesszéjében máris hadat üzent a korábbi, Timon–Illés-féle jogtörténet-oktatásnak.

Ilyen indítás után meglepő, milyen nehezen is választotta Eckhart a professzori életet. A Bécsi Magyar Történeti Intézet igazgatói posztját hagyta hátra azért, hogy a pesti jogi karon oktathasson, jóllehet az azt megelőző öt évben a szegedi és a pécsi egyetem ajánlatát is elutasította³ – még hozzá úgy, hogy jogászai végzettséggel nem is rendelkezett. Karunkon azonban otthonra lelt,

amit alátámaszt a tény, hogy több mint negyedszázadon át tartott előadásokat és szemináriumokat, 1936-ban és 1946-ban pedig dékánná is megválasztották.⁴

Tanári pályájának vezérmotívuma volt a nacionalista megközelítéstől való elszakadás, az összehasonlító módszer, a gazdaság- és társadalomtudományi szemlélet hangsúlyozása a politikai állásfoglalások ellenében.

„Hivatásomnak fogtam fel, hogy a teljesen sovíniszta magyar jogtörténet helyét, amely szerint a magyar jog- és államfejlődés valami egészen különleges, el kell, hogy foglalja a jogtörténetnek a gazdasági és társadalmi fejlődésen alapuló tanítása. Mivel pedig a szomszédos szláv népek gazdasági és társadalmi fejlődése hasonló a magyarhoz, a jogtörténeti tudományban és oktatásban is az angol analógiák helyett a szláv népek viszonyaival való összehasonlítást kell alapul venni.”⁵

Kettős célkitűzése azonban – „itteni működésem alatt két szempont vezetett: az egyik a fiatalság szeretetének megszerzése ..., a másik pedig, hogy a kartársakkal lehetőleg egyetértésben élhessek”⁶ – csak részben volt sikeres: munkásságát végigkísérték a viták, a vele konkurálni kívánó haragosok.

Nem annyira fő témái – így a bécsi udvar gazdaságpolitikája, a Szent Korona-tan, az úrbéri perek, a hiteles helyek kutatása – jelentették a kritika tárgyát, mint programja: merjünk tényszerűek és érdekesek lenni. A mondanivaló ugyanis nem semmitmondó, de nem is a semmin alapszik, a forráselemzés, a levéltári kutatás a jogtörténet

terén megkerülhetetlen – vallotta. Jog és történelem programesszéjében és azon túl is szimbiózisban élt pályaképe tükrében.⁷

A nevével fémjelzett, szakmaiból politikaivá fajuló 1931-es vita tárgya⁸ közvetve a jogászképzés jelene és jövője volt, eredménye pedig az, hogy 1934-ben a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjai sorába fogadta a történeeszt. Eckhart változó megítélését azonban jól jelzi, hogy már 1919-től levelező tagja volt a testületnek, de a kommunista hatalomátvételt követően, 1949-től egészen 1989-ig csak tanácskozó tagként vehetett részt annak munkájában. Csodagyerekből el nem ismert pária lett, jóllehet pártolói mellett (Mályusz Elemér, Domanovszky Sándor) valóságos iskolát nevelt tanítványai köréből (Bónis György, Révész László, Degré Alajos stb.)

A közjogi kutatások helyébe a gazdaság- és társadalomtörténetet léptető előszeretettel hivatkoztak Eckhart hatására, aki a magyarországi tudományos folyóirat-kultúra felvirágoztatása érdekében is sokat tett: a Századokban vállalt szerkesztői feladata mellett rendszeresen publikált a *Jogtudományi Közönyben*, a *Magyar Jogi Szemlében*, a *Történeti Szemlében* is.⁹

Eckhart még hatvanas, hetvenes éveiben járva is megőrizte a munkabírását, habár a polgári gárda örököseként ellene irányuló támadások és egészségi állapotának hirtelen romlása között nem nehéz a kapcsolatot meglátni.¹⁰ 1946-ban megjelentette nagy hatású tankönyvét *Magyar alkotmány- és jogtörténet* címmel, 1952-ben idős kora ellenére az első között szerezte meg az új, akadémiai fokozatot: a jogot sosem végzett Eckhart az állam- és jogtudományok doktora lett.¹¹ Az 1956-os események alatt még bejárt a tanszékre kutatni, ám 1957. július 28-án bekövetkezett halálával munkássága is a háttérbe szorult

– a szellemi hagyaték tudatos gondozása, egyben Eckhart rehabilitálása 1985-1986-ig, születésének centenáriumaig váratott magára. Ekkor emléktáblát avattak tiszteletére, az MTA Történettudományi Intézete ünnepi üléssel, a *Jogtudományi Közöny* pedig emlékszámval tisztegett személye előtt.

Adózzunk mi is tisztelettel Eckhart Ferenc emlékének, hiszen a professzor pályakezdésétől egészen haláláig interdiszciplináris kutatásaival, morális tartásával mint egykori Eötvös-collegista¹² bizvást vallhatta és tetteivel példázta a Collegium jelmondatát: „szabadon szolgál a szellem.”

Jegyzetek és hivatkozások

¹ Székely György: Eckhart Ferenc. In: Századok, 1957, 884. o.

² Földi András (szerk.): A jogi kar professzorainak hozzájárulása a hazai jogtudomány fejlődéséhez 1667–1948. Könyvkiállítás a budapesti tudományegyetem alapításának 375. évfordulója alkalmából. Budapest 2010., Eötvös Loránd Tudományegyetem. 140. o.

³ Mezey Barna: Előszó. In: Mezey Barna (szerk.): Eckhart Ferenc emlékkönyv. Budapest, 2004., Gondolat Kiadó. 9. o.

⁴ Ez hetente öt órányi előadás, két órányi szeminárium és öt órányi világtörténeti kollégium megtartását jelentette. ld. Mezey 2004, i. m. 9. o.

⁵ Mezey 2004, i. m. 9. o.

⁶ Révész T. Mihály: Az eckharti örökség és a jogtörténet mai feladatai. In: Jogtudományi Közöny, 1986/7. szám. 313. o.

⁷ A programesszét övező vita esztörténeti háttéréről és a Székfü-vitával való párhuzamáról lásd bővebben ld. Rácz Lajos: Eckhart Ferenc (1885–1957). In: Hamza Gábor (szerk.): Magyar jogtudósok – I. kötet. Budapest, 1999, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 103–136. o., 110–131. o.

⁸ A vitáról részletesebben tudósít Kardos József: Eckhart Ferenc és a szentkorona-eszme. In: Jogtudományi Közöny, 1986/7. szám, 320. o.

⁹ <http://dt.ogyk.hu/hu/gyujtemenyismertetok/konyvek/szerzo-i-eletrajzok/item/302-eckhart-ferenc> (letöltés ideje: 2015. 03. 13.)

¹⁰ Rácz 1999, i. m. 136. o.

¹¹ Földi 2010, i. m. 140. o.

¹² Földi 2010, i. m. 140. o.

Bemutatkozik a MÁJT TDK

Írta: Barkóczi Dávid, Nagy Virág Eszter

Kedves Hallgatótársaink! Ebben a rövid összefoglalóban arra vállalkozunk, hogy bemutassuk nektek a Magyar Állam- és Jogtörténeti Diákkör szakmai tevékenységét és közösségi életét.

Az egyre növekvő hallgatói létszám következtében meglehetősen nehéz megtalálni azt a helyet az egyetemen, amely egyaránt ösztönöz minket tudományos fejlődésre és biztosít számunkra otthonos környezetet. Erre kínálnak számotokra megoldást Karunk tudományos diákkörei, így az alkotmány- és jogtörténet iránt érdeklődő hallgatók számára a Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék Tudományos Diákköre.

Rendszeres, szerdánként 18 órakor kezdődő üléseink alkalmával érdekes előadásokat hallgathattok, illetve lehetőségek nyílnak a Kar oktatóival valamint a szakma legjelesebb képviselőivel való személyes megismerkedésre, konzultációra és kötetlen beszélgetésre. Programjaink keretében nem csupán átfogó ismereteket szerezhettek, hanem a jogtörténet olyan részterületeivel is megismerkedhettek, amelyekre nem nyílik lehetőségek az egyetemi

oktatás tantervi keretei között. Hagyományos szerdai alkalmainkon kívül gyakran szervezünk tanulmányutakat, gyakran látogatunk el különböző büntetés-végrehajtási intézetekbe, így az e alkalmakon való részvétellel nem csupán elméleti, hanem gyakorlati ismereteket is bővíthettek. Ülésein a tudományos ismeretek mellett az egyetemi előmenetelhez hasznos tanácsokkal gazdagodhattok, és segítséget kérhettek a felsőbb éves demonstrátoroktól.

Akik még inkább szeretnék elmélyíteni szakmai ismereteiket, emellett aktív tagjává kívánnak válni egy összetartó, baráti társaságnak, azok

szeptemberben benyújthatják jelentkezésüket a Tanszék demonstrátori pozíciójára. Ezenfelül folyamatosan lehetőségek vannak tudományos cikkeitek, kutatási eredményeitek a Joghistóriában való publikálására is.

A Magyar Állam- és Jogtörténeti Tudományos Diákkör tagjai szeretettel várnak Titeket!

A Tanszék demonstrátorai a tavaszi félévben: Papp Dorottya, Losonczi Eszter, Palguta Virág, Nagy Virág Eszter, Szabó Zsanett, Boros Árpád, Romsics Richárd, Vigh Márta, Gagó-Kilbinger András, Barkóczi Dávid

A Magyar Alkotmány- és Jogtörténeti Tudományos Diákkör szeretettel vár minden érdeklő hallgatót a **szerdánként 18 órától** kezdődő ülésein. Ha féléve programunkkal vagy a TDK-val kapcsolatban bármilyen kérdésed van, írd bátran a majttkd@gmail.com e-mail címre, vagy keress minket a MÁJT TDK Facebook-oldalán.

Figyeld programjainkat és a Joghistória aktuális számával kapcsolatos információkat az ÁJK A és B épületének hirdetőtábláin, valamint a TDK és a Joghistória hivatalos Facebook-oldalán!

A TDK programja a tavaszi szemeszterben

Írta: Barkóczy Dávid, Nagy Virág Eszter

A Magyar Állam-és Jogtörténeti Tudományos Diákkör a tavaszi félévben is változatos és érdekes programokkal várja az alkotmány-és jogtörténet iránt érdeklődő hallgatókat.

A TDK már a szorgalmi időszak első heteiben is tevékenykedett, így februárban megtartottuk alakuló ülésünket, valamint hagyományos évfolyamdolgozat-felkészítő fórumunkat. Az alakuló ülésen a demonstrátorok a TDK titkárává erre a félévre Szabó Zsanettet, az új Joghistoria főszerkesztőjévé Barkóczy Dávidot és Nagy Virág Esztert választották.

Március első hetében a kommunista diktatúra áldozatainak emléknapja alkalmából dr. Horváth Attila Tanúr Úr vezetésével látogatást tettünk a Terror Háza Múzeumban, a következő héten pedig a TDK vendége Nagy Feró előadóművész volt, aki a Tanár Úrral a cenzúrának a szocializmusban betöltött szerepéről beszélgetett. Március 13-án a Tudományos Diákkör demonstrátorai bécsi tanulmányúton vettek részt, erről bővebben a következő számban olvashattok.

A hónap második felében dr. Mezey Barna Rektor és Tanszékvezető Úr tart előadást a Hóhér a jogtörténetben címmel, illetve sor kerül az Országos Tudományos Diákköri Konferencia Állam-és Jogtudományi Szekciójának országos fordulójára, melyen a Tanszék három demonstrátora is képviseli Karunkat. Áprilisban Tanszé-

künk adjunktusa, Bódiné dr. Beliznai Kinga tart előadást Az angol parlamentarizmus jelképei címmel. Következő ülésünk rendhagyó módon emlékezik majd meg a költészet napjáról, megkíséreljük bemutatni, hogy miként találkozik a jog, a történelem és az irodalom. A hónap végén az első évfolyamos joghallgatók számára szigorlati felkészítőt tartunk, melynek keretében hasznos tanácsokkal gazdagodhatnak. Természetesen ebben a tanévben sem maradhat el a mindenki által már jól ismert YOU MÁJT WIN tanulmányi verseny, amely idén már hatodik alkalommal kerül megrendezésre.

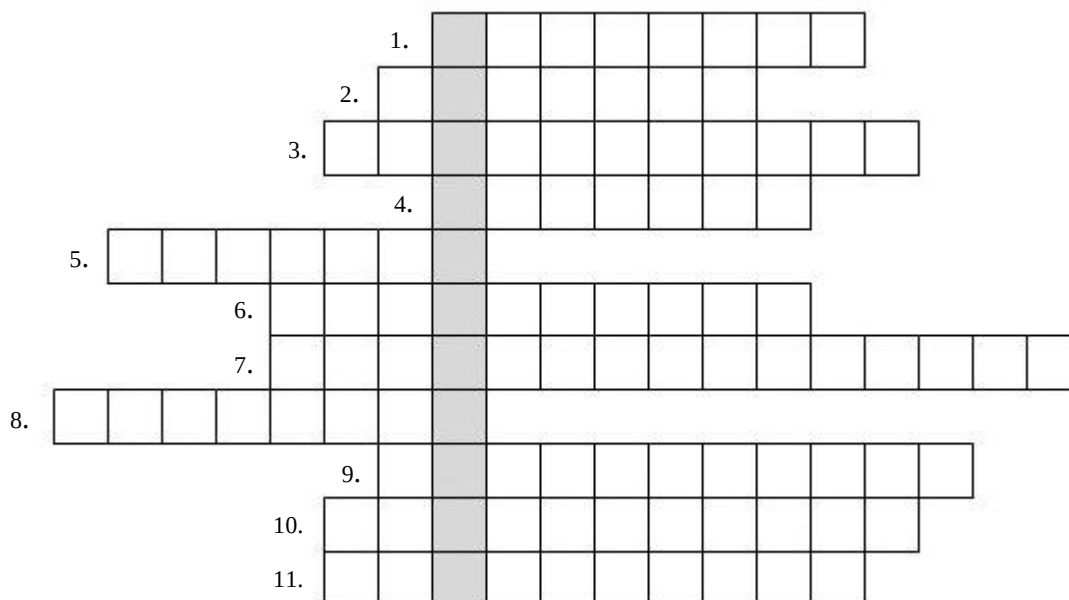

JÁTSSZ ÉS NYERJ!- JOGTÖRTÉNETI REJTVÉNY

Készítette: Barkóczy Dávid

A Joghistoria utolsó állandó rovatát, a Jogtörténeti rejtvényt elsősorban az első évfolyamos hallgatóknak szánjuk azzal a céllal, hogy felfrissítsük alkotmány-és jogtörténeti ismereteiket, s ezáltal hozzájáruljunk a sikeres alapvizsga telejsítéséhez. A feladat az előadáskon és szemináriumon tanultak, illetve az alkotmány-és jogtörténet tankönyvek alapján könnyen megoldható.

A feladvány megfejtéséhez csupán annyit kell tennetek, hogy a számozott vízszintes sorokba beírjátok a hozzájuk tartozó meghatározások eredményét. Ha minden sort helyesen kitöltöttetek, a szürkével jelölt főoszlopban megkapjátok a rejtvény megoldását, amelyet 2015. március 30-ig elküldhettek a Joghistoria e-mail címére. A helyes megfejtést beküldők között értékes könyvjutalmat sorsolunk ki.

1. Az igazságosság és méltányosság istennője a római mitológiában.
2. Magyarország kormányzó-elnöke az 1848-49-es szabadságharc idején.
3. A személynek az a képessége, mely alapján jogok és kötelezettségek alanya lehet.
4. A latin *manus mortua* kifejezés magyar megfelelője.
5. Az első hatályos magyar büntető törvénykönyv kodifikátorának vezetéknéve.
6. A szokásjog latin megnevezése.
7. A jogrendszer azon állapota, melyben a jog igazodik a különböző személyek, illetve csoportok előjogaihoz és „szabadságaihoz”.
8. Más állam jogának átvétele, befogadása.
9. A Werbőczy István által összeállított, 1514-ben kiadott szokásjogi gyűjtemény.
10. Előjog idegen szóval.
11. A fiúsítás latin megfelelője.

www.facebook.hu/joghistoria

www.majt.hu

A folyóirat a fenti oldalakon digitálisan színes változatban is elérhető.

MÁJT TDK